

A tartalomról:

Nem látunk tragédiát... (Patai József beszéde a Magyar Zsidók Pro-Palesztina közgyűlésén.) — Bródy László: Emlékek partján... (Vers.) — J. Narkiss (Jeruzsálem): Chanukai menóra-kiállítás a Becalél-Múzeumban. — Csermely Gyula: Az élő menóra. — Telekes Béla: Miért üldözték a zsidókat? (Reflexiók Strausz Adolf professzor könyvének új kiadásához. „A római gheetto.”) — Avigdor Haméiri: Új tüzes szekér (Vers). — Dr. Selmann Rezső: II. Anacletus, a „zsidópápa”. — Dr. Selmann Rezső: Rabbi prof. Herman Gollancz báró. — Neményi Endre (Jeruzsálem): Hajnalodik. — Patai Edith: Práger Ferencné. — A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének közgyűlése. — F. Fürth Margit: Beruria siratása. (A névtelen nővér írásaiból.) — Peterdi Andor: Feleki Sándor. — Feleki Sándor: Almok. (Vers.) — Patai Edith: Bacher Vilmosné jubileumán. — P. J.: Makai Emil 60. születésnapja. (Beszélgetés a költő nővérével.) — Kiss Arnold: Az őszi haraszt muzsikál. — Egy 14 éves chaluca leveléből. — Székely Béla: Két jubileum. — Tollhegyről: Patai József: Levél Sándor Pál országgyűlési képviselőhöz. — Beszélgetés Sándor Erzsivel. — Zsidó humor. — Secundus: A Pesti Hitközség Zsidókórházának sajtóbemutatója. — A „Zsellérek vagyunk” új kiadása. — Krónika és szemle. — A Pro Palesztina kedvezményes szentföldi társasutazása márciusban. — Negyvenhat illusztráció.

ÚJ ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-TROPALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT

SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14.

Felolós szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF. Megjelenik minden hó elején. Telefonszám: 199—55. Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.
Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő. Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kč, Jugoszláviában 350 Dinár, Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Klórmész nélkül

lágyltott (eső) vízzel

egyedül

„KIRÁLY” GÖZMOSÓDA

Ruhafestő, Vegytisztító

Háztól és házhoz szállítás.

Vidőkre pósta-osztály.

BUDAPEST

VII., Király-utca 15. — Telefon: J. 313—35.

IV., Magyar-utca 3. — Tel.: Aut. 851—29.

V., Bálvány-utca 23. — Tel.: Aut. 243—85.

VII., Dohány-utca 20. — Telefon: J. 313—35.

V., Váci-út 170.

VIII., Rákóczi-tér 8.

Megbízható minimális tőkével rendelkező egyéneknek vidéken képviselőket adunk.

ZENÉLŐ MENÓRA

Mo'aur cur dallamával!

Minden zsidó család legszebb vitrindisze és bármely alkalomra a legszebb ajándék.

Kapható: **STERNBERG ÁBRAHÁM**

Budapest, V., Bálvány-utca 23.

Elsőrangú konyha: Menü-rendszer!

orth. כשר kosher jól, olcsón a

Holländer-féle étkezdeben
kaphat.

Kereskedők találkozóhelye,

Előfizetők előnyös árkedvezményben részesülnek.
Lakodalmak rendezését olcsón és ízletesen vállalom.
Budapest, VI., Király utca 14. földszint 5.

סרטה. כשר

Vénus ételzsir

Snyders győri orth. főrabbi úr hechserével ellátva és

Vénus ételolaj

kiváló minőségben minden fűszer-, csemege- és élelmiszerüzletben kapható.

Gyártja:

OLAJMŰVEK RT. Kohn Adolf és Társa
Győr-Budapest

VII., Erzsébet-körut 6. Telefon: József 388-11.

Ha Ipari, kereskedelmi, háztartási, alkalmi vagy bármilyen alkalmazottra van szüksége, írja meg pár sorban az

UJSÁG KIADÓHIVATALÁNAK

(VI., ARADI-UTCA 10.)

A borítékot így kell címezni:

Az »Ujság: kiadóhivatalának

„MUNKAALKALMAK”

Budapest, VI., Aradi-utca 10

Az UJSÁG a beérkezett munkaalkalmakat »Munkapiac« rovatában mindennap közli.

Pontos és olvasható címet kérünk.

Sem szelvényt, sem bélyeget nem kell mellékelni.

Fürth A. Marcel

lakástakartó és téregelő vállalkozó

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 37/6

(Odcon-ház)

Telefon: J. 463—78.

Celkiismeretes munka. Prima referenciák

FRÄNKEL IGNÁC

orth. kóser étterme

BUDAPEST, VII., ROMBACH-UTCA 12. SZÁM.

Vendéglőm ismét saját kezelésben és személyes vezetésem alatt van.

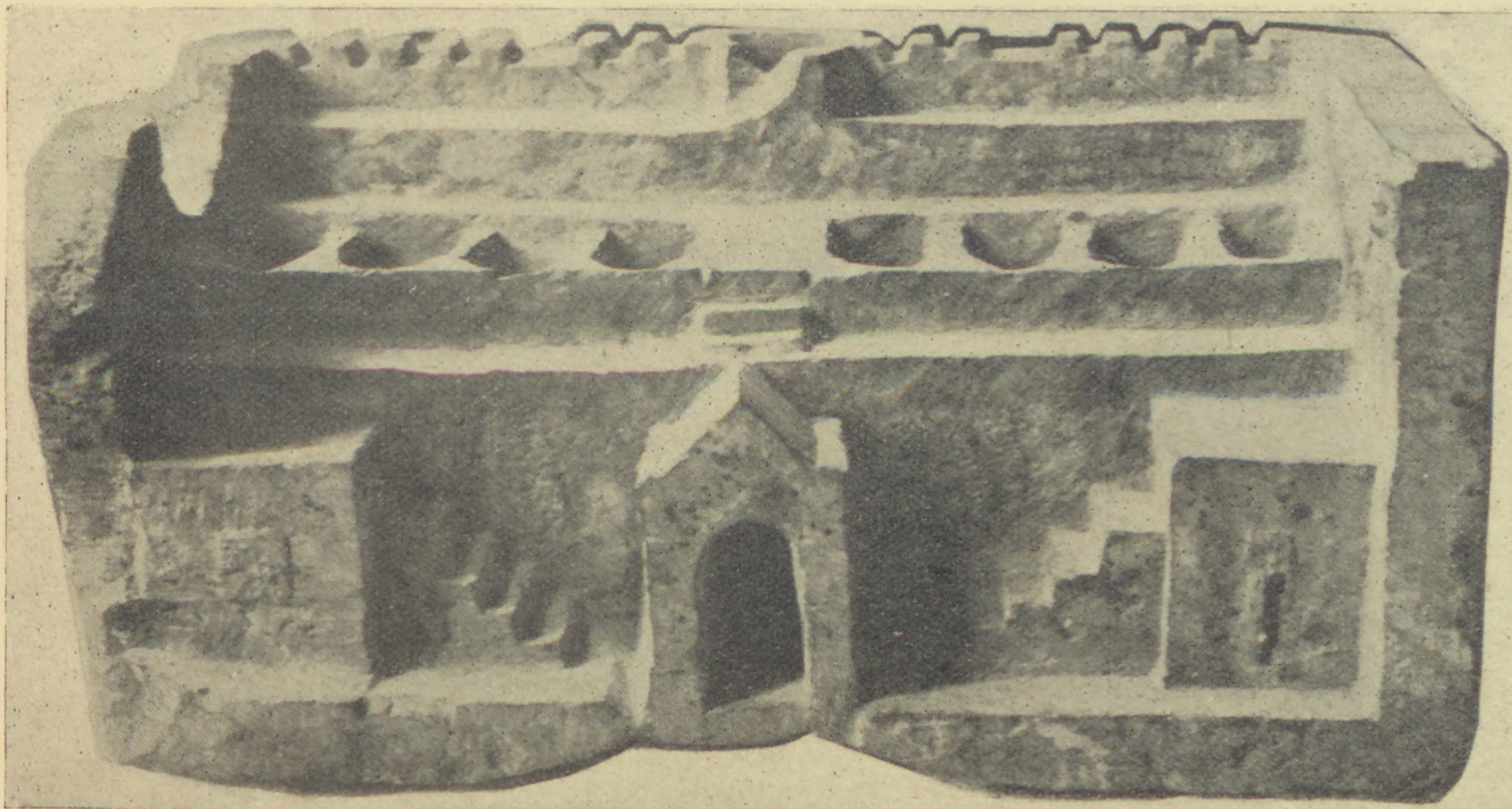
MENÜ RENDSZER.

Előfizetőknek

nagy kedvezmény.

Ebédelőfizetőknek

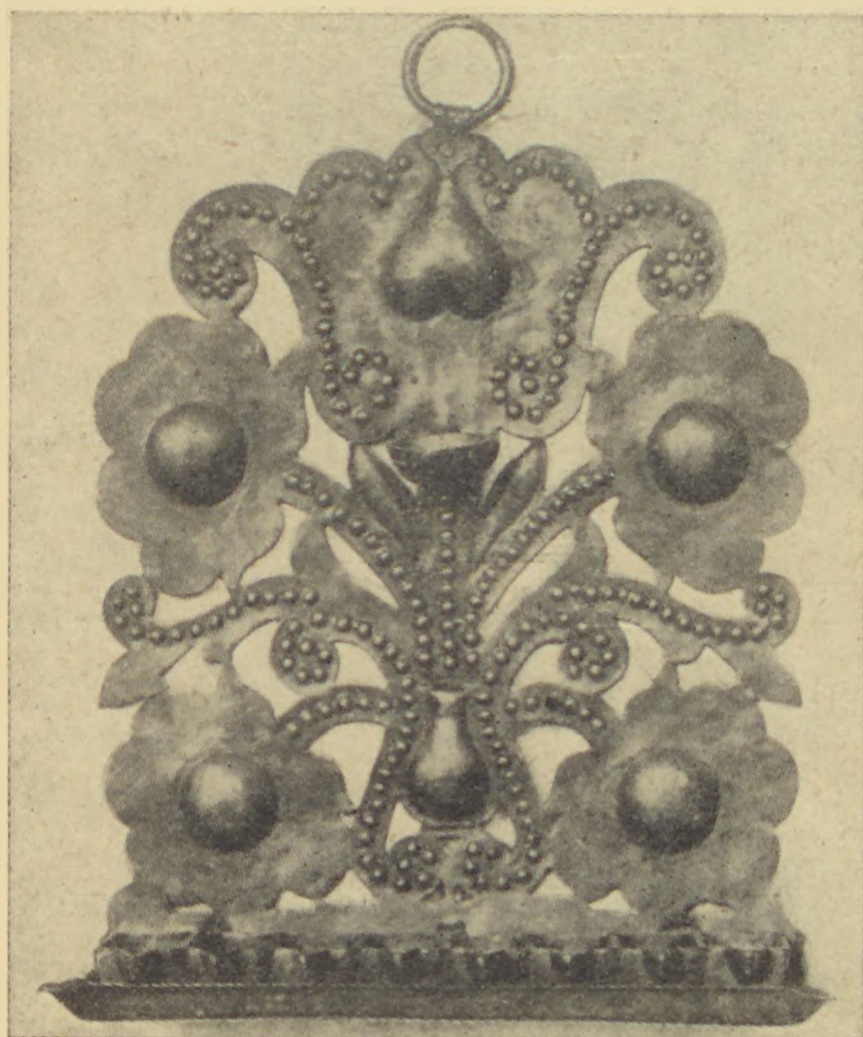
kivánatra házhoz is szállítjuk

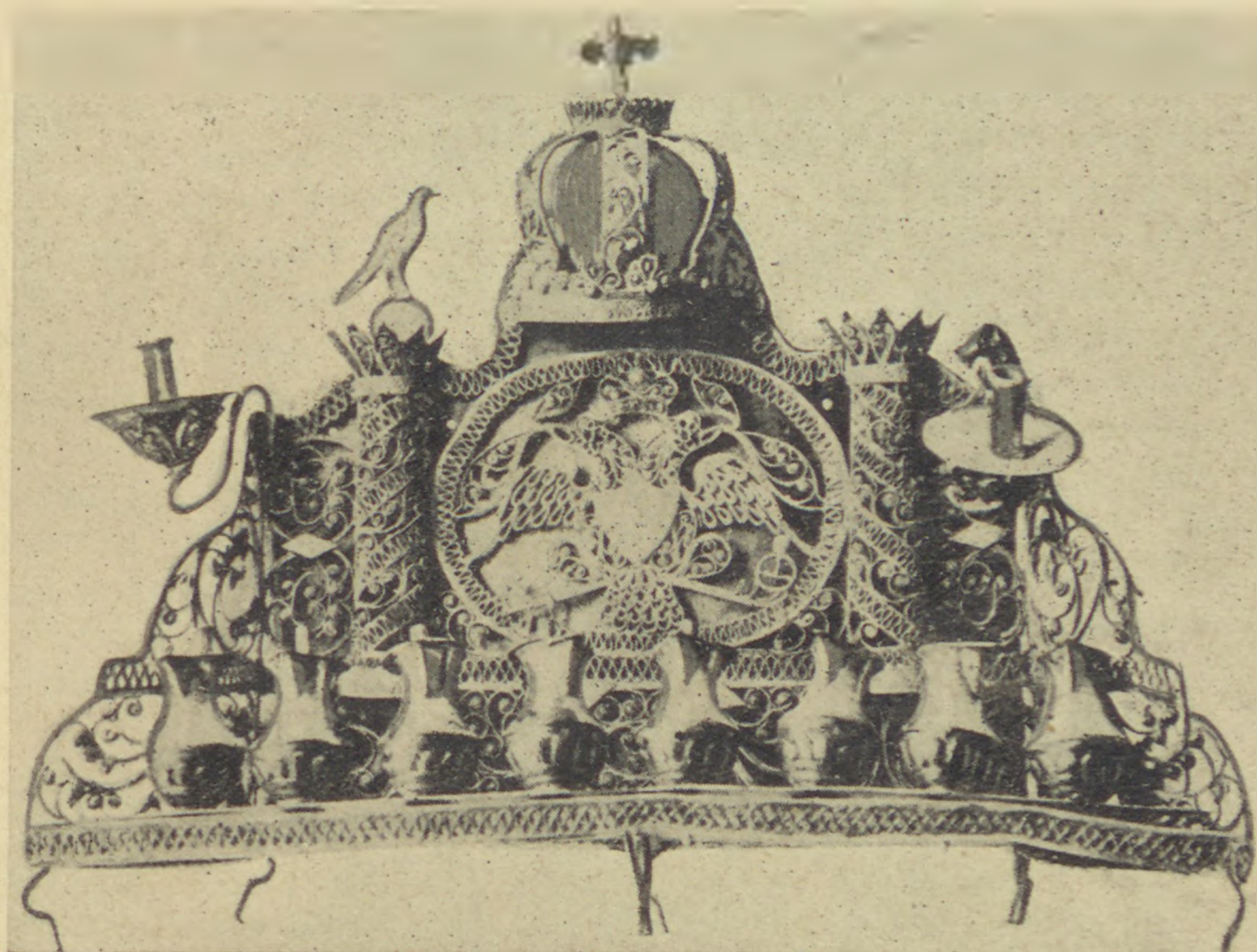
Jemeni kőmenóra a Szentély szimbólumával (Becalél-múzeum)

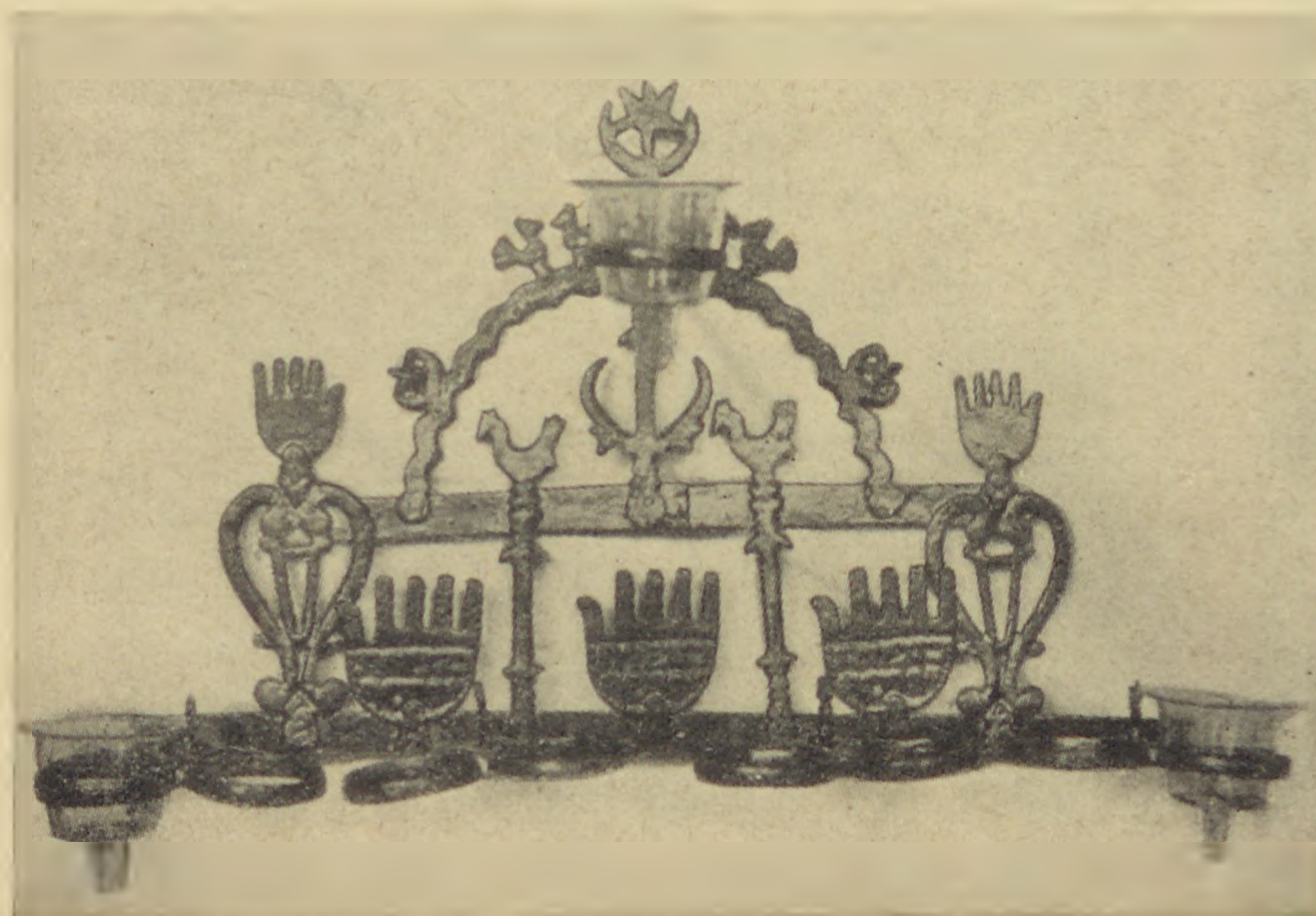
Ókori cserépmenóra

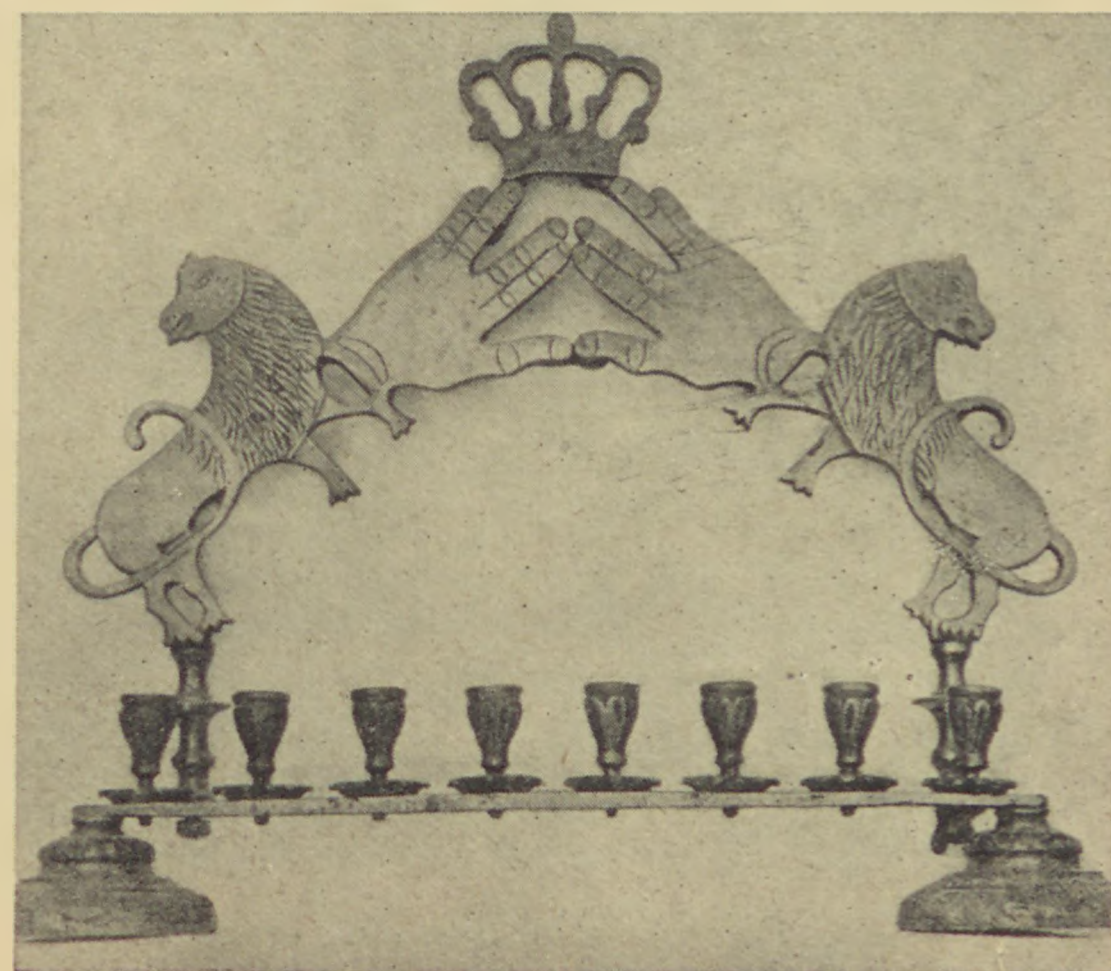
Marokkói menóra (18. század, Becalél)

A Bal-Sem menórája, filigrán ezüst (18. század, orosz)

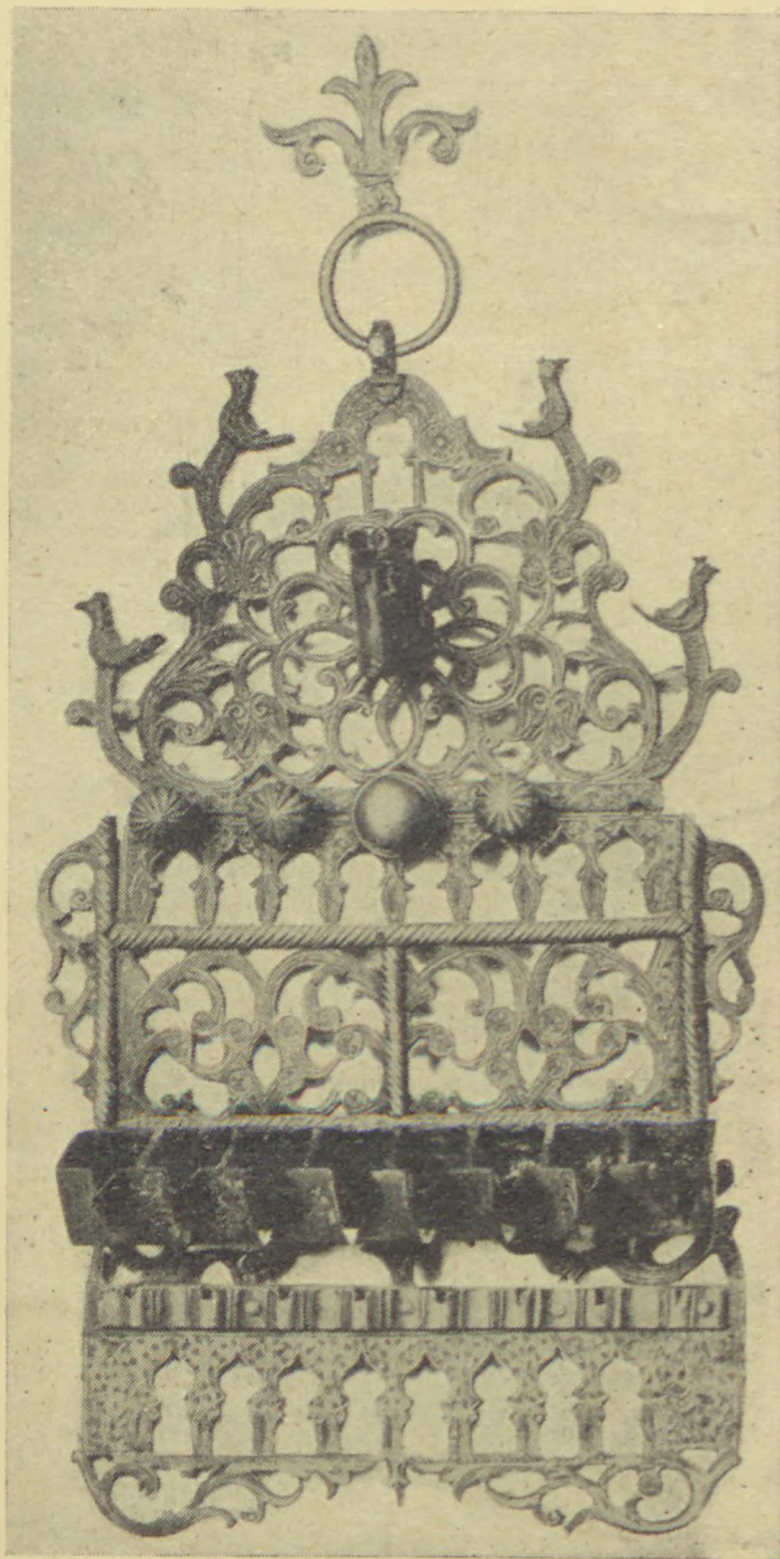
*Bagdadi rézmenóra, papiáldás szimbólumával
(Dr. Ticho (Jeruzsálem) gyűjteménye)*

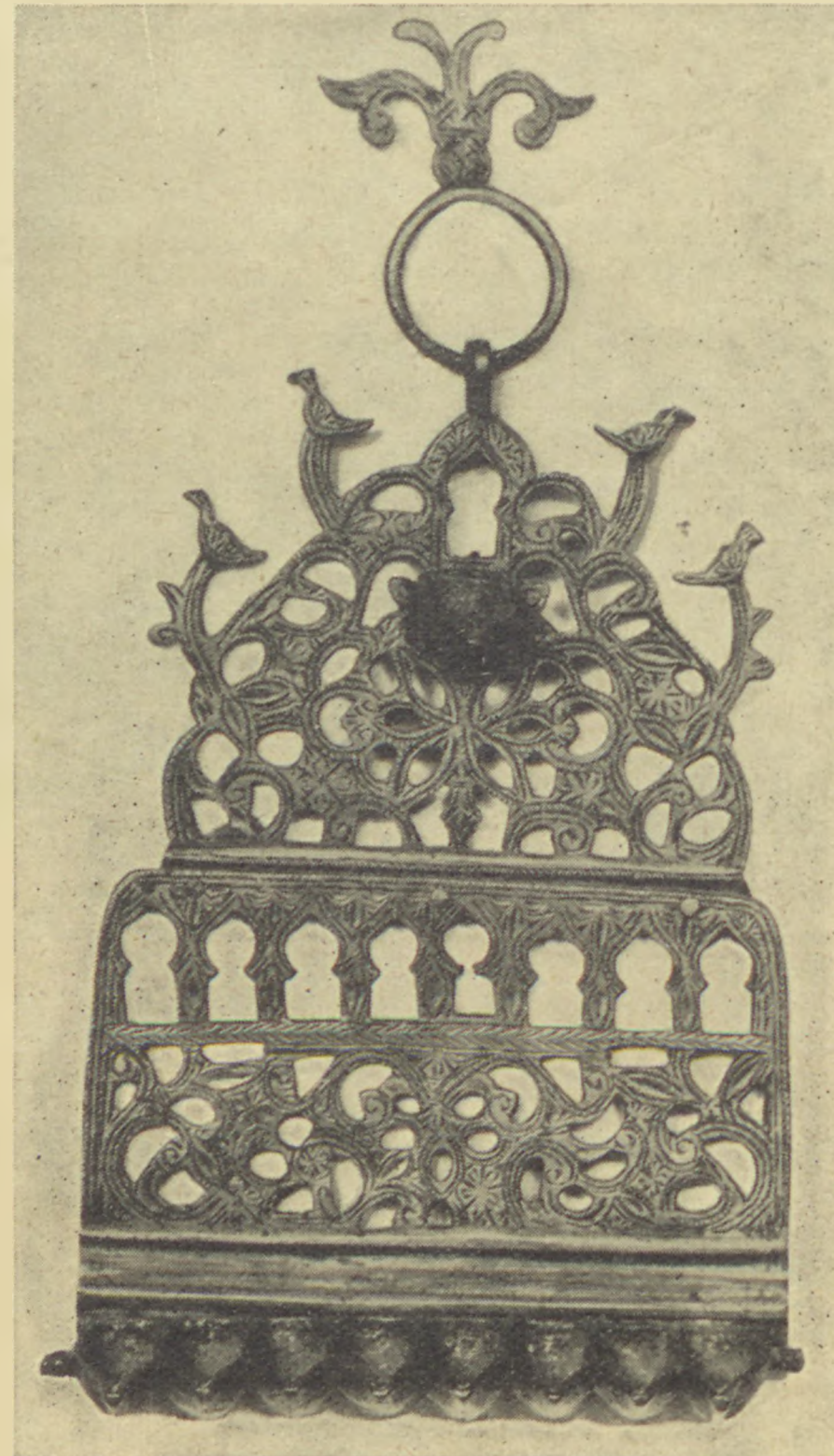
*18. századbeli kompilált menóra, lengyel
(Becalél-múzeum)*

A jeruzsálemi chanukai menóra-kiállításból — Aus der Menorah-Ausstellung in Jerusalem

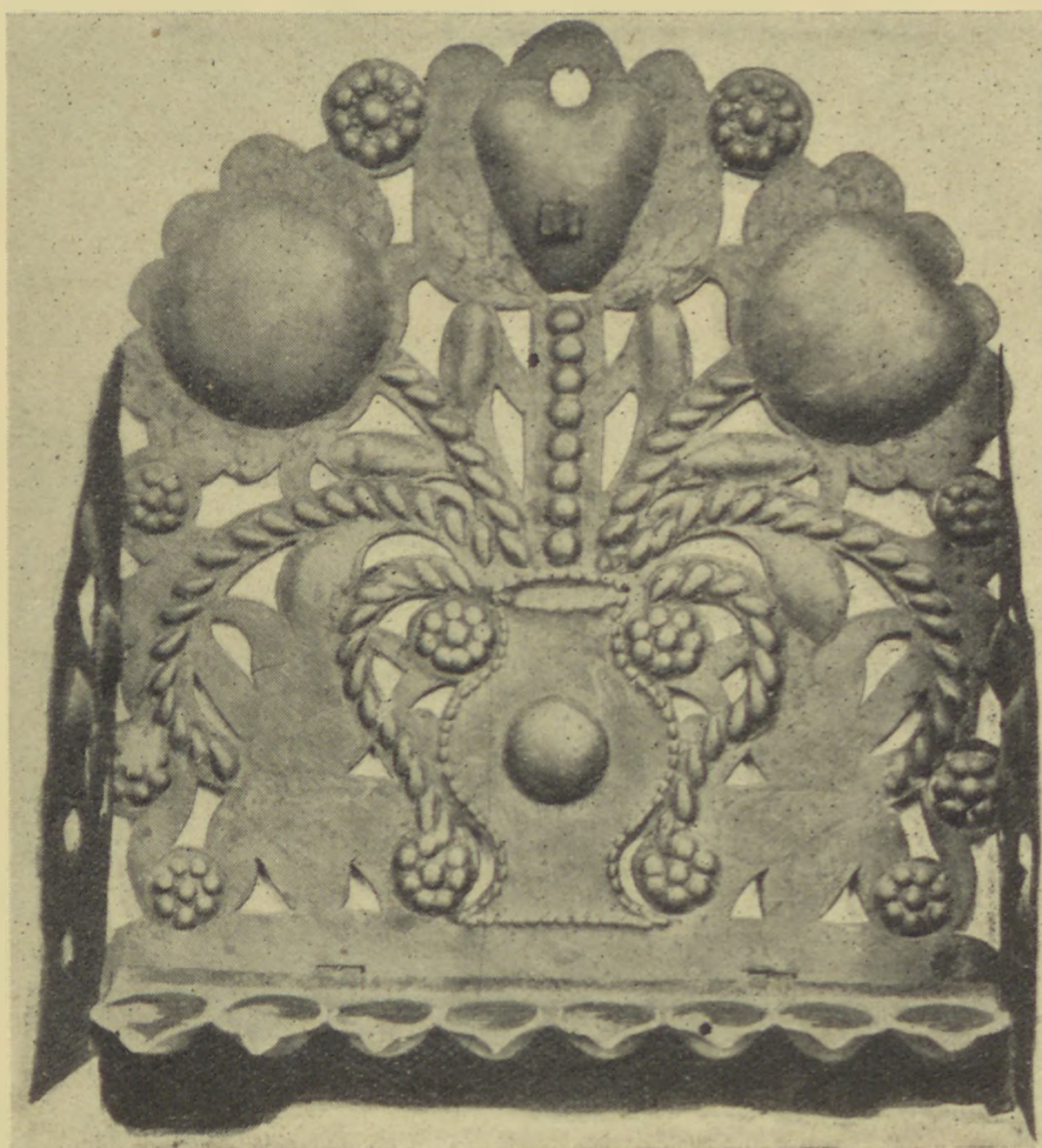
Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

*Marokkói rézmenóra (17. század)
(Dr. Ticho (Jeruzsálem) gyűjteménye)*

*Marokkói menóra (17. század)
(I. Narkis (Jeruzsálem) gyűjteménye)*

*Palesztinai rézmenóra a korsóval
(Becalél-múzeum)*

*Hollandiai menóra (18. század)
rajta Judith a Holofernes-fejjel (Becalél-múzeum)*

A jeruzsálemi chanukai menóra-kiállításból — Aus der Menorah-Ausstellung in Jerusalem

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XX. ÉVFOLYAM, 1930 DECEMBER

Nem látunk tragédiát . . .

Patai József beszéde a Magyar Zsidók Pro-Palesztina Szövetségének közgyűlésén.

A mai palesztinai helyzetet sokan híveink és ellenfeleink között egyaránt tragikusnak tartják vagy mondják. Egyesek már a tragédia utolsó felvonásáról is beszélnek. Mintha már kivinnék a Dávid-pajzsokon kiterített hőst a történelem színpadáról. Már lefelé hajtják a fáklyákat és megzendítik a szomorú gyászéneket, miközben egyesek a kórusban és a nézőtéren sűrű krokodiluskönnyeket sírnak. Egyesek meg mosolyognak az álmodozó holdkórosokon, akik egy új messiási korról ábrándoztak. A zsidó nép azonban, mely örök prófétai ábrándokkal és eszményekkel járja a történelem útját, nemcsak a ragyogó nap-sütésben, hanem a homályos holdfénynél is hittet és bizalommal tekint az Ég felé és miként ősei a Hold-szentelésnél, ma is fölveti fejét a magasba s a régi évezredek biztató jelszava cseng feléje: „Dávid melech Jisrael cháj vekájam“ — „Dávid, izrael királya él örökké!“ . . .

Mi zsoltáréneket hallunk az éjszakában is és nem tragikus elégiákat.

Tragédia lett volna, ha kiderül, hogy az a misztikus vágyakozás és sóvárgás, amely imákban, versekben, pijutokban évezredek át a Szentföld felé sóhajtott, íme a valóság világában képtelen alkotásokra. Ha Bismarck szavával „melancholikus ábrándozás“ maradt volna Ción eszméje. Tragédia lett volna, ha az építőmunka nem járt volna eredménnyel. *Ha a zsidók építési készsége mondott volna csődöt.* Hiszen sokan nem is hittek benne és kételkedtek, vajjon a zsidóban van-e még konstruktív erő ahhoz, hogy új otthont tudjon építeni? Vajjon a szellemi fegyverforgatásban kimerült energiái tudnak-e bástyákat emelni, fizikai munkát kifejtetni? Hiszen a zsidók közt is közmondásossá vált a bibliai mondat travesztíája: „A hang Jákobé, a kéz Ézsaué!“ És amikor a palesztinai építőmunka megindult, a zsidók is tragikus öngúnnyal élcelődtek, hogy a szentföldi telepések panaszkodnak: „Az arabok nem akarnak dolgozni“. Nos, kiderült most az angol kormány hivatalos jelentéséből: *a hiba az, hogy a zsidók túl sokat akarnak dolgozni!* És most őket akarják fele-

lőssé tenni azért, hogy nem jut elég munka az araboknak.

És szakértőket küldtek ki a Szentföldre, vizsgálják meg, *miért dolgoznak a zsidók olyan sokat?* Miért fognak neki olyan mohón az építésnek? És mi a nagy sikerük titka? És nem vették észre, hogy *titkos történeti erők dinamikája hat itt,* amelyet nem lehet gazdasági táblázatokkal és tudákos statisztikával mérni. *A vizsgálók nem látták a palesztinai zsidó ifjúság rajongó idealizmusát, a chalucnemzedék önfeláldozását a zsidó újjászületés szent eszméjéért.* Csak azt látták, hogy szinte máról-holnapra virágzó zsidó telepek támadnak. És a szakértő kénytelen volt, mint Bileám, fölkiáltani: „*Mily szépek a te sátraid, Jákob!*“ És megindult Ézsau keze, hogy ezeket a sátrakat ledöntse. És megmozgatta Edómot, hogy minél nagyobb vihart támasszon a sátrak körül.

A zsidók nem vettek el az araboktól semmit. „Kenyerünket pénzen vettük és vizünket ezüstért ittuk.“ És ezt nem is mint siralmat mondták az új építők. Minden talpalatnyi földért magas árat adtak. Holt mocsarakból élő vizet varázsoltak. Csodákat műveltek, mint egykor Mózes, ki vizet fakasztott a sivatag sziklaiból. És most jönnek a filiszteusok és be akarják tömni a kutakat, melyeket a zsidó idealizmus ásott.

Támadják a *Keren Kajemethet*, melyet az angolok azelőtt mindig ideálisnak mondtak. A Keren Kajemeth kolóniai körül emelkedett az életnivó az arabok számára is. Támadják a Keren Kajemeth alapelvét a föld elsajátíthatatlanságáról, holott *ez az egyedüli biztosíték a földspekuláció ellen.* Bűnül rójják fel, hogy a zsidó kezek munkája termékennyé tett talajt, amely kétezer évig pusztaság volt az arabok kezében! Világos, hogy vádaskodásról, akadékoskodásról van szó. És a zsidóságnak erre a méltatlan támadásra csak egy felelete lehet: az, amit a *Keren Hajeszod* útján már az utóbbi évben is megadott. *A Keren Hajeszod iránt számos országban a gazdasági világválság ellenére sokkal nagyobb áldozatkészség mutatkozik az utóbbi időben, mint azelőtt.*

A palesztinai gazdasági helyzet ismertetése, — melyet a referátum rámótt — nem vág az én szakmámba. Annyit én is megállapíthatok, hogy amikor az egész világon gazdasági krízis van, akkor nem lehet föltételezni, hogy Palesztina aféle „tejjel-mézzel folyó Kanáán”. De ha az onnan érkezett legutóbbi jelentéseket nézem, feltűnik egy-két igen érdekes, tanulságos adat a laikus számára is. Csak most október végén volt Tel-Avivban az ipar- és kereskedelmi kamara ülése. A panaszok általános világjelenségek. Az árnyó súlyedését érzi a gazda, aki olcsóbban kénytelen odaadni a termését. Ugy hiszem, nálunk sem ismeretlen ez a panasz. Épúgy, mint a pénzszűke sem. Sőt, ép az európai pénzszűke miatt nem folytak be a szokásos előlegek a narancsültetvényesek számára. Más-kor százezer font, majdnem hárommillió pengő folyik be ilyen címen. De most már kezdődik a narancsszüret, amely után körülbelül tízszer ilyen nagy összegnek kell bejőnnie. És a telavivi ipar- és kereskedelmi kamara jelentése leszögezi, hogy a helyzet Palesztinában stabilabb, mint bárhol Európában.

Az építkezés a mult évben a zsidó város-negyedekben és falvakban közel ötvenmillió pengőt tett ki. Magában Jeruzsálem zsidó negyedeiben 37 millió pengőért építkeztek. Az építkezések föllendülése éppen a tavalyi szomorú augusztusi események folyamánya. A zsidók most egymás után kiköltöznek az arabok házaiból és saját házakat építenek saját negyedeikben. Jaffából most már minden zsidó Tel-Avivba költözött át és így itt is, ebben a zsidó kezek által semmiből felépített városban is nagyszabású építkezések folytak és folynak.

A gyáripár fejlődését általában befolyásolja a nyersanyag árhullámzása. Ez is általános világ-jelenség. De ép most jelent meg, a ma érkezett jeruzsálemi értesítés szerint, az új palesztinai Export-katalógus, amelyben Stead, az angol kormány kereskedelmi és vámosztályának vezetője megállapítja, hogy az export állandóan emelkedik, míg a belső iparfejlődés állandóan csökkenti az árubehozatal szükségességét.

És nem érdektelen, hogy mi mindenféle iparcikket exportálnak a zsidók Palesztinából. Többek között jelentékeny a parfüm- és pipereszappan exportja. Új jelenség. A Kelet küldi parfümillatait és tisztaságszereit a Nyugatnak.

De nem az én reszortom az ipar és kereskedelem. Talán csak a nyomdaiparról kellene megemlékezni, amely oly rohamosan fejlődik. És én mindennél fontosabbnak és jellegzetesebbnek tartom éppen a szellemi termelés gyarapodását. Ezen a téren nemcsak, hogy nincs hanyatlás és visszaesés, hanem ellenkezőleg, bámulatos emelkedés. Emelkedettség ez egyben és biztatás, hogy a Szentföldön már is kialakul az a zsidó szellemi központ, amelyről Achad Haam és a többi rajongók álmodoztak és amelynek szempontjából alárendel-

tebb jelentőségű a létszám gyorsabb vagy lassabb gyarapodásának kérdése.

Itt a kezemben a „Kirjat Széfer” legújabb hatalmas kötete, amelyet a jeruzsálemi héber egyetem és könyvtár ad ki. Kirjat Széfer: a „könyv-városa”. Valóban könyvvárosnak lehet nevezni azt a területet ott fent a Scopus-hegyen, ahol valamikor Titus serege ostromolta Jeruzsálemet és most a héber egyetem, a nemrég felavatott monumentális könyvtár, fizikai, matematikai és biológiai intézetek állanak. Ez a Kirjat Széfer, amely hűségesen közli a könyvtárhoz beérkezett kötelezpéldányok címét, beszámol arról, hogy Palesztinában több mint négyszáz új könyv jelent meg a tavalyi szomorú események óta egyetlen egy esztendőben! Nyolcvan könyv jelent meg az ifjúság számára egy évben. Mialatt mi itt Európában hiába törjük a fejünket, miként szerezzünk zsidó szellemi táplálékot ifjúságunknak. Virágzó, sokmillió lakosságú országokban sincs erre példa. Ez az alig száznyolcvanezer zsidó lelket számláló, kezdő és küzdő kis palesztinai jisuv többet termel héber könyvekben, mint az egész világ tizennyolcmillió zsidósága együtt.

Milyen irányú ez a bő könyvtermés? Egyrészt kapcsolatokat keres a multtal és egymás után jelenteti meg évezredeknek elfelejtett, eltemetett költői termését. Jóvá teszi ezzel a zsidóság évszázados mulasztásait. És kapcsolatot tart fenn a többi népek egyetemes értékű szellemi kincseivel, amelyeket átültet a Szentföldre a Biblia nyelvére. És magától érthető méltó helyet foglalnak el a mai eredeti alkotások, versben és prózában egyaránt. Nincs itt csüggedés, csak lelki emelkedettség és a nagy hivatás büszke tudata.

Természetes, hogy a mai költészetben megnyilatkozik a fájdalom és a megdöbbenés is a szentföldi építómunka elé tornyosuló akadályok láttán. A költő, aki azelőtt víziót látott feltámadó zsidó hősi halottak mentéről, akik a világ minden tájáról, hetven népnek hadseregéből gyülekeznek hajókon és vonatokon és Jaffa előtt lebegnek a vizeken és közelednek az utakhoz, hogy bátorítsák harcoló, építő testvéreiket, — most víziót lát a Messiásról, aki jött repülve sas képében a Szentély kapuihoz, de a kalmárok elűzték és Izráel Messiás-sága síró madár alakjában búcsúzik a jeruzsálemi Szentélytől és visszatér Rómába Titus diadalívéhez, ahol elrejtőzik a zsidó vér kútjába hajtvá fejét „talán újra kétezer évre...”

A költő a hangulatok szabadságában lebeg a realitások felett. A zsidó nép azonban fölemelt fővel tekint a jövő elé. Tudja, hogy kormányok jönnek, kormányok mennek. A történelem fölvet hullámokat, mik iszapot dobnak a partokra, de ezek is eltűnnek. Ugyanazok a sötét erők, amelyek Lessing és Goethe hazájában Hitlereket juttatnak diadalra, Kazinczy és Kölcsey nyelvén Hirig Simonokat idéznek a tudományegyetem csarnokaiba, Szovjet-szabadság nevében héber szót és

eszmét ítélnék halálra, — ugyanazok a sötét erők öntik a fekete tintafoltokat arra a történeti okmányra, amelyet emelkedett időkben a nemzetek szövetsége adott a Biblia népének. De a zsidó nép, mint Weizmann mondotta, *elfelejtette a Fáraókat, elfelejti a Passfeldeket is!*

Nem látunk tragédiát.

Sőt ellenkezőleg, azt látjuk, beteljesedik, amit Herzl megálmodott, hogy *a Palesztinaépítés ideálja visszaadja a zsidóságnak elvesztett egységét*. Egy-máshoz kovácsolja az egész diaszpóra zsidóságát és „*már az építés útján való haladás is más embereké tesz bennünket*, kiegyenesíti a gerincünket és visszaadja az önérzetünket“. Hol és mikor tárgyalt nagy nép kormányza zsidó vezérrel egyenrangú félként, mint most Passfield és Weizmann? Mikor volt oly egységes a zsidóság, mint most a tiltakozásban, amelyben először járt együtt az Aguda a cionista szervezettel? Csoda-e, hogy az az egység már is eredményhez vezetett? Hol és mikor tehetett szert a szétszaggatott, szétszórt zsidó nép olyan tekintélyre, mint most egységesen megnyilvánuló akaratával?

Valóban lélekemelő, ha például az amerikai zsidóság impozáns tiltakozó gyűlésére gondolunk, ahol New York polgármestere ötvenezer zsidó előtt kijelenti: „A mi városunkban van a legnagyobb zsidó község, a legnagyobb a világon. Hárommillió. És azt üzenem a zsidó bevándorlástól féltő Angliának: *Bár volnának a zsidók kétszer annyian!*“

Majdnem mindenütt a zsidóság mellé állottak a kultúra és humanizmus nemzsidó harcosai is. Van-e ok a gyászindulóra?

Nálunk is egységesítő, önérzetet acélosító eredménye volt az eseményeknek.

Székelly Ferenc, Szövetségünk díszelnöke a magyar zsidóság új hangját szólaltatta meg önérzetes tiltakozásában, mely a „Zsidó Szemle“ és Zsidó Távirati Iroda (JTA) útján bejárta az egész világsajtót és mely kidomborította azt a tényt is, hogy *ma már Palesztinával kapcsolatban nincs különbség többé cionisták és nemcionisták között!* És örvendetes, hogy a budai, szegedi, pécsi, hatvani stb. templom mellett a pesti Dohány-utcai templomban is felhangzott dr. Hevesi Simon vezetőfőrabbi intő szava, hogy most oda kell állnia az egész zsidóságnak, cionistának és nemcionistának egyaránt a szorongatott palesztinai testvéreink mellé.

Nekünk pedig, akik az eszme harcosaivá szegődtünk, *fokozott kötelességeink vannak a fronton lévő harcosokkal szemben*, akiknek érezniök kell, hogy nem hagyjuk őket cserben, hogy mögöttük vagyunk, szívünk egész melegével gondolunk rájuk és áldozatkészen, testvéri szeretettel sietünk segítségükre. Ha nem is adott volna az angol kormány, rendeletének részleges visszavonásával, újabb bevándorlási engedélyeket, akkor is volna elegendő tér építő munkára, a réginek meg-

alapozására, megszilárdítására, harcos, dolgozó testvéreink kezeinek megerősítésére. *Ez most becsületbeli kötelességünk!*

Ha ezt teljesítjük, akkor sulyt és jogosultságot adunk tiltakozásunknak is. Ajánlom a következő határozati javaslat elfogadását:

A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének mai közgyűlése tiltakozását fejezi ki az angol kormány ama kísérlete ellen, mely a Palesztinaépítés folytatása és fejlesztése elé mesterséges akadályokat gördít. Egyben bizalmát fejezi ki az angol nép iránt, hogy a Balfour-deklarációban foglalt történeti ígéretet minden magyarázat és félremagyarázás kizárásával a maga egészében teljesíteni fogja. A közgyűlés megismétli abbeli határozatát, hogy a Jewish Agencyt munkájában határozottan támogatni fogja és a Jewish Agency vezetésének eddigi működéséért elismerését fejezi ki.

Bródy László: Emlékek partján

*Apám nem járt soha magában,
mert vele ment mindig a bánat.
De hogyha jött a péntekeste,
nem láttam búsulni apámat.*

*Hat napig harcolt a kenyérért,
nagy Isten, mennyi gondot látott!
De szombaton cilindert vett föl
és ünneplő császárkabátot.*

*Hat napig térdig járt a bajban
és értünk küzdött a világgal.
De hogyha belépett a szombat,
nem cserélt volna a királlyal.*

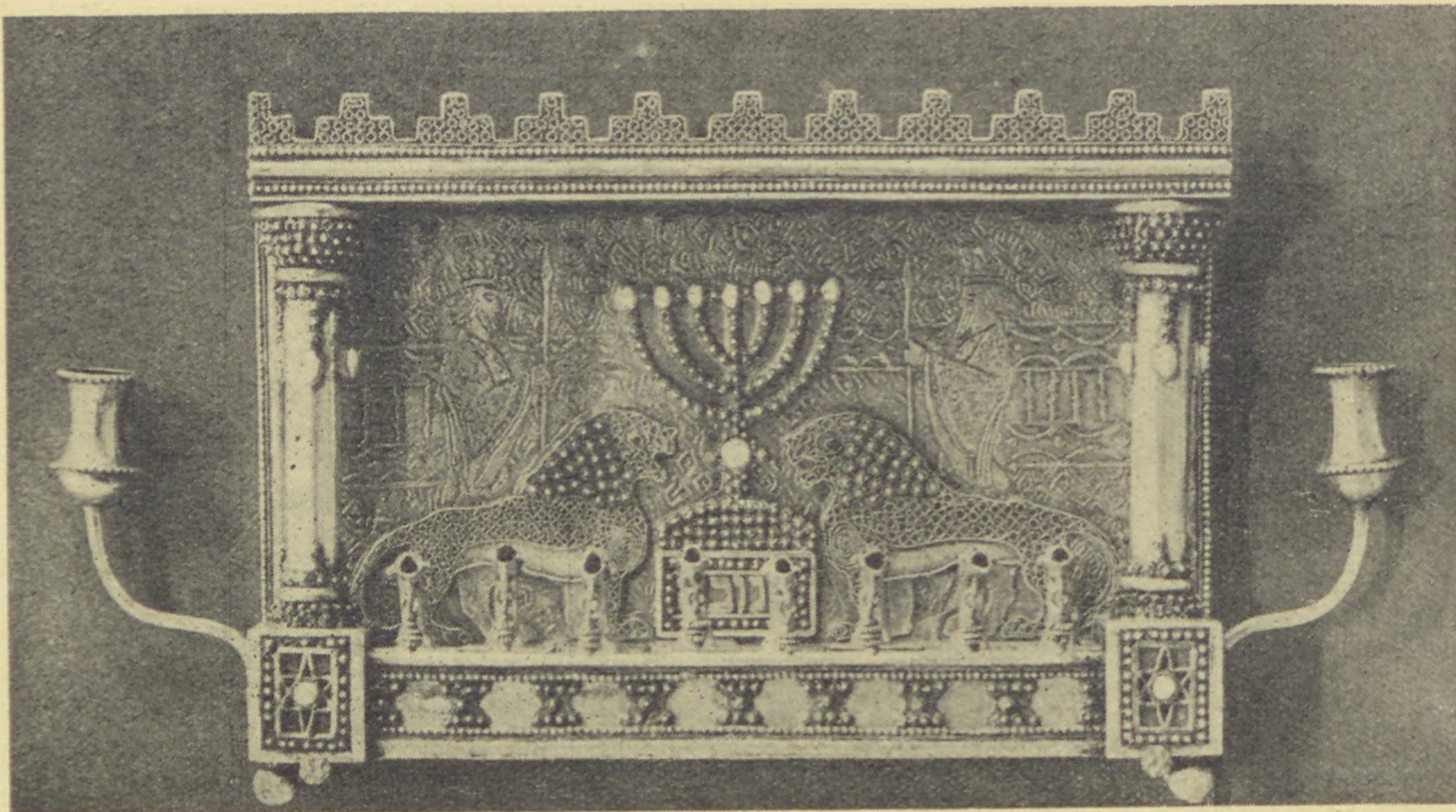
*Kezembe adta imakönyvem
s templomba vitt el, kéz a kézben.
Apám a kőtáblára nézett,
míg én az én apámra néztem.*

*És este kalács volt a halhoz,
S a libahúshoz — enyhe béke.
Bor, szódavíz s politizálás
lett mindig a vacsora vége.*

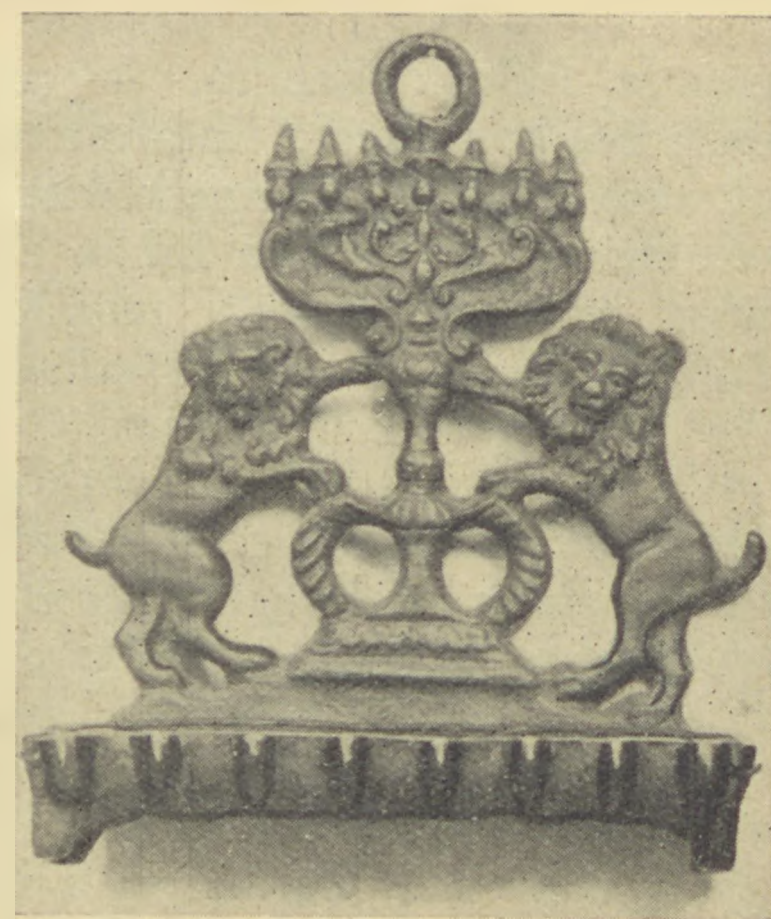
*Apám Tiszának volt a híve,
a három bátyám ellenzéki...
S én odabújtam az apámhoz,
ki voltam Benjáminja néki.*

*Mire a gyertyák ellobogtak,
Lassan elült a vita sodra...
Úgy nézek rátok, régi gyertyák,
mint áldott messzi csillagokra.*

*Az idő elvitte apámat,
ki hat napig csak gondot látott...
De szombaton cilindert vett föl
és ünneplő császárkabátot.*

Modern Becalél-menóra

Miniatűr menóra utazásra (18. század)

J. Narkiss (Jeruzsálem): Chanukai menóra-kiállítás a Becalél-Múzeumban

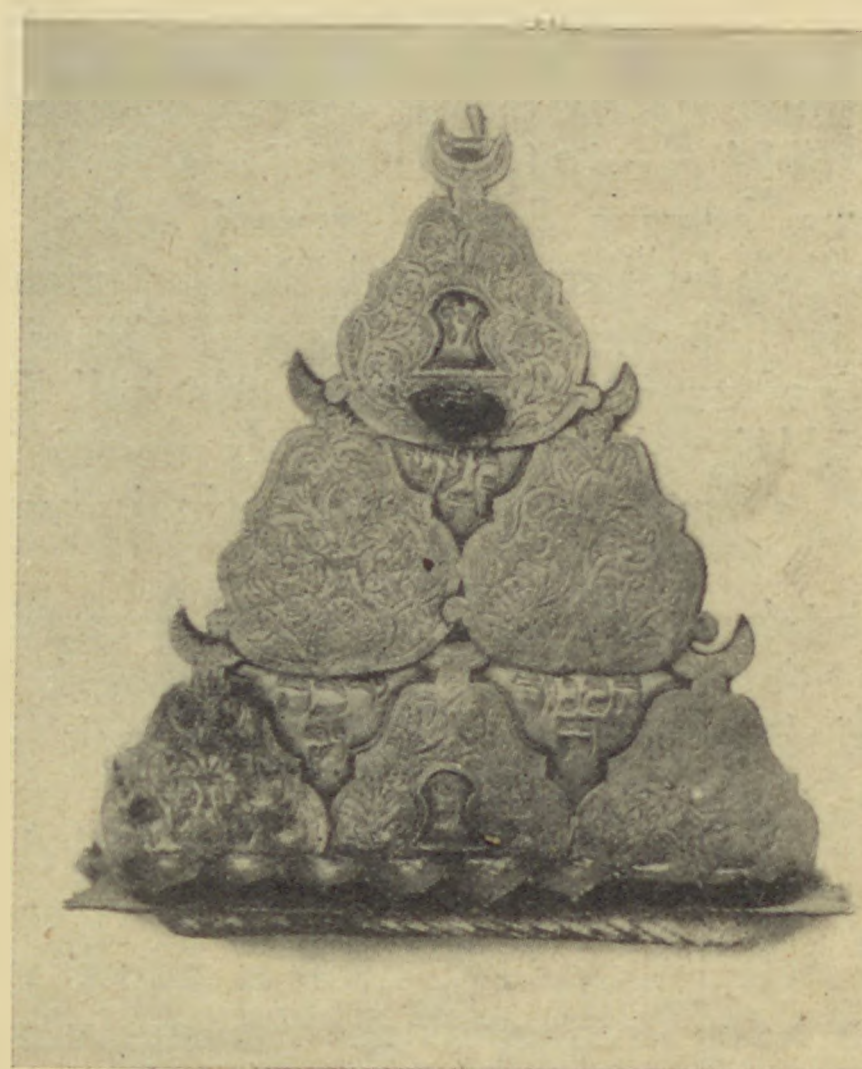
A „Becalél“ 25 éves jubileuma alkalmából az alapító Boris Schatz professzor tiszteletére nagyszabású chanukai kiállítást rendeznek Jeruzsálemben. Minthogy a Szentföldön a világ minden tájáról gyülekeztek a zsidók, a chanukai menóra formáinak legtöbb változatát találjuk itt. Valóságos „Kibuc galijoth“, a diaszpóra különböző országaiban kifejlődött zsidó művészetnek begyűjtött termése, az ókori kőfaragásoktól a rézen, bronzon, ezüstön, filigránon át a mai formákig, amelyek között ma is helyet foglal a yemeni zsidó „modern“ kőmenórája. *Maga a Becalél múzeuma több, mint százféle menóratípust őriz gyűjteményében.* És ezt kiegészítik a jeruzsálemi magángyűjtemények, közöttük keresztény papoké és szerzeteseké.

Ez a kiállítás plasztikusan domborítja ki a „chanuka-mécs“ egész fejlődésének történetét.

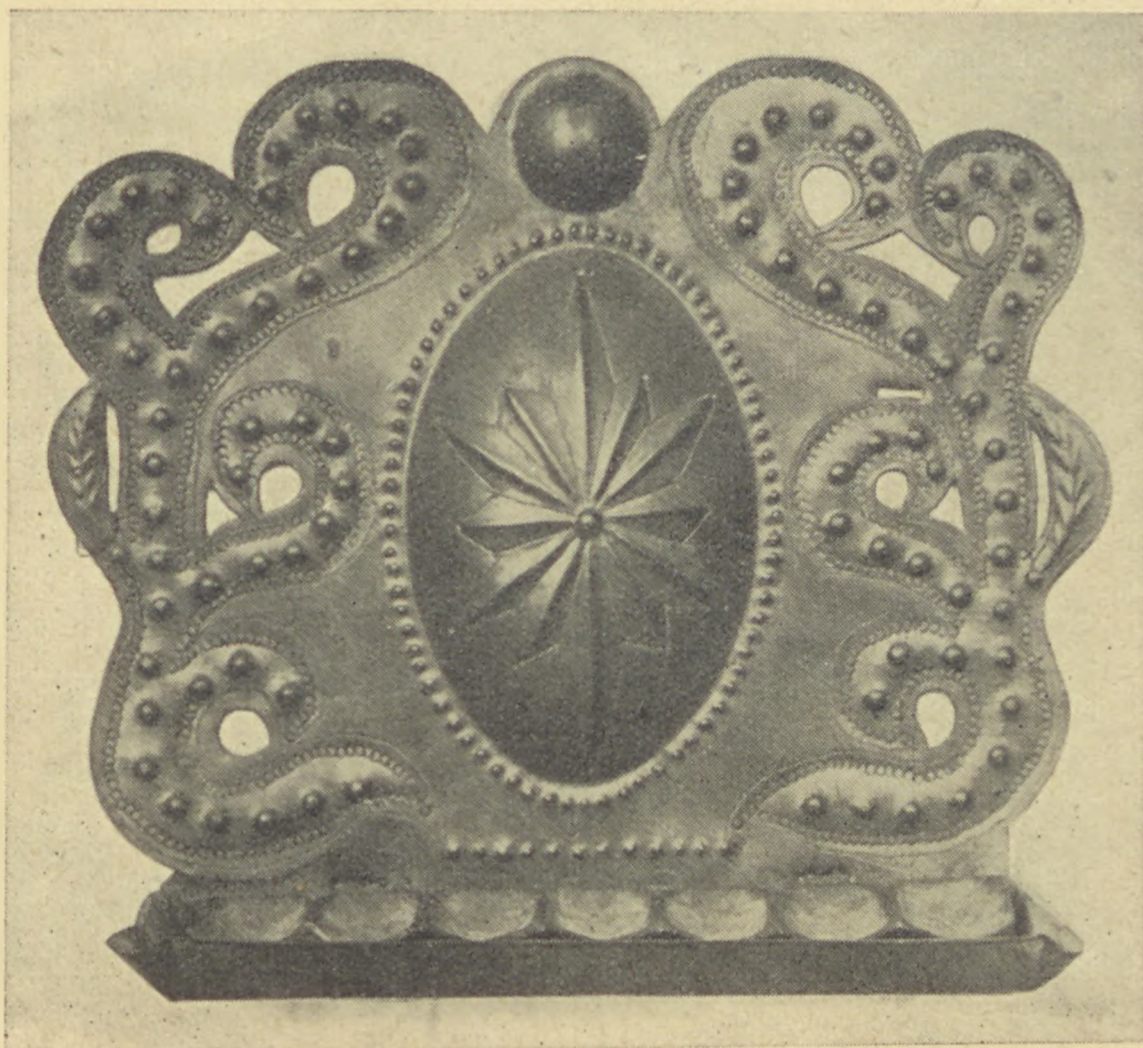
Chanuka, a „fények ünnepe“ a régi időben nemcsak örömnep volt, hanem *ünnepe*, ugyanolyan értelemben, mint például a Sátoros ünnep. Így olvassuk ezt a Chasmonaeusok II. könyvében. Régente teljesen *munkaszünetes ünnep* volt és *egyres helyeken ma is* így maradt fenn. A Talmud idejében már inkább a gyertyák, illetve mécsek gyújtására fektették a fősúlyt. A mécseket kitették az ajtóba *kivülről* és csak üldözés idejében engedték meg, hogy az asztalra tehessék. De később még ebben az esetben is ragaszkodtak hozzá, hogy „a csodát nyilvánvalóvá tegyék“. Egy midrás meséli: „Trajanusnak, a kegyetlennek gyermeke született Tisebeov böjtnapján és a zsidók gyászoltak, meghalt a gyermek chanukakor és kérdezték egymást a zsidók: mit csináljunk? Gyujtsunk? Azt fogják mondani, a zsidók örülnek. Elhatározták, hogy gyujtani fognak és történjen, ami történik! Jött a cssászár és lemészároltatta a zsidókat, akik a Tóra mellett ültek és tanultak és legyilkolta az aszszonyokat és a vérük elvegyülve patakzott a Kipris folyamig...“

A Chanuka csodáját sok legenda szőtte körül. A Talmud regél az olajkorsóról, amelyet a főpap pecsétjével lezárva találtak és egy napi olaja nyolc napig égett. A Chasmonaeusok könyvében nincs ennek nyoma. Itt csak arról van szó, hogy Kiszlév hó 25-ikén *avatták fel újra a Szentélyt*, melyet Antiochus három évvel azelőtt ugyanezen a napon megszenteltelenített. És különböző események fűződtek a dátumhoz. Ezen a napon épült fel a pusztai *Szentély*, e napon történt *Judith és Holofernes* csodája. Egyik verzió szerint a Chasmonaeusok „nyolc lándzsát találtak a Szentélyben, ezeket állították fel és gyujtottak rajtuk“.

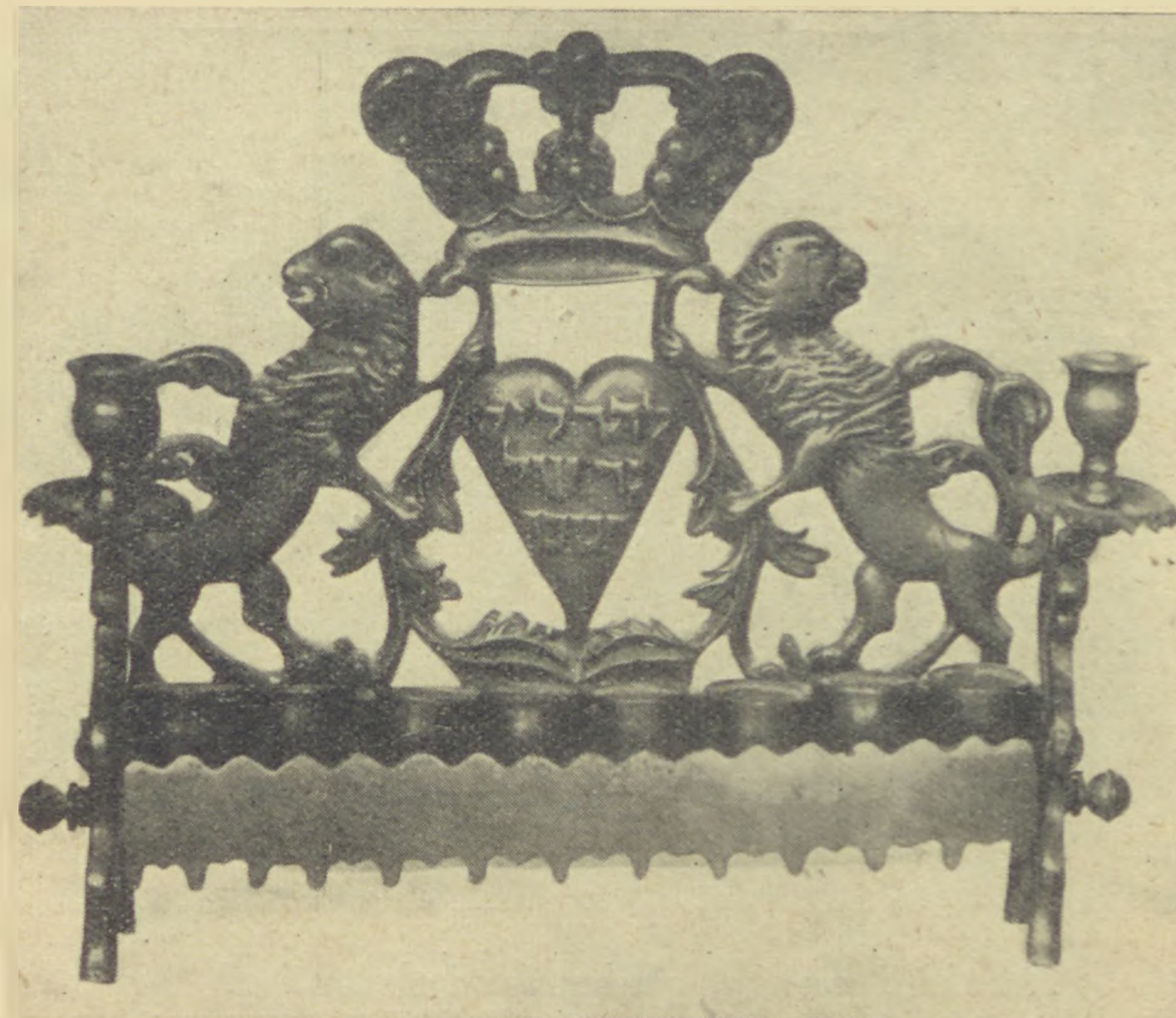
Ugyáltszik azonban, hogy a Chanuka-ünnepet később elfelejtették. Ezért keletkezhetett vita Sammáj és Hillel tanítványai között, miként kell a mécseket gyujtani. *(Érdekes, hogy a falasa zsidók, akik előtt a Chasmonaeusok könyvei szentek, egy-*

Palesztinai ezüstmenóra (19. század)

Palesztinai rézmenóra (18. század)
(Becalél-múzeum)

Lengyel menóra (18. század)
(Dr. Ticho (Jeruzsálem) gyűjteménye)

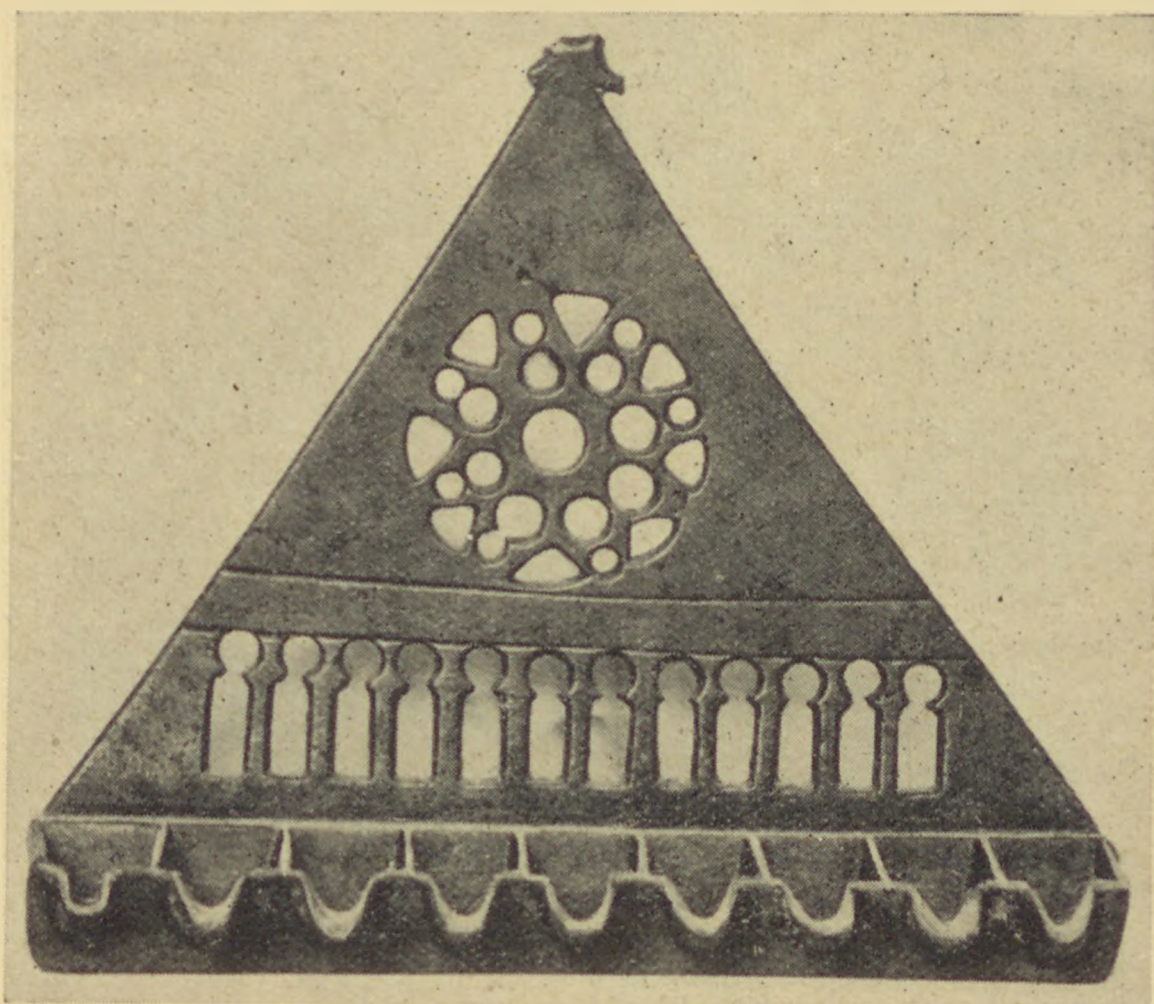
általában nem ismerik a Chanuka-ünnepet!) Idővel teljesen átterelődött az ünnep súlya a mécses gyújtásra. És ennek köszönhető, hogy a chanukai menórát a zsidó népművészet annyi szeretettel becézte és díszítette.

Az első időkben csak chanukamécsről van szó. Ez a cserépmécs, két nyílással, egyik az olaj, másik a kanóc számára. Erre a mécsesre szimbolumokat alkalmaztak, a hétágú menórát vagy az olajkorsót. Ezt a mécsset kőtalapzatra állították, melynek felső részében vályúszerű kivágásban víz volt, hogy felfogja a szikrákat. Tibériás mellett végzett ásatásoknál találtak ilyen ókori menóra-alakú kőtalapzatot, fönt nyolc bemélyedéssel a nyolc chanukai mécses számára. Bar-Kochba idejéből fennmaradtak talapzatok oszlopos formájú dísszel, a megtisztított szentély szimboluma ez,

akárcsak Bar-Kochba *sekeljein*, melyeken egyébként az olajkorsó motivuma is szerepel.

A hétágú menóra, mint a chanuka jelképe sűrűn fordul elő az ókorban. Így a római zsidó katakombákban is az ünnepek szimbolumai között. Sokszor a nyolc mécses helyett két négyágút gyújtottak, vagy bármily római kandeláberformát alakítottak át a célnak megfelelően.

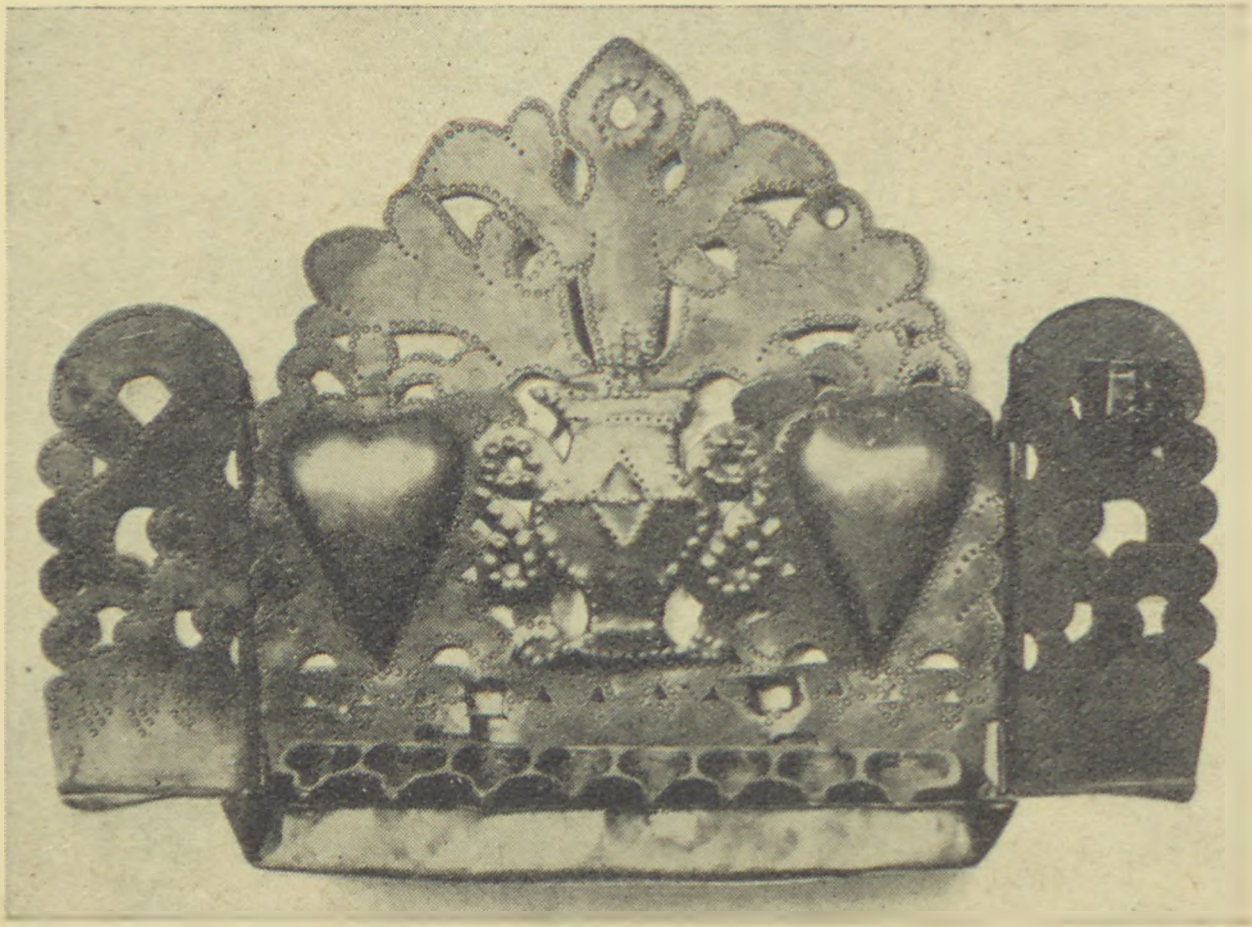
A hatodik századtól a tizenharmadikig elvész a menóra fejlődésének fonala. Az ásatások még sok meglepetést hozhatnak ezen a téren. A mai forma csak a tizenharmadik századig nyúl vissza. A „samas“, népszerűen a „samesz“, a „szolgaláng“ későbbi pótlék, amikor szigorúan kezdték venni a parancsot, hogy nem szabad az ünnepi mécsset világításul felhasználni, sem az egyik lángról a másikat meggyújtani. Ez a „samas“ először

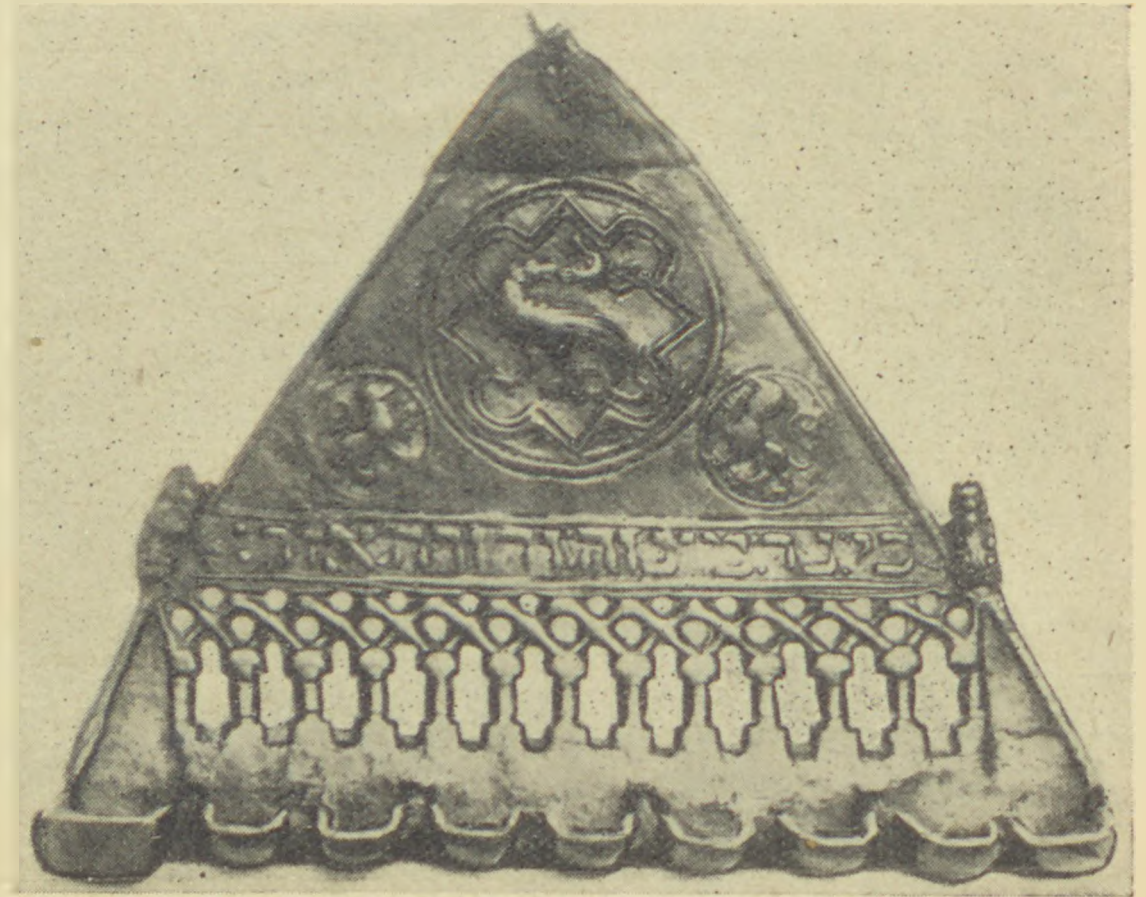
Román korszakbeli bronzmenóra, 9 olajserleggel,
egyik a samesznak (Becalél-múzeum)

14. századbeli bronzmenóra
(Jeruzsálemi fehér szerzetesek gyűjteményéből)

Marokkói menóra, olajkorsó szimbólumával
(18. század, Becalél-múzeum)

13. századbeli menóra
(Becalél-múzeum)

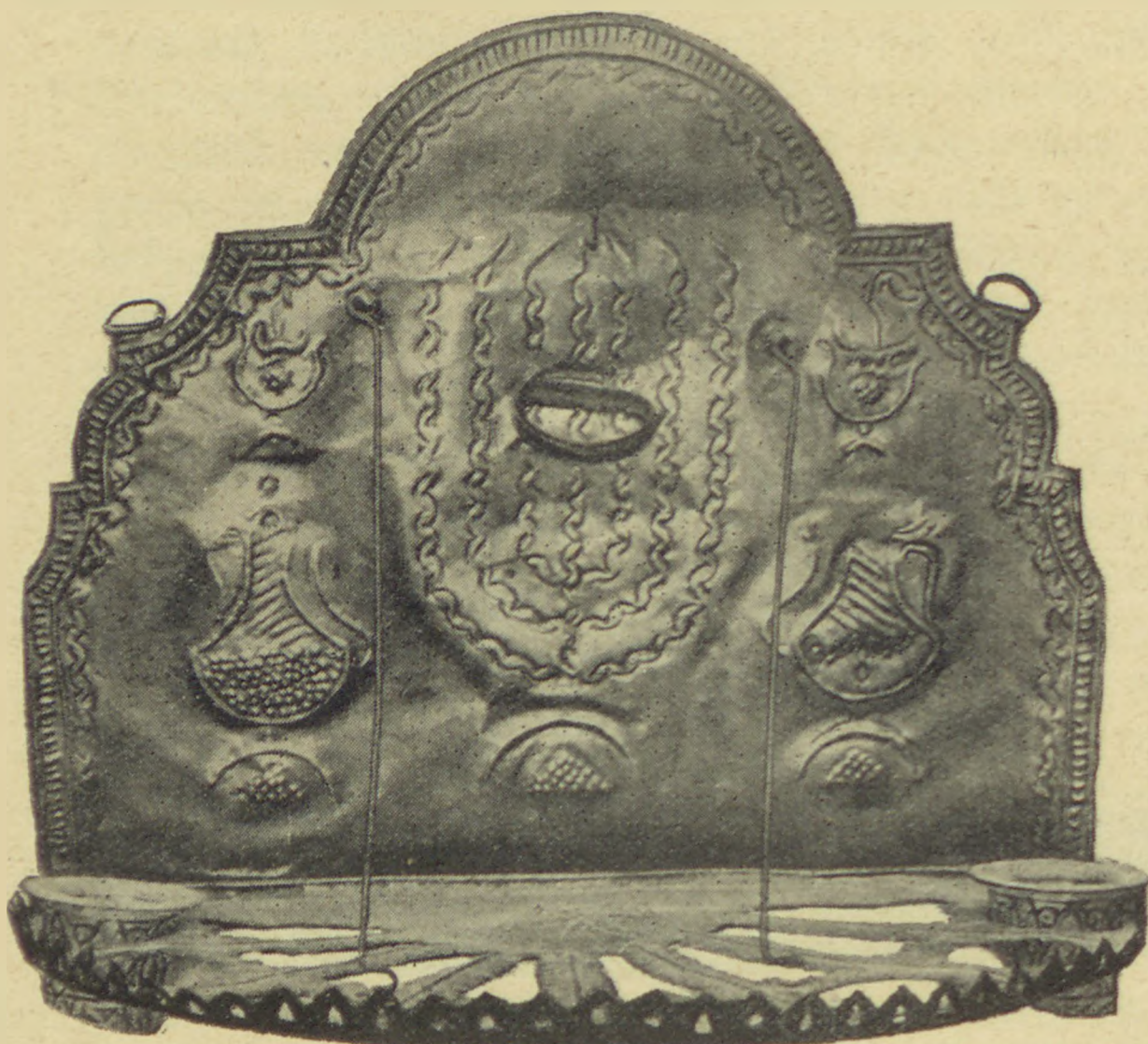
oldalt, majd fent, de sok helyen a szimmetria kedvéért jobbra és balra helyezkedett el. De eredetileg a többivel egy sorban, úgyhogy a menóra kilencágú volt.

A 13-ik század elejéből vannak menórák, melyeket az *ajtófélfára* szoktak felakasztani és háromszögű vértzetükön *román stílusú templomhomlokzat*, különböző ablakformákkal, áttörve vagy domborítva. Itt *kilenc* lángnak van helye és a „sames” elválaszthatatlan a testvérlángoktól. Ugyanezt látjuk a 14-ik századból származó keleti menóránál, melynek díszei között az oroszlának, Juda szimbolumai mellett a *Phönix* is szerepel, mint az örökkévalóság jelképe. Itt találjuk először a felírást: *כִּי נֵר מְצוּה וְתוֹרָה אֹר* „*Mécses a parancs és a Tan világosság*”. Ezt a bibliai verset Rasi a chanuka-mécsre magyarázza: „aki telje-

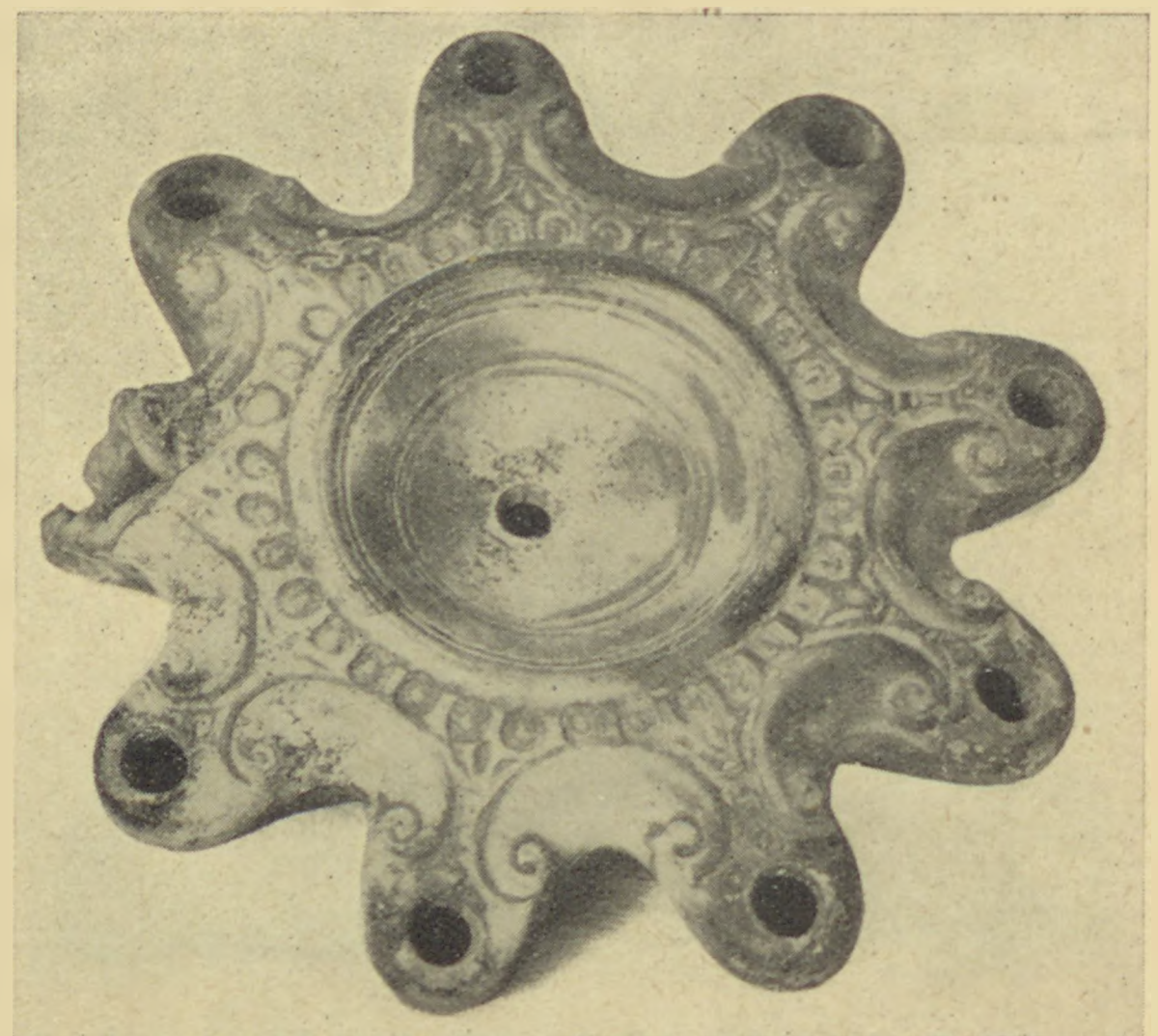
síti a chanuka-mécs gyújtásának parancsát, megáldatik a Tóra fényében jártas gyermekekkel”.

A román stíl aztán vegyülni kezdett a góttal és a keleti mórral. Ebből a *késői gót* típusból való az a 14. századbeli menóra, mely a *jeruzsálemi fehér szerzetesek gyűjteményében* foglal helyet és amelyet a Becalél-kiállításnak rendelkezésére bocsátottak.

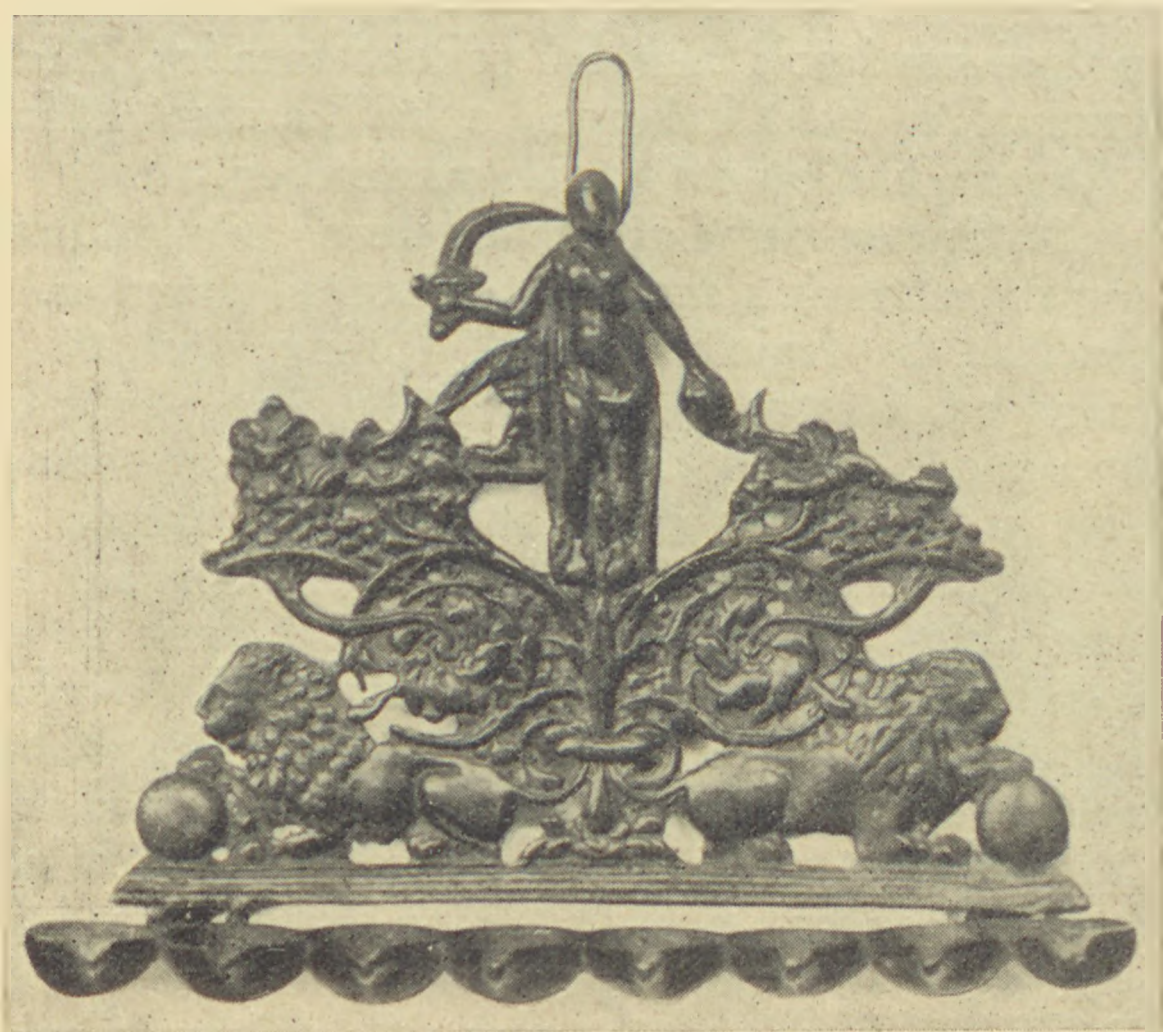
Az *architektonikus típus* később is hűségesen simulott úgy a renaissance, mint a rokokó vagy barokk stílhez. Az építészeti motívum mindig a Szentélyt jelképezte. A 16-ik század végéig általános maradt a *háromszög* formájú háttér. Csak kivételesen mutatkozik a zsidó forma hatása. Az *arabeszk*, amely a spanyol-arab korszakból kiindulva *Leonardo da Vincire* is hatással volt, dekoratív keretet adott a chanukai menórának is. De egészen sajátos stílust kapott így a menóra Pa-

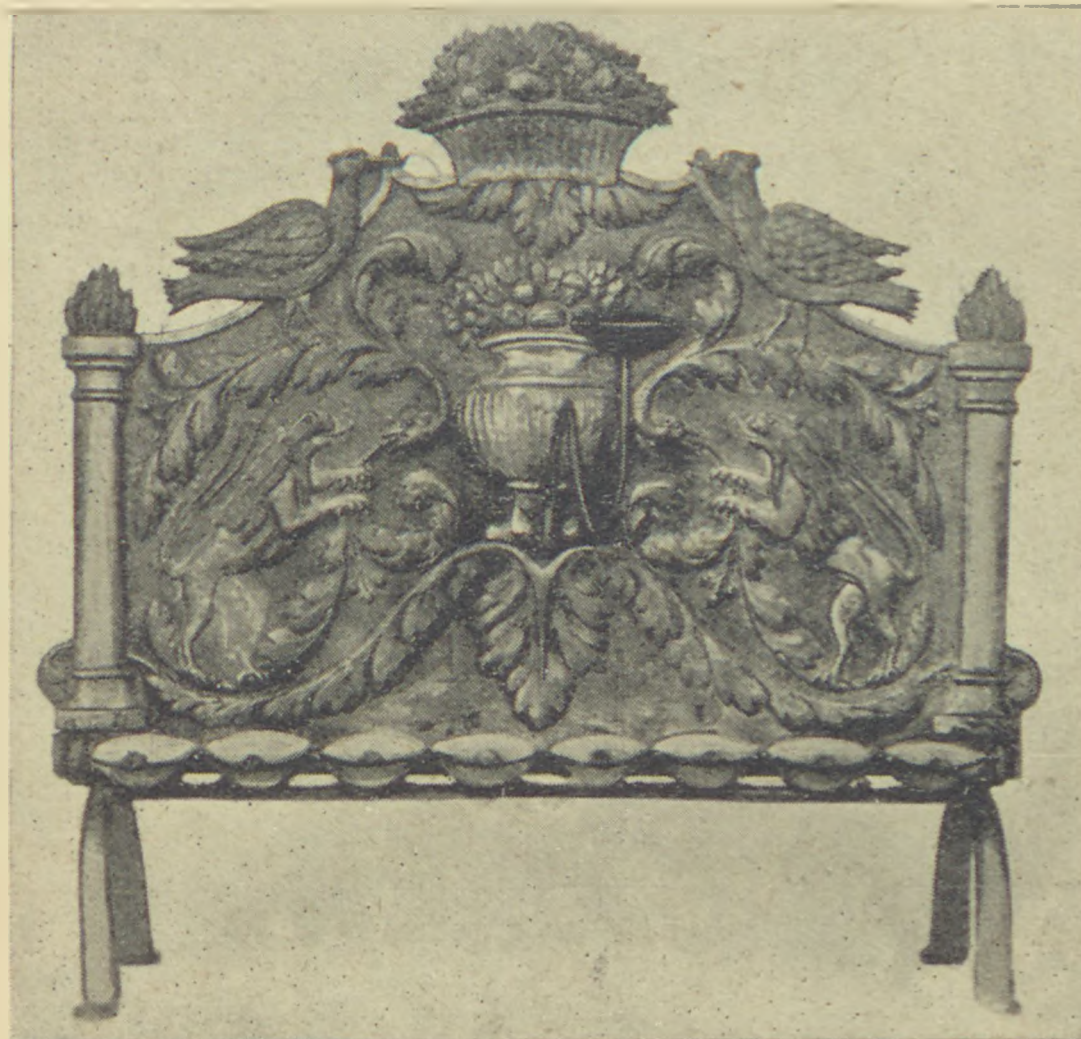
Palesztinai templomi chanuka-menóra (Becalél-gyűjtemény)

3. századbeli palesztinai cserépmenóra

16. századbeli olasz bronzmenóra, Judith képével
(Becalél-múzeum)

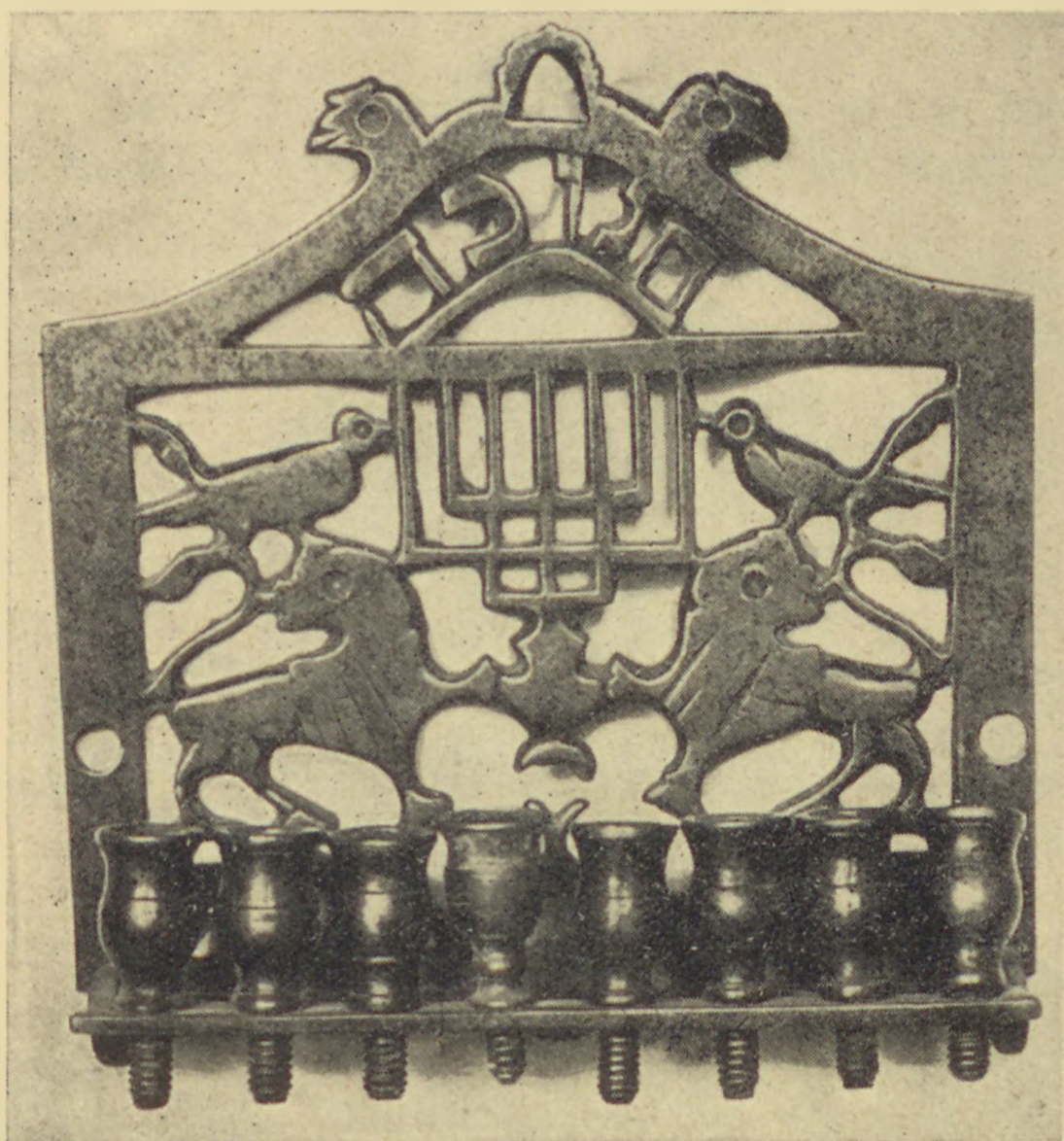

Ezüstmenóra
(18. század, Becalél-múzeum)

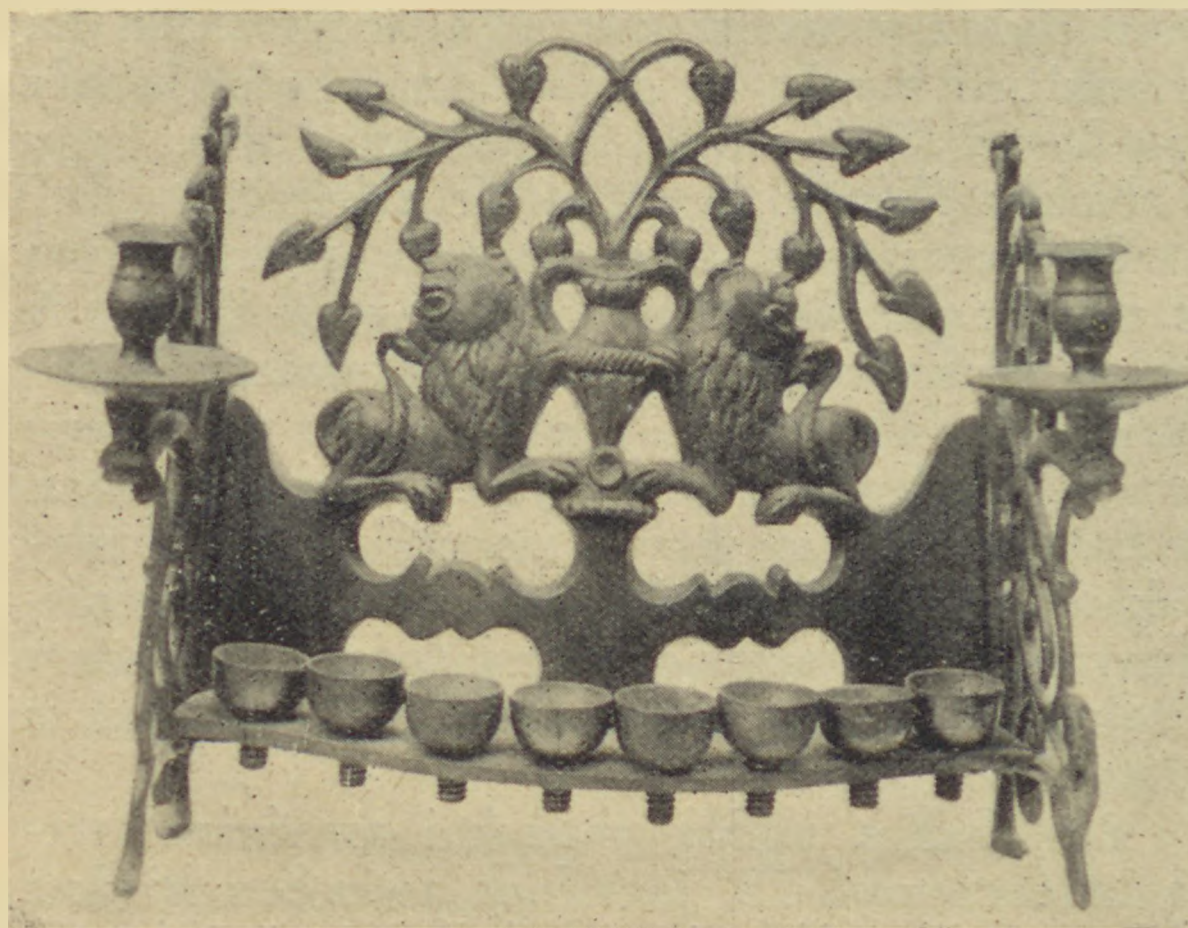
lesztinában és Marokkóban. A renaissance korában a zsidók is bőségesen kivették a részüket az új művészetből és ez megnyilatkozott a chanukai menóra dús formáiban és díszítésében. Groteszkek, Meduzák, Centaurok, Puttók, delfinek, címerek és heraldikus képek mind chanukai szimbolumok lettek, persze lángok, fáklyák, oroszlánok vagy olajos korsók motivumaival átszőve. A római vázából a szent tűzzel: olajos korsó lett a chasnoneusok szentélytűzével, az oroszlánok római sasok szárnyai fölé kerültek, a bizánci világítóablakokból a „sames” szolgamécse lett. Hollandiában, ahol spanyol és portugál zsidók telepedtek meg, új típus keletkezett: képzőművészi elemekkel, dom-

borművekkel, melyek a menóragyújtást, a Szentély megtisztítását, vagy Judith és Holofernes történetét ábrázolták. Ezek a figurális képek megváltoztatták a szükséghez képest a menóra külső alakját is. Négyszög- vagy téglalakú lett.

Németországban nem találunk ebben az időben speciális menóra-formákat. A zsidó szokások leírói, Bodenschatz, Kirchner csak a templomi hétágú menórát ismerik. Habár a rabbinikus irodalom említi Rothenburgi Rabbi Méirnek nemesfém-ből való chanukai menóráját. Kirchner rézmetszeten „pók alakú” menórát látunk, mely a gerendáról lóg le, mint egy nyolcsugarú csillag. Openheim chanukai képén hétágú menórát találunk. Míg Lengyelországban, Galiciában és Ukrajnában zsidó rézőntők és ezüstművészek sajátos menórástílust tudtak alkotni, vagy átalakították a hollandi és itáliai formákat saját ízlésük szerint.

18. századbeli menóra
(Dr. Ticho (Jeruzsálem) gyűjteménye)

Lengyel rézmenóra az olajkorsó szimbólumával
(18. század, Becalél-múzeum)

Menóra, Raban tervezete szerint
(A Becalél-egyesület tagjai kapják)

A 18-ik század elején a chanukai menóra két oldalfalat is kap, különösen a Keleten. A díszítés hagyományosan: szőlőfürt, gránátalma, olajoskorsó. De új az *olajcsepp-fogó*, amely mellett tanuskodik, hogy ezeket a menórákat, ha talapzatuk volt is, felakasztva használták. A *hétéves háború alatt*, amikor a *rezet hadicélokra elrekvirálták*, megjelenik a *cink menóra*, melyet azonban ugyanolyan szeretettel díszítettek, mint a gazdagok a filigrán ezüstöt.

Az egyik rokokó stílű, áttört falazatú menórán két oroszlán koronát emel, melynek közepében a Szentély hétágú menórája domborodik. Ez a frankfurti munka az *első német menóra*, amely *négy lábon áll* és amely így alkalmas arra, hogy az ablakba állítsák „a csoda hirdetésére”.

Oroszországban megjelenik a sokmotivumú réz menóra, szintén oldalakkal és négy lábbal. A „sames” olykor négyszeresen van alkalmazva szimmetrikusan, fent és lent. De ezt a két vagy négy „sames”-t felhasználják egyszersmind szombati gyertyagyújtásra is. Egyes menórák templomalakúak, érdekes bejáratral, vagy várszerű felépítménnyel, mint amilyenek a zsinagógák különösen Ukrajnában, ahol a zsidó lakosságnak bástyául is szolgáltak az üldözések alatt.

Prágában a zsidók chanukai menórával tették emlékeztetéssé II. Józsefnek 1782-ben kiadott „Toleranzedikt”-jét. A menórák megörökítették a császár képét, feje fölött az osztrák sassal. A két „samesz” két osztrák katona. Valamivel korábbi

a prágai kovácsolt vasszerű rokokó menóra, Dávid pajzsával és svéd kalappal, a két „sames” Mózes és Aharon katolikus papok viseletében.

A *filigrán-művészet* fejlődésével új lendületet kapott a chanukai menóra formagazdagsága is. A legszebb és legjellemzőbb példány látható a Becalél-kiállításon: a *csodatevő Bal Sem menórája*. Két oszlop: *Jáchin* és *Boáz* körül csoportosulnak a dús szimbolumok, galambok, Izrael jelképei.

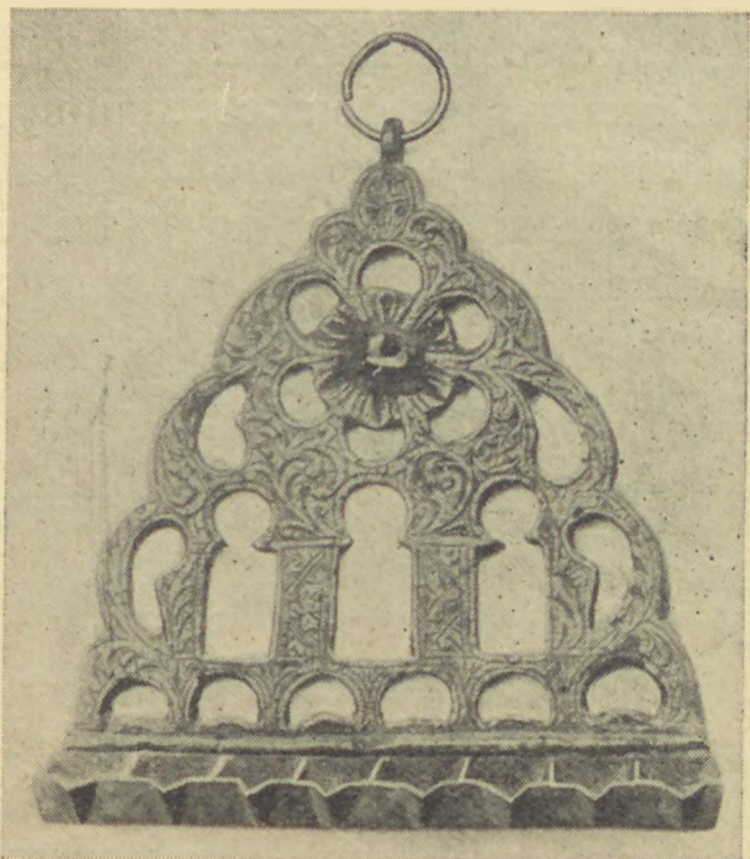
A *yemeni zsidók régi és új kömenórái* legtöbbször a Szentélyt ábrázolják. De ezek az elnyomott testvéreink ugyanannyi hittel és odaadással formálták menóráikat a legnemesebb anyagban is. A *bagdadi zsidók egyszerű agyagmécsesei* a régi ókori sítlussal tartanak rokonságot. A jeruzsálemi Béthél-Zsinagóga *kabbalistáinak* függő menórája drótkeretbe illesztett nyolc, illetve kilenc *pohár*-ból áll, melybe olajat öntenek, lélekmécsszerűen.

A legújabb időben a chanukai menóra szinte mindenütt sablonos gyáripari formákat vett fel. És ép ennek az ellensúlyozására tűzte ki céljai közé a Becalél a nemesebb stílus ápolását és a régi tradíciók alapján új zsidó stílus alkotását. A Becalél újabb munkái, melyeket a *Múlt és Jövő* már annyiszor és annyi szeretettel ismertetett, méltóképpen egészítik ki a nagyszerű menóra-kiállítást, amely Jeruzsálemnek valóban művészi eseményévé lett. Ezek a hősi harcokra és makkabeusi győzelmekre emlékeztető szimbolumok erőtgyarapítóan és reménytfakasztóan hatnak a mai súlyos napokban, amikor a palesztinai zsidóknak megint „helyt kell állniok a lelkükért...”

Az 1887. évi angol-zsidó kiállítás óta sehol sem mutattak még eddig ennyi menórát együtt, mint a mostani feltűnést keltő kiállításon Jeruzsálemben.

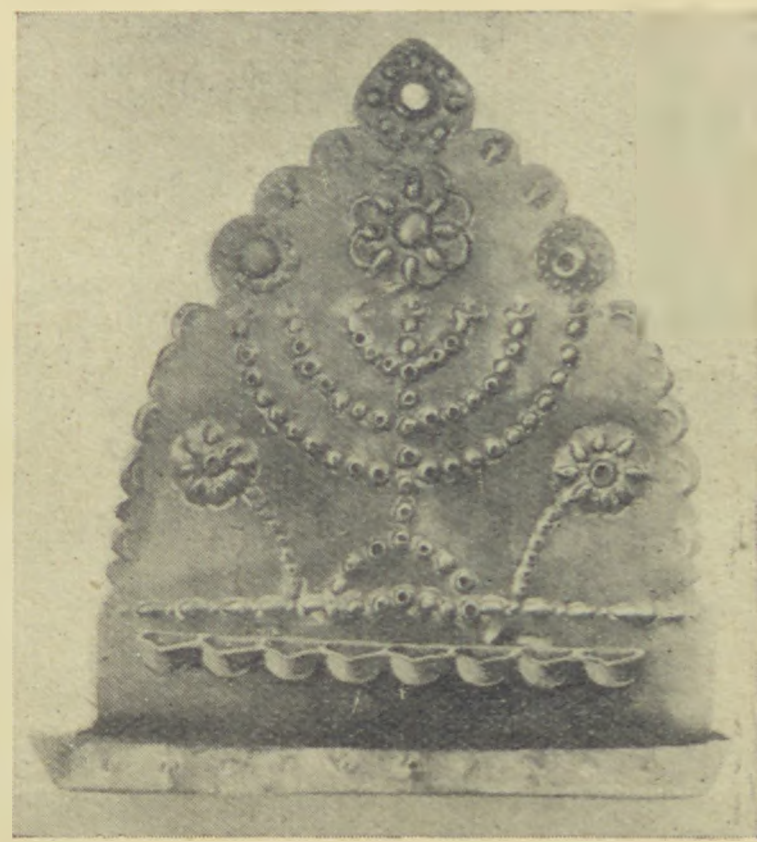
Olasz menóra (16. század, Becalél-múzeum)

*Palesztinai chanuka-menóra
a Szentély szimbólumával*

Palesztinai függő menóra

*Palesztinai menóra pálmákkal
(18. század, Becalél-gyűjtemény)*

Csermely Gyula: Az élő menóra

A palota-püspökii zsidó tanítónak, Gedeon Sámuel úrnak, nagyon sok baja volt nem a tanfelügyelővel, nem a plébánossal, nem is a jegyzővel vagy a bíróval, akik mind nem voltak zsidók, hanem sok baja volt Ádler úrral és Rőt úrral, Kemenes úrral és Stein úrral és több mással, akik egytől-egyig izraeliták voltak. Nem „zsidók“, a világért sem, — mi izraeliták vagyunk, — mondták (egyik-másik hozzágondolta: sajnós) — mert a magyar törvény csak izraelita vallást és izraelitákat ismer, nem zsidókat.

A sok baj pedig az volt, hogy a tanítónak, aki jó zsidó volt, saját hitfeleivel csatáznia kellett. Nem a több fizetésért, a jobb lakásért és más ilyen anyagi dolgokért, hanem a kezére adott gyermekeknek jobb és bensőbb zsidó neveléséért kellett küzdenie.

Szemrehányást tett neki Rőt úr, a kis filia mokányos elnöke, miért tanít heti hat órán át hitant?

— Nem elég heti két óra is? — kérdezte. — Inkább „okosabb“ dolgokra tanítsa a gyerekeket, Gedeon úr. Mire kikerülnek az iskolából, úgyis elfelejtik a sok hiábavalóságot... nincs igazam?

— Nincs igaza, — felelte a tanító. — Mert, ha volna, akkor úgy tennék, ahogy mondja. De kell az embernek erős hitbeli bázis, akár keresztény legyen az ember, akár zsidó; s mert heti két óra hittan nem elég, de még négy óra sem, ezért hatot tanítok, elnök úr, s annál maradok is.

Vagy közeledett Peszách és a tanító, kötelességéhez híven, Egyiptomról, a rabságról és a szolgaság földjéről történt megszabadulásról beszélt az osztálynak; nosza, jelentkezett Stein úr, az iskola-szép tudákos elnöke.

— Fölösleges időpocsékolás, tanító úr. Én nálam nincs széder, én nálam nincs má nistáno, még mácesz sincs.

— Nos, azért tanítom a Peszácht, — magya-

rázta Gedeon úr harciasan —, hogy a gyerekeinél legyen, ha majd önálló háztartást vezetnek.

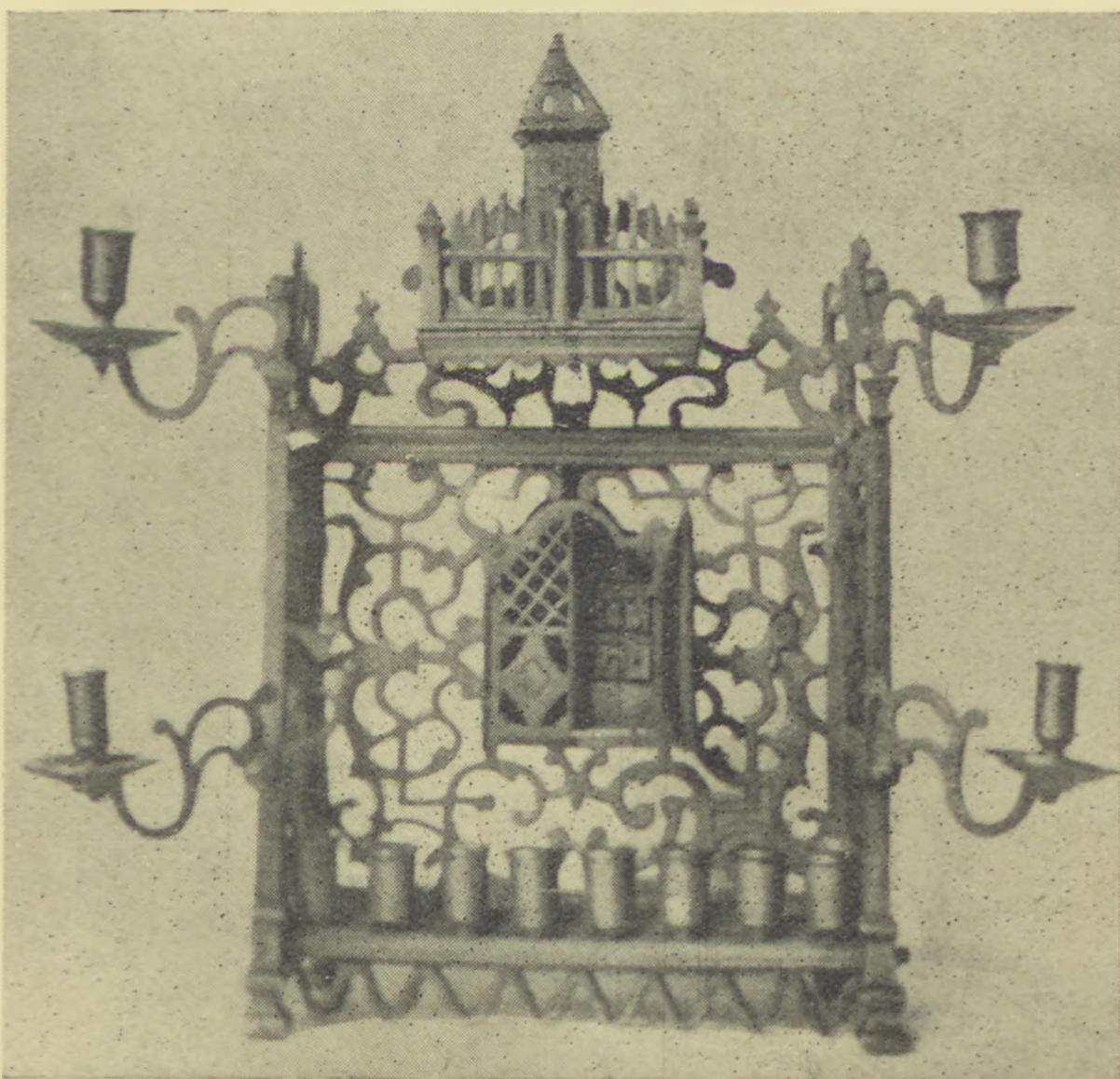
És így ment ez Svuoszkor is, máskor is. — Mire való ez, mire való az? Mi nem azért tartunk fenn külön iskolát, hogy a gyerekeinkből rabbinusok legyenek, vagy hogy könyv nélkül tudják a bibliát, hanem azért, hogy a világiakban többet tanuljanak.

Egyik évben — megjegyzem, ez a történet már több mint huszonöt éves —, egyik évben, tél elején, a palota-püspökii zsidó nagyságák összegyűltek a fejüket, valamit „rendezni“ kell. Nemcsak maguknak, de a többinek is a községben. Meghívják az estélyre a plébánost, az uradalmi intézőt, a jegyzői családot, a körorvost, a községi tanítókat és másokat; ez közelebb hozza a „nem-izraelitákat“ az „izraelitákhoz“ (szép dolog a vas-következetesség, éljen!), ez egységesebbé teszi a társadalmat a községben, jobban összeköti az intelligenciát s a többi. És mert mégis csak Gedeon, a tanító volt köztük a legműveltebb, őt bízták meg, hogy gondoljon ki valamit.

Tél eleje volt, mondom és Gedeon tanítónak jó ötlete lett. — No, majd rendezek nektek valamit — gondolta —, eszetekben is fog maradni sokáig. Kemenesné önagyságának pedig, a szesgyáros feleségének és a hölgybizottság elnöknőjének azt mondta, hogy egyebek közt ő élőképet is fog rendezni az estélyen.

— Élőképet?! — lelkesedett az asszony. — Bravo, az nagyszerű lesz, tanító úr. S hogy lássa, mennyire megbízom magában, én *plen purkoát* adok magának, Gedeon.

— Köszönöm, nagyságos asszonyom. Én meg kikötöm magamnak, hogy az estélynek a napját én határozom meg. — Ki is vette naptárát — december huszonkettedikén este lesz, s hogy az élőkép mint programmpont titok marad a bemutatás percéig. Most csak annyit árulok el, s ezzel elé-

Lengyel rézmenóra (18. század) vár és tóravért alakjával

gedjék meg, nagyságos asszonyom, hogy kilenc leánykával fogom rendezni a képet. Kilenc ünnep-lőbe öltözött kisleánnyal.

Többet nem lehetett a tanítóból kivenni, ha mégolyan kíváncsi is volt Kemenesné. És a kiszemelt kilenc kisleányból sem lehetett, legfeljebb azt, hogy valami új dalra oktattja őket a tanító úr.

Elérkezett december huszonkettedike és a váravárt nagy estély órája. Mind megjelentek a meghívott nemzsidók is (pardon, nemizraeliták, tévedtem), a plébános és a jegyzőék, a körorvos, a tanítók, az uradalmi gazdasági tisztviselők, szóval, senki sem hiányzott, mind eljött.

Volt előljáróban prológu, volt ének, amit zongorán kísérték, volt tréfás páros jelenet, más egyéb is, talán Kiss Józsefet is szavalta valaki... most, utolsónak, következik az élőkép, — jelentette Gedeon tanító és jelt adott, hogy eresszék le a függönyt. Még mondta, hogy tíz percnyi türelmet kér, azután maga mellé vette a leánykákat, akiket kiszemelt volt — mind ünneplő fehérbe volt öltözve, ő kívánta, hogy egyformák legyenek — és eltűnt a függöny mögött a leánykákkal.

No, most mi lesz? Csupa kíváncsiság volt a közönség.

Tíz perc múlva föllebbent a függöny és az egész terem egyetlen elnyújtott „áh” lett, olyan szép képet mutatott a színpad. Tarka szőnyeggel leterített lócán, zöld szobanövények és művirágok közt nyolc leányka ült, mögöttük, a középen, a már nagyobbacska kilencedik leányka fenyőlombbal díszített széken állt és mindegyik gyertyát tartott a kezében. Az álló leány gyertyája égett, az ülő nyolc leánykéé még nem égett.

No most mi lesz? — izgult újból a nagy terem.

A tanító pedig lelkesen megszólalt:

— Hölgyeim és uraim, ma felekezeti ünnepe van a zsidónak (Kemenesné arca elsötétült), de oly szép és oly magasztos ünnepe, hogy ha elmondom annak történelmi hátterét, a mi nagyon tisztelt nemzsidó vendégeink is helyesnek fogják találni, hogy még ma is, több mint két évezred után, ragaszkodik ez ünnepéhez a zsidóság.

— Halljuk, halljuk! (Ezt nem Adler úr mondta, Rőt úr is mélységesen hallgatott, ezt a jelenvolt nemzsidók mondták.)

És Gedeon tanító, elmondván a Chanuka történetét, elvette az álló leánytól a gyertyát és sorban meggyújtotta a nyolcat, mely még nem égett (a benedíciót szándékkal mellőzte), majd visszaadta a kilencediknek a gyertyát és jelt adott: kezdődik az ének.

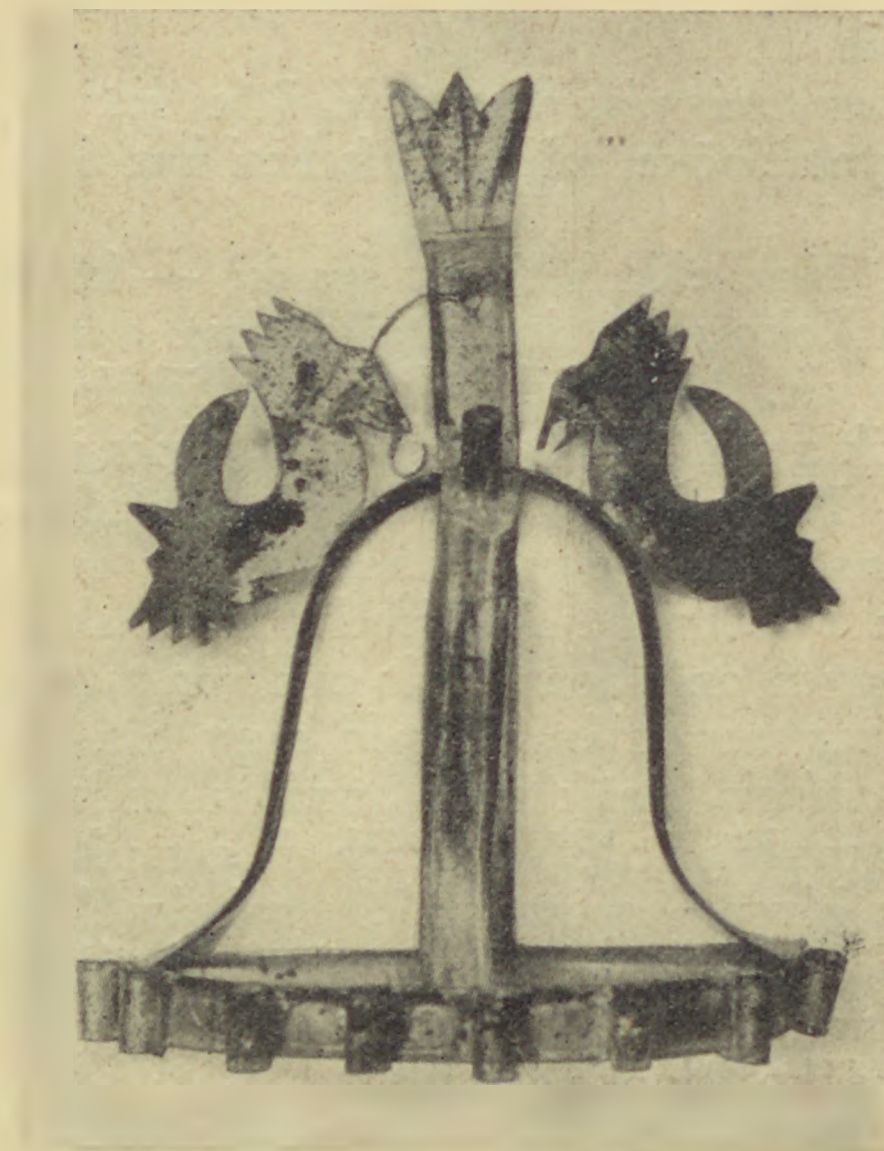
És kilenc leányka kórusban rákezdte a Móausz cur dallamára ezt a szöveget:

Isten volt segedelmünk,
Öt zengje ma énekünk...

és így tovább, ahogy a tanító lefordította az ősrégi chanukai himnuszt.

— Elcsapjuk a tanítót, — sziszegte oda Kemenesné Steinnénak. — Így blamálni minket a világ előtt! Ez az élőkép nem programmpont, ez merénylet! — S hogy a többi asszony mit sugdossott egymásnak, ahhoz sem kell sok fejtörő találgatás.

A himnusz hat versszaka véget ért s mikor elhalkult az ének, inkább csak a nemzsidók tapsoltak és tessék-lásséknak Rőt úr és még néhányan. De nyomban földerült az arcuk, mert a plébános felállt és megszólalt.

Olajkorsó-alakú palesztinai menóra (19. század, Becalél-múzeum)

Kovácsoltvas-menóra (18. század, Becalél-múzeum)

— Kedves vendéglátó barátaim, — így kezdte a megértő főúr (több mint huszonöt éves ez a történet, feleim) —, igazán örülök, hogy résztvehettem e bensőséges szép ünnepen. Ismerem a Makkabeusok történetét s hogy mit jelent az, ha hitéért síkra száll az ember, keresztény legyen, vagy zsidó, nincs különbség, azt éppen a katolikus szentegyház értékelte a legjobban. Antiochus Epiphánész, a zsarnok, kényszeríteni akart hét zsidó fiút, hogy forduljanak el őseik hitétől és imádják az ő emberalkotta bálványait. Ám a hét zsidó fiú inkább vértanúhalált halt, de ősei egy Istenétől nem pártolt el. És a római katolikus egyház mind szentté avatta a fiúkat. Nos, vendéglátó kedves barátaim: ha a kereszténység úgy tiszteli még másokban is, ha szenvedtek és életet adtak a hitükért, mennél inkább kell, hogy önök az őseik nagy erényeit ne felejtse el. A Makkabeusok ragyogó példáját sem, akik megmentették Izraelt az életnek, s akiknek ez a mai szép ünnep szól.

Hogy megváltozott egyszerre a hangulat. Zúgó taps követte a plébános meggyőző szavait, az asszonyok arca csupa kéj lett, mint a méhek, úgy körülrajzották a főurat és boldog volt, aki a kezéhez hozzáférhetett. Csak Gedeon tanító állt komoran és keserűen gondolta: Keresztény papnak kellett jönnie, hogy ezek itt bevegyék a Chanukát. De a fődolog mégis, hogy csatát nyertem.

Mikor az ünnepélynek vége volt és szállingózni kezdtek a vendégek, az asszonyok körülvették Gedeont. Már nem beszéltek merényletről, elcsapásra sem gondolt már egyik sem.

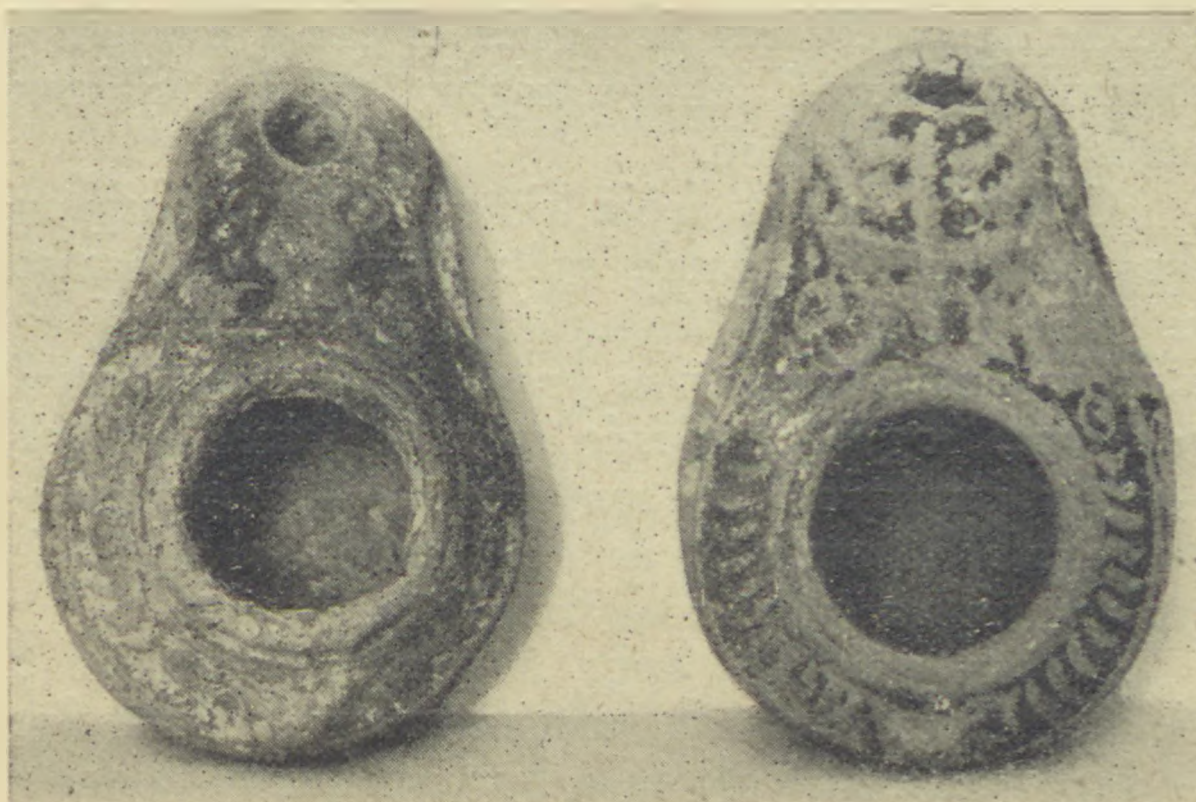
— Igazán nagyon szép volt, valóban nagyon ötletes volt, köszönjük fáradozását, tanító úr. De mondja csak — olvadozott Kemenesné — nem lehetne megismételni ezt az ünnepet? Hiszen Chanuka, „ha jól emlékszem“, nyolc napig tart.

— Ez évben már nem lehet — felelte megelégedetten a tanító —, mert ma van a nyolcadik este. De jövőre, ha éltet az Isten, mind a nyolc estén át rendezek, és nem élő menórával, mint ma este, hanem igazi menórával, ahogy szükséges.

— Igen? Ennek előre örülünk s most még egyszer köszönjük, tanító úr.

És Gedeon tanító most ismételt és meggyőződéssel gondolta:

— Csatát nyertem, hála legyen az Égnek.

Olajmécsesek a 2. szentély idejéből menóra és olajkorsóval (Becalél-múzeum)

Telekes Béla: Miért üldözték a zsidókat?

Reflexiók Strausz Adolf professzor könyvének új kiadásához.
(A római ghettó.)

Lehet-e vajjon üdvös hatású dolog manapság, ha zsidó magyar ember, akár annyira nagytekintélyű is, amilyen ennek a könyvnek az írója, a ghettó rémségeit vetíti a nagy nyilvánosság elé? — mondta nekem a magyar nagyipar egyik zsidó vezérférfia minap; — ön keresztény ember, nem érzi-e, hogy a ghettó-ügy tárgyalása ép most, amikor a felekezeti békétlenkedések nagynehezen mégis csak elcsillapultak már, felzaklathat bizonyos érzékenységeket...

— Uram — feleltem —, olvassa el ezt a könyvet s érezni fogja, hogy ennek a nagy és szép történelmi munkának a hatása ép ellenkezőn, csakis üdvös lehet és ép az ilyen aggodalmaskodást teljesen megnyugtató.

Sokkal több ez a könyv mindannál, ami benne a címe szerint sejthető. Nemcsak a legteljesebben és legérdekesebben megírt története a római ghettónak és vele kapcsolatban a római zsidók változatos sorsának, hanem az egész ghettó-ügy és az egész zsidókérdés olyan hatalmas erejű új szem-

Ókori hétágú kőmenóra, Tiberiási ásatásokból, fönt kivájások az olaj számára

léltetése is, amely ezt az ügyet és ezt a kérdést a szokásos felekezeti elfogultságok szempontjainak magasan fölébe emeli.

Céljául a könyv írója kimondottan ezt ugyan sehol sem hirdeti, ámde egész könyvének hatása ez: *mind zsidó, mind keresztény, mind akármilyen hitvallású olvasója érezni fogja azt a felszabadító igazságot, hogy a zsidóság szenvedéseinek okozói, — ha intézmények, ha személyek — mindig ugyanazok voltak, amelyek és akik miatt a keresztények is, sőt az egész emberiség is szenvedett.*

Bizonyos ugyan, hogy a ghe ttó elsősorban a zsidóság megalázásának, meggyötrésének színhelye — de a római ghe ttó, ez a börtönné körülfalazott városrész, amelybe a hirhedt Caraffa család egyik tagja, az eperjesi és más magyarországi vésztörvényszékek élén működött hóhértábornoknak, Antonio Caraffa grófnak a nagybátyja: IV. Pál pápa rekesztette a római zsidóságot 1555-ben, nem csupán a zsidóságnak volt sérelme. Minden jóérzésű keresztény ezt már akkor is az egész emberiség megcsúfolásának érezhette. S bizony ezt a Caraffát zsarnoki uralma miatt Róma keresztény lakossága is rettegve gyűlölte. Halála hírére — egykorú írás tanúsága szerint — *összegyűlt a keresztény lakosság a Campodoglión, ahol a pápa*

A pesti Dobány-utcai templom levágott bástyájának belseje

fehér márványszobra állt. A haraggal és gyűlölettel eltelt néptömeg leverte a szobor orrát, fülét, fejét s végül összezúzta az egész szobrot... Pedig akkor a pápa még nem is halt meg.

Amiképpen az eperjesi Caraffa hóhérkodása nemcsak a magyarság sérelme, hanem az egész emberiséget sértő gaztett volt, ugyanúgy sértette az egész emberiséget a római Caraffa kegyetlenkedése, egyebek között az a cselekedete is, hogy állati sorsba börtönözte a római zsidóságot. Éppen azt a zsidóságot, amelynek ősei ab urbe condita laktak Rómában s voltak a városnak Romulus és Rémus ivadékaival teljesen egyenlő jogú polgárai; hiszen a római zsidó (civis romanus) mind a köztársaság, mind a császárság idején *igen előkelő állami s udvari tisztségeket viselt s mint kereskedő, iparos, mint mezőgazda, mint tudós, mint művész, mint költő s egyáltalában mint a római állam és nemzet világhatalommá szerveződésének igen megbecsült tényezője szerepelt.* A pogány Rómában, ahol a zsidóknak önkormányzatuk volt s a római szenátus a külön zsidó ítélőszékeket nagytekintélyű törvényes testületeknek ismerte el, a zsidók vallásgyakorlata teljesen szabad volt, pedig a rómaiak semmiféle más nemzetnek a különleges vallási kultuszát a maguk körében meg nem tűrték. A zsidókét nyilván azért nem korlátozták, mert a zsidók sosem űztek vallási propagandát, sosem térítettek, nem voltak tehát más vallásra veszedelmesek. A római zsidóknak még akkor sem csorbultak jogaik, amikor Titusz a római világhódítás útjában Palesztinát is leigázta s a zsidók hőseit rabságra hurcolta Rómába s diadalmenetében egyáltalában nem vallási okok miatt csillogtatta meg a jeruzsálemi templom szent edényeit. A pogány Róma csak a zsidó keresztényeket, a térítőket látta veszedelemnek s azokat kezdte üldözni csakhamar.

„Mikor pedig a kereszténység a sok üldöztetés után végre győzött s Róma urai már keresztények voltak — írja Strausz professzor —, újabb ok adódott a zsidók bántalmazására, az, hogy ők zsidók maradtak...”

A könyvnek ez a megállapítása, — bár a zsidóüldözés indító okául vallási motivumot jelöl meg, mégsem ellenkezik azzal a felfogással, hogy *a zsidóságot valójában nem a vallása miatt üldözték, hanem csakis a hatalom megtartása érdekében,* mégpedig elvakultan, mert hiszen a kereszténységnek a zsidósággal való azonosítása az uralkodó hatalom nyilvánvaló tévedése volt.

„A pápaság uralma alatt — írja aztán Strausz professzor — a zsidók sorsa Rómában a különböző pápák kegyeitől, bölcsességétől és jóindulatától függött. Amikor olyan pápa jutott a trónra, akit magasabb vallási és politikai bölcsesség hatott át: jobbra fordult a zsidóság sorsa. Tisztult keresztényi hite az ilyen pápát megtanította az ősi hit megbecsülésére. Nemesebb embersége részvételre hangolta a szenvedő embertárs iránt. A jólfelfogott

államkormányzási elv rávezette arra, hogy a maga állama értelmi, gazdasági tényezőit kellőképp értékelje...“

Ez a megállapítás pedig teljesen igazolja is felfogásomat.

Hiszen a pápaság — a Vatikán könyvtárban olvasható okmányok tanúsága szerint — *a zsidókat még a keresztényi hitre térítés munkájában is felhasználta s keresztelés végzésére is alkalmasaknak találta.*

„A IX—XI. században — mondja a könyv —, amikor a pápaság főleg hittérítéssel foglalkozott, a kiküldött hittérítők a szentírásról, az evangéliumról latin nyelven tartottak előadásokat s ezeket a nép csak úgy érthette meg, hogy voltak, akik az előadásokat a nép nyelvére fordították és a néppel megértették Isten fogalmát, s a szentírást, az evangéliumot. *Ilyen tolmácsszerepre úgyszólván mindenütt zsidókat alkalmaztak. Sokan, anélkül, hogy maguk a keresztény hitre tértek volna, szívesen vállalkoztak rá, hogy a pogányok között az egyisten fogalmát terjesszék.* Magyarországon a zsidóhitű kazárok, akik azonban elsőkül vették fel a kereszténységet és a zsidók végezték e fontos munkát; úgyszintén Dákiában, Trákiában és Moesiában. Az áttérések leírása megtalálható a Vatikáni Könyvtár „Acta Consiliorum V. 356—386“ alatt őrzött igen érdekes irataiban, amelyek világosan tárgyalják a zsidók közreműködésével végzett kereszteléseket.

A Caraffa vérségű IV. Pál pápa ghettó-rendeletének így minden vallási vonatkozástól mentes regisztrálása tehát éppen napjainkban, amikor a ghettó utolsó maradványai is eltűnnek ama Mussolini parancsára, akinek *legjelentősebb munkatársai sorában épúgy van zsidó is, akár a régi államszervezők vezérkarában volt,* bizonyára nem fogja a mai pápaság leghódolatosabb híveinek érzékenységét sem sérteni.

De különben is, Strausz professzor egész könyvén végig kiviláglik, hogy *a zsidókat az üldözőknek soha a maguk vallásának érdeke, hanem mindig olyasvalami cél lebegett szemük előtt, amelyhez vallásuknak s amelynek vallásukhoz semmi köze nem volt: hatalom vagy pénz.*

A kegyetlenségek ismertetése mellett a könyv bőségesen közli a jóindulatú pápák enyhítő intézkedéseit, rendkívül érdekes pápai nyilatkozatok egész sorát.

IX. Bonifác bullája:

„Mindazon zsidókkal és zsidó nőkkel, akik a városban laknak, úgy kell bánni, mint római polgárokkal, mert minden tekintetben megbecsülendők. Kell, hogy a római polgárokat megillető szabadságjogokat élvezhessék.“

IX. Bonifác levele orvosához, a zsidó Angelóhoz:

„Minthogy tapasztalatból meggyőződünk

róla, hogy tiszteletreméltóságban, igazságosságban és erényekben dúsnak dicsekedhetel és kész vagy dicséretes szándékból azokat még nagyobb buzgalommal gyakorolni, mint azt eddig is tetted és hallottuk igazságos voltodnak dicséretét s mert hajlandók vagyunk téged méltóbb címmel felruházni, tehát *kinevezünk az Apostoli Szék orvosának.* Akarjuk, hogy az apostoli kegy kiváltságait még nagyobb mértékben élvezhessed s épúgy élvezhesd személyzetünk minden kiváltságát, megtisztelését és szabadságait most és a jövőben, anélkül, hogy más apostoli határozatok és rendeletek ebben akadályozhatnának.“

Legjobb dolguk a zsidóknak V. Márton alatt volt. Ez a pápa 1418-ban, Mantuában kelt rendeletében „atyai védelmébe fogadja a zsidókat a keresztények részéről történő zaklatások ellen“, s megtiltotta, hogy a hitszónokok zsidóellenes prédikációkat mondjanak és vallási gyűlölködést szítsanak.

IX. Pius többrendbeli megkönnyítésben részesítette őket. Megszüntette a kényszerprédikációkat, súlyos büntetés mellett megtiltotta „a nem keresztény alattvalók élete és vagyona ellen elkövetett támadásokat. 1848 husvétján pedig lebontatta a ghettó kapuit, azokat a kapukat, amelyeket VI. Pius idejében halálos veszedelemnek érezhettek az állati rabszolgaságra kárhoztatott római zsidók, mert hiszen akkor *halállal kellett lakolnia a zsidónak, aki este, a kapuk bezárásakor a ghettón kívül rekedt.*

De amiképpen VI. Pius idejében e kapuk ilyen halálos szankciójára nem vallási türelmetlenség indította az uralkodó erőszakot, hanem bizonyos oportunitás, amelyet eléggé jellemez az a körülmény, hogy gazdag zsidók persze nagy pénzen, válthattak kisebb-nagyobb kívülmaradásra jogot, épúgy a pápai uralom alkonyán IX. Piust a ghettó kapuinak lebontására nem vallási türel-

Lázár Éva: Tükörkép

messég, hanem csak bizonyos elkésett opportunizmus indította.

Az igazi kereszténység tehát, amely egyébként nemcsak a zsidóságnak, hanem egyáltalában semmiféle fajnak vagy vallásnak üldözőivel nem azonosítható, sértődést a ghettók, akár látható, akár láthatatlan ghettók felpanaszolása és zsidó-üldöző „keresztények” megbélyegzése miatt sohasem érezhet.

Szép, igaz, tanulságos könyv a római ghetto könyve. Tudós írója, aki nemcsak a multak történelmi hagyatékának egyik legmélységesebb látású ismerője, hanem nagy élete útjain nagy államférfiakkal s fejedelmekkel meghitt barátságban egy-egy nemzet országszervező munkájában is részt vett s épúgy az igazlelkű és nemescélú szegénysorsúak küzdőtársa is, — nagyon megnyugtató nagyon üdvös munkát végzett ennek a könyvnek megírásával.

Erkölcsei jelentőségén túl ezt a könyvet az az érdekessége is rendkívül értékessé avatja, hogy az immár végkép eltűnt római ghetto, a soha többé nem látható ghettoélet utolsó napjainak jelenségeit a közvetlen szemlélet elevenességével írja le s a helyszínen készült gyönyörű illusztrációkkal is szemlélteti, amelyek De Lotis római festőművésznő remekei.

Avigdor Haméiri: Uj tüzes szekér

*Szememről két évezred hályogát
letépem és rivalgó szóval kérlek:
Hej, bölcs birák, tudósok, jó urak,
meddig lesz még tilos nekünk az Élet?*

*Melybe a galuthnak pókja beszótt,
örökké rágjon-e minket az átok?
Sorsunk: a kákán csomókeresés,
és életünk élete: halott szabályok.*

*Örök csömör és félő döbbenés,
lelkünk romoknak megkuszált tanyái,
a tisztátlanság hetven kapuján
hát nem fogunk soha, soha kimászni?*

*Lesz-e új istenlátó büszke szem,
amely a nappal is szembetekinthet,
vagy ültök, míg elszárad lélek és test
elfolyt borotok mult seprője mellett?*

*Hát jöjjetek és lássatok csodát,
lássatok jöttét új tüzes szekérnek,
s halljátok, hogy e holt világon át
felbuggyan és újból felzeng az ének.*

Fordította: G. Gerő László.

Dr. Selmann Rezső:

II. Anacletus, a „zsidópápa”

A kiváló tudós, aki oly fiatalon tragikus végzet áldozata lett, két írását hozta három nappal halála előtt szerkesztőségünkbe és a nyomatékosság kedvéért reájegyezte, hogy „a korrektúrát okvetlenül magam akarom olvasni”. A sors másképp döntött. Kiadjuk a két érdekes és tanulságos cikket a „szerzői korrektúrák” nélkül. (Szerk.)

Ebben a szűk keretben nem az általánosan zsidónak nevezett II. Anacletus pápa személye körül összpontosult zsidó legendákat akarom elmondani, hanem magának a pápának történelmi személyét kívánom megvilágítani, de azt is csupán azért, hogy rámutassak arra a miliőre, amelyből a pápa kinőtt és a figyelmet ráirányítsam a 12. század első felére, amikor a judaizálás, a zsidó szokások felvétele, követése, a mózesi törvények felé való törekvés Európaszerte zenitjét érte el olyan mértékben, ahogyan az többé a reformáció koráig sose tért vissza. Voltaképpen arra akarok rámutatni, hogy a 12. század eleje egyenesen megérlelte azt, hogy a kereszténység élére egy szép napon zsidó származású pápa kerüljön. Ismétlem, e szűk helyen csupán rámutatnom lehet bizonyos körülményekre, de sem annak tengernyi irodalmát, sem kifejtését nem adhatom.

A 8—12. századok a zsidóságra nézve kedvezőeknek mondhatók, főleg Déleuropában s a kedvező helyzetnek csak a keresztes hadjáratok, majd az új, szigorúbb szellemben működő zsinati határozatok vetettek véget. A clugny mozgalom, bár nem közvetlen, de bizonyos idő lefolytával, a zsidókra káros hatású volt, míg a provençei és dél-európai eretneknek minősített szekták: a waldenziek, katherok és passagiusok működése akaratlanul és közvetve, egyenesen vészthozó volt a zsidóságra nézve. A lateráni és toulousei zsinati határozatok, amelyek eredetien az említett szektáriusok és egyáltalában nem a zsidók ellen irányultak, a középkor későbbi századaiban a zsidókat is sújtották.

Az inkvizíció és máglya eredetileg tehát az említett szektáriusok ellen irányult. Hogyan kerültek tehát hatáskörébe a zsidók? A zsidó vallás tulajdonképpen csak a spanyol újkori inkvizíció idején, a kiűzetéstől, 1491-től kezdve volt bűn, de a középkori inkvizíció ezt nem üldözte, ellenben a judaizálást, a kereszténységtől való elpártolást, valamint a kereszténnyé vált, azaz megkeresztelt zsidónak visszaesését annál szigorúbban büntette, azaz debita animadversioval, ami a világi karnak, brachium saecularenak való kiszolgáltatást, tehát mindenkor máglyahalált jelentett. Tehát egyfelől a jólétben élő zsidók tömeges kikeresztelkedése és „visszaesése” a zsidó vallásba (relapsi), másrészt a zsidókkal szimpatizáló, mózesi törvényeket föl-

vevő keresztény szekták és számos keresztény kiválóság, sőt papi rendi egyének zsidóvá létele okozta akaratlanul is a zsidóságra a legszörnyűbb bajokat: a tömegmészárlásokat, kiűzetéseket és máglyahalál büntetéseket. A szóbanforgó 12. század első felében nemcsak Délfranciaországban, hanem az egész Lombardiában és a Balkánon, de Németországban is, rendkívül el voltak terjedve az eretneknek minősített katharok és passagiusok, akiknek zsidószimpátiájuk teljes mértékű volt, de akikkel a zsidók is tagadhatatlanul szimpatizáltak, ami rájuk végzetessé vált, mert a szigorú zsinati határozmányok kötelezővé tették ezek följelentését és megtiltották részükre a menedéknyújtást máglyahalál büntetés mellett.

A 12. század külső képe tehát a zsidó történet szempontjából ez: a nép széles rétegeiben, de a teológusok közt is rendkívüli mértékű zsidószimpátia, a zsidók vagyonosodása, birtokvételi lehetősége számos helyt, kitérés esetén pedig feltörés soha nem látott méreteken.

Ambiciózusabb családot azonban ez a jól induló és felette rosszul végződő század sem produkált, mint amilyen a római *Pierleoni* család volt, amelynek sarja 1130-ban pápa lett. Azt a legendát, hogy maga II. Anaclet zsidó születésű lett volna, nem nehéz megcáfolni. Nemcsak hogy nem volt az, hanem *csupán dédunokája* volt annak a Baruch nevű római zsidó bankárnak, aki megkeresztelése után Benedictus néven arisztokrata családot alapított, miután arisztokrata házból nősült. Fia, Leo de Benedicto, ennek fia Petous Leonis v. Pierleoni s csupán a dédunoka volt a későbbi pápa. Pierleoni nagy terveket szőtt: egyik leányát a nagy zsidóbarát II. Roger szicíliai király vette nőül s ő maga a pápaság egyik erőssége volt a politikai küzdelmekben. Amikor II. Honorius a Vatikánból menekülni volt kénytelen, akkor Pierleoni kastélyában, amely a római gettó bejáratánál volt, szállott meg s ott is halt meg. A jelek arra vallanak, hogy a prepotens Pierleoni, akinek származását mindenki tudta s aki amellet a zsidók felé is orientálódott, illetőleg nyíltan védnökük volt, tudatosan pápának nevelte hasonnevű fiát, aki Clugnyben a párizsi fakultáson tanult, majd VI. Lajos francia király udvarában élt, amíg II. Paschalis pápa Rómába hívta s 1116-ban diakónus-kardinálissá, szerpapbíbornokká kreálta. Mint ilyen, ő kísérte Franciaországba II. Gelasiust, majd előkészítette II. Calixtus megválasztását, amikor is a szavazatszedés körüli érdemeiért áldozár-bíbornok lett 1120-ban, ugyanakkor, amikor későbbi ellenfele, II. Innocentius. Azt is tudjuk, hogy a Beauvaisben tartott zsinaton ő elnökölt, mint egészen fiatal bíbornok-legátus, sőt ez alkalomból egy jellemzés is maradt fel róla, amely „pallida“-nak, sápadtnak nevezi, márpedig e szó a középkori latiniában zsidókra alkalmazva ugyanazt jelenti, mint ma a „zsidó orrú“. A kifejezések zsidótípus elnevezése volt ez. Pierleoni

már nem élte meg fia pápaságát, de tőle telhetően előkészítette azt, még a jelölt két pápa életében tevékenykedett saját ügyében, amellet pedig mögötte álltak sógorának, a zsidóbarátságával állandóan tüntető II. Roger szicíliai királynak az érdekeltjei. Ez aztán azt eredményezte, hogy a konkkláven 1130 február 14-én II. Anacletus néven megválasztották. Azonban kánonjogilag szépséghiba volt a választásnál, mert a kétharmad többség elnyerése előtt deklarálták s ugyanakkor kilenc kardinális II. Innocentiust is megválasztotta. Tehát kétségtelen, hogy II. Anacletust nem szabályszerűen választották, *de az is kétségtelen, hogy mégsem volt ellenpápa*, hanem éppen olyan jogú, mint a másik pápa, aki egyébként sokkal kevesebb szavazatot kapott. Kánonjogilag tévedésről, kettős választásról lehet ebben az esetben beszélni és Zöepffl német egyháztörténész nem ok nélkül nevezi is annak.

Magát II. Anacletus pápaságát, a rendkívül bonyolódott politikai küzdelmeket, amelyek kiterjedtek a német-római császárságra, Franciaországra és a szicíliai királyságra, itt nem érinthetem.*) Anacletus teljes nyolc évig volt pápa és ellenfelét, II. Innocentiust kétszer el tudta űzni Rómából, jóllehet emögött állott Lothár császár, viszont Anacletus pénz felett rendelkezett részint családi vagyona és a zsidó összefüggések révén, részint azért, mert rögtön lefoglalta a Vatikán kincseit. Sógorsága a szicíliai királlyal nagyban hozzájárult bukásához, mert a német-római császár kizáróan ezért támogatta II. Innocentust, aki Anacletust kiátkozta Rheimsban, az idegen követek jelenlétében. Anacletus hatalma még akkor sem dőlt meg, amikor Lothár Rómába vonult s egyezkedni akart vele. Anaclet ekkor adott ígérete ellen se jelent meg, amiért a császár számikvetéssel sujtotta, de azt nem tudta végrehajtani, sőt még neki kellett távoznia. Sem a császár, sem a másik pápa nem birt a zsidópápával, aki Rómában népszerű volt és akire a zsidók nem kicsit voltak büszkéek. Ellenben Clairvauxi Bernát komoly és rigorózus egyházi elvei tökéletesen megrendítették Anaclet uralmát, amely azzal végződött, hogy menekülni volt kénytelen s bár nem mondott le, 1138 január 25-én elhagyatva halt meg.

A jellemzések, amelyek meglehetősen bőven maradtak fenn ellenfelétől, továbbá Clairvauxi Bernáttól és több kortársától, amelyeket a Muratori- és Migne-féle egyháztörténeti gyűjtemények, a Monum. Germaniae közölnek, nem vetnek éppen kellemes világitást a zsidó származású pápára, akinek tolokodását ellenfele szószerint így jellemzi: „judaicae perfidiae furorem“ (örült zsidó szemtelenség).

Azonban kortársai s főleg a római gettó jó-

*) Érdekes, hogy ennek a kornak történetét véletlenül két zsidó történetíró, a híres Jaffé és a pár éve elhunyt R. Sternfeld berlini prof. írták meg legjobban.

módú, de porig alázott zsidói Anacletet valószínűen kaján örömmel láthatták, amikor a szokásos módon a Tórával üdvözölték s Gregorovius meglátása (Gesch. d. Stadt Rom. IV. 400.) valószínűen fedi a tényeket. Csupán érthető, ha a későbbi századok folyamán a törtető Anacletus a zsidó legendába ment át. *A zsidópápa legendája tehát nem azonos a most leírt II. Anacletusszal.* A legenda pápája András, tehát oly név, amely nem is szerepel a pápák lajstromában s ez az András-legenda sem Anacletre, hanem a 15. század elején élt zsidóbarát ellenpápara, XIII. Benedekre vonatkozik, aki alatt a geronai valóban csodálatos szólásjogot engedélyező teológiai vita volt. Mint-hogy ez az idő egybeesik azzal, amikor egy másik zsidó, Paulus de Maria, rabbiból burgeosi püspök és castiliai kancellár lett, érthető, hogy a szefárd zsidók legendává alakították azt át kiűzésük után s így került az be egy amszterdami héber könyvbe a 17. században. Viszont *Ancalet elferdített alakját* az askenáz-zsidó *Elchanán-legenda* örököltette meg oly módon, hogy a Ros-hasónó Máchzor második napi reggeli imádsága közé beékelte egyik 12. századi himnusz, amelynek szerzője Simeon bar Jichak volt és amely Elchanán nevű, valószínűen elhalt fiára céloz, *az Anaclet-legenda alapjává lett, de természetesen minden legcsekélyebb historiai alap nélkül.* Ellenben az utóbbi években sokat hánytorgatott Habsburg-Pierleoni összefüggésnél egyáltalában nincs lehetetlenség. A Pierleoni-család a pápa bukása után is vezető arisztokrata család volt Rómában, ahol a pápáknak a Frangepanik mellett még sokáig legfőbb támaszai voltak. A zsidó pápát pedig Lombardiában halála után is tiszteletben tartották és ki lehet mutatni, hogy az a szektáriusok judaizálásának is további tápot adott. A Pieorleonik utolsó nősarja 1856-ban halt meg Svájcban.

RABBI PROF. HERMAN GOLLANCZ BÁRÓ.

Október 15-én meghalt Gollancz (ejtsd: Gollenksz) Herman nyugalalmazott londoni rabbi és nyugalalmazott londoni egyetemi rendes tanár, *az első angol rabbi, aki nemeséget kapott* s akinek életéről, tudományos és közéleti működéséről a „Times”, a legelső angol napilap, — amelybe Gollancz állandóan írt, — hosszú kolumnában számol be. Sir H. Gollancz 78 éves volt, de halála mégis joggal mondható tragikusnak: az utóbbi egy év folyamán tíz napon belül halt meg legifjabb fia, a szociálpolitikai és a felekezeti életben számottevő nővére, majd felesége. A palesztinai vérengzés ugyanezen az időn belül volt és ez is rendkívül megviselte az ősz papot, aki kifejezésre is juttatta ezt meghatározó módon a „Times”-ban. Csakhamar ezek után a csapások után meghalt legifjabb testvére, Sir Israel Gollancz, a hírneves angol irodalomtörténész, a Royal Academie főtitkára, akitől a legjobb Shakespeare-kiadás (az úgynevezett Temple-Shakespear) származik. Valamennyi számottevő angol lap elparentálja a most elhunyt kiváló zsidó papot.

Működése három területet ölelt fel: rabbi, egyetemi tanár és szociálpolitikus volt s valamennyi téren felette hasznos tevékenységet fejtett ki. Gollancz 1852-ben született

s fia volt a Hambro-zsinagóga rabbijának. A Jewish Collegén és a londoni egyetemen tanult s a legelső fokozatokat nyerte el: B. A. (baccalaureus), P. M. A. (magister) és doktor lett a héber, szír és arameus nyelvekből, amely nyelveknek rendes tanára is volt a londoni egyetemen egészen 1923-ig, amikor nyugalomba vonult. Tagja volt a filozófiai doktori és tanárvizsgáló bizottságoknak, az egyetemet pedig ő képviselte a római internacionális orientalista kongresszuson. Nemrégiben az egyetemnek adományozta több mint ezerkötetes keleti kézirati és könyvritkaságait.

Mint rabbi a Bayswater-zsinagógában működött 1923-ig. Híres hitszónok volt s *a Chef-Rabbi méltóságára is jelölték, de nem fogadta el*, mert nem akart megválni hitközségétől. A londonkörnyéki munkásnegyedek zsidósága részére ő kezdeményezte a hitközségek alapítását és ezeknek templomait állandóan látogatta, intézményeiket nagy elfoglaltsága dacára is fejlesztette. Működése zenitjén érte az az érdekes és ritka kitüntetés, hogy hét híres galíciai gaon „határát” küldött neki.

A tudományos társulatokban is élénk tevékenységet fejtett ki s híresek voltak a londoni 1890-i és párisi 1897-i orientalista kongresszuson tarott előadásai. Tagja volt az amerikai Jewish Historical Society-nek s egy ízben elnöke a Jewish Histor. Soc. of England-nak, amelynek nagyszerű kiadványait értékes tanulmányaival gyarapította. Az Amerikai Jewish Literary Society elnökévé, a Jewish Drama League pedig alelnökévé választotta.

Kifogástalan volt a filantrópia terén. Állandó látogatója volt a kórházaknak és jótékony intézményeknek s együtt dolgozott a többi felekezetek papjaival. Az angol National Council of Public Morals (a közerkölcsök nemzeti tanácsa) alelnökévé választotta és sokat tett az ukrán zsidók segítőakciója létrehozása terén. Jellemző dolog, hogy bárói rangját a kinevező okmány a jótékonyosság terén kifejtett működésével okolja meg.

Gollancz főbb művei a következők: *Zsidó biblia a család számára*, szöveggel, fordítással és magyarázatokkal; *Syriac Charms; Sinban; Clavicula Salomonis; S. D. Luzzatto's Glosses; Dodi ve-Nechdi; Shekel ha-Kódes; Tophet and Eden; Berechjah han-Nakdan; Hai Gaon's Sefer Muszor; Pedagogics of the Talmud and Modern Times; Fifty Years After* (hitszónoklatok és alkalmi beszédek); *Chronicles of Agathangelus of St. Theresa, relating the Carmelites of Mesopotamia; Julian the Apostate* (szír szöveg és fordítás).

Dr. Seltmann Rezső.

Naményi Endre (Jeruzsálem):

Hajnalodik

*Még nincs itt a nap, de hajnalodik
És álomvetésünk itt-ott zöldel.
Tűzcsóvás napnak első sugára
Csókokat vált a hallgató röggel.*

*Még nincs itt a nap, a nagy eszmék napja,
De itt-ott megszólal egy csalogány,
Oszlik a sötét, tűnnek a rémek,
Új élet ébred álmodó dalán.*

*Még sötét az ég, de napkeletről
Lángsugarát küldi egy új nap felénk,
Még járnak a rémek, de hajnalodik,
Mert az az új nap, a jövő a miénk!*

Práger Ferencné

V. Turmeier Sándor olajfestménye

Práger Ferencné

1930. évi november hó 10-én.

A siratókból siratottak lesznek — a jó, a nemes zsidó asszony, aki a *Múlt és Jövő* legutóbbi számában oly gyönyörű emléket állított Jászai Mari utolsó évének — ma ott fekszik kiterítve abban az otthonban, amelynek minden zuga az ő poétikus lényét tükrözi.

A szekrény üvegje mögött a piros bársonyba, a napszínű sárga selyembe, a tarka virágú szövetekbe kötött kedvenc könyvei mintha könnyeznének. Az az asszony, aki ott fekszik a földön, a fekete lepel alatt, könyvek és virágok között élt. A könyveit kincsekként őrizte, de a virágai közül a legszebbeket odahullatta a költők sírjaira. És utolsó napjaiban, a morfium enyhítő kábulatában is virágokról, könyvekről beszélt, szépségről, költészetéről, barátairól, az ő Jászaijáról, akinek alakja eleven erővel élt benne utolsó leheletéig. Nem hiába írta neki a nagy tragika: „a legjobbnak, a leg-hűségesebbnek” — Práger Ferencné még haldoklásában, testi kínjainak sötét óráiban is új fényeket gyujtott Jászai emlékének oltárán. A monumentális nagy szekrényről, amelyet Jászaitól kapott utolsó ajándékkul, úgy rendelkezett, hogy egy zsidó templomnak ajándékozzák tóraszekrényül. Jászai-

tól maradt összes emlékeit kegyeletesen egy-egy kedves emberének hagyta drága emlékül.

Utolsó látogatásomkor el-elcsukló szóval beszélte, hogy egy ízben Jászai szinte megharagudott rá, mert sírva fakadt, mikor a halála utáni időkre akart neki utasításokat adni. „Azt hittem, erősebb vagy, Nuskám”, mondta a Nagyasszony, „de látom, te is csak úgy félsz a haláltól, mint a többiek...” Pedig nem a haláltól féltem, *mint ahogy most sem félek*... csak nagyon-nagyon sajnáltam a Nagyasszonyt. Práger Ferencné szemtől-szembe állott a halállal és azt mondta: *nem félek*. Mennyi fölemelő emberség, mennyi emberi méltóság ebben a szóban. Ez a nemes asszony, aki úgy szerette az életet, az embereket, nem félt a haláltól. Tudta, hogy el kell hagynia élete hűségesebb baráti társát, itt kell hagynia százegy éves édesanyját, jó embereit, könyveit, a sírokat künn a temetőben, a munkát a menzán, a szegényeit, akik szívéhez nőttek, tudta, hogy itt kell hagynia ezt a sokrétű, sokszínű életet és gyöngülő ajakkal mondotta nekünk erős valóságát: *nem félek!* Práger Ferencné mindig szeretett ajándékozni képeket, virágot, szeretetet, emlékeztetést adott és mikor a halál árnyéka reávetődött, akkor is bőkezű volt, mindannyiunknak, akik szerettük őt, dús örökségül adta át a gyönyörű mondatot: *én nem félek!* Patai Edith.

*Felvétel a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének közgyűléséről. Az elnöki asztal
Székely Ferenc dr. Pfeiffer Ignác dr. Löw Immanuel dr. Friedmann Ignác dr. Patai József*

A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének közgyűlése

A Magyar Pro Palesztina Szövetség, melynek alapjait a felejthetetlen *Baracs Károly* oly szilárdan rakta le, hogy jövő fejlődését szinte előre biztosította, — fokozatosan haladt a gyarapodás és erősödés útján, úgyhogy ma az ország egyik legnagyobb zsidó szervezetének mondható. Több mint tízezer tagot számlál és költségvetése túlhaladja a százezer pengőt. A mai súlyos gazdasági válság dacára oly jelentékeny összeget tudott a Keren Kajemeth és Keren Hajeszod útján a szentföldi építőmunka céljaira juttatni, hogy emelte a magyarországi zsidóság presztízst kifelé és szétoszlatta azt a hiedelmet, mintha a magyar zsidóság nem tudna egyetemes célokért áldozatkészséget tanúsítani. A Pro Palesztina tagjai és vezetői között találjuk ma már a magyar zsidóság elite-jét, minden szellemi értékét.

A közgyűlésen, mely ünnepi hangulatban folyt le, jelen voltak a zsidó intézmények képviselői Budapestről és a vidékről egyaránt. Nagy szeretettel és meleg ovációkkal fogadták *Löw Immanuelt*, a magyar zsidóság felsőházi képviselőjét, aki egyben a nemcionista részről a Jewish Agencyben is a magyar zsidóság képviselője, *Székely Ferenc* udvari tanácsost, a magyar zsidóság nagy vezérét, aki szintén a Jewish Agencyben képviselője és *Pfeiffer Ignác* ny. műegyetemi tanárt, a Pro Palesztina világhírű tudós elnökét. Pfeiffer professzor elnöki megnyitójában rámutatott arra, hogy a gazdasági elnyomatás és lelki depresszió dacára anyagi segítséget kell nyújtani a Szentföld építőinek. „A mi őseink veritéke még a homokra is olyan

emlékeket tudott építeni, melyek négy évezred minden viszontagságával dacoltak. Most sem szabad elcsüggednünk, hanem le kell vonnunk a tanulságot, hogy nincs senki és semmi, akiben, vagy amiben megbízhatnánk, csak önmagunkban.”

Dr. Friedmann Ignác kormányfőtanácsos, a Jewish Agency működését és hivatásának fontosságát méltatta. Meleg szavakkal ecsetelte, milyen mentő munkát végzett a cioni gondolat a zsidó ifjúság körében, mely az eszme nélkül rég elveszett volna a zsidóság számára. A Jewish Agency az egyetemes zsidóság parlamentjévé nő és jelentősége már ma mérhetetlen.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után *Patai József* dr. a palesztinai helyzetről referált, majd előterjesztette az angol fehér könyv ellen való tiltakozás határozati javaslatát, melyet a közgyűlés egyhangulag elfogadott. Utána *Bisseliches Mózes* mérnök, a Szövetség titkára előterjesztette nagy alapossággal elkészített beszámolóját a Palesztina-munka általános fejlődéséről és különös tekintettel a Magyar Pro Palesztina Szövetség legutóbbi tevékenységére. A jelentés nagy érdeklődést keltett. *Dr. Lukács Leó* ügyvéd a számvizsgálóbizottság jelentését mutatta be. Végül egyhangú lelkesedéssel megválasztották a Szövetség vezetőségét:

Dr. báró Kohner Adolf udvari tanácsos, tb. elnök. *Székely Ferenc* udv. tan., tb. elnök. Elnök: *prof. Pfeiffer Ignác* nyug. műegyetemi tanár. Ügyvezető elnökhelyettes: *dr. Patai József*. Elnökhelyettesek: *dr. Makai Ernő* vezérigazgató; *dr. Friedmann Ignác* kormányfőtanácsos; *dr. Kiss Arnold* vezető-főrabbi. Alelnök: *dr. Biedl Samu* ügyvéd, a

szegedi hitközség elnöke. Főtitkár: *Gábor Ignác* igazgató. Titkár: *Bisseliches Mózes* mérnök. Ügyész: *dr. Kahan Nison* ügyvéd. Ügyészhelyettes: *dr. Schönfeld József* ügyvéd. Háznagyok: *Makrai Teofil* mérnök; *Haas Lajos*, a budai izr. hitk. előjárója. Számvizsgáló bizottság: *Kálmán Béla* igazgató; *dr. Lukács Leó* ügyvéd; *Neiger Jenő* étteremtulajdonos; *Rónai Artur* főmérnök. Pénztáros: *Major Henrik* igazgató. Ellenőrök: *dr. Fried Frigyes* orvos; *Frankl Lajos* cégvezető. Jegyzők: *Eisdorfer Andor*, a Keren Hajeszod magyarországi titkára; *Léderer Ignác*, a Keren Kajemet magyarországi titkára. Könyvtáros: *Ujvári Péter* író.

Elnöki tanács: *Aschner Dávid* vezérigazgató; *özü. dr. Bacher Vilmosné*; *özü. Baracs Károlyné*; *Baracs Marcellné*; *dr. Bernstein Béla* nyiregyházi főrabbi; *Boschán Artur*, a kőbányai hitközség elnöke; *dr. Deutsch Zsigmond*, a pécsi hitközség elnöke; *Dembitz Gyula* kormányfőtanácsos; *prof. dr. Donáth Gyula* egyetemi tanár; *dr. Edelstein Bertalan* budai főrabbi; *Epinger Károly*, a Budapesti Kereskedelmi Csarnok alelnöke; *dr. Fejér Ferenc*, a debreceni hitközség elnöke; *dr. Friedmann Ignácné*; *Feldmann Mór*, a miskolci hitközség elnöke; *dr. Fischer Gyula* pesti főrabbi; *dr. Fischer Benjámin* pesti főrabbi; *Fleissig Sándor* kormányfőtanácsos, a Tőzsde alelnöke; *Gábor Ignác* igazgató; *dr. Gold Simon* kormányfőtanácsos; *báró Hatvany Bertalan*; *dr. Hajdu Marcel* ügyvéd, a pesti izr. hitk. elnökhelyettese; *prof. Heller Bernát*, a rabbiszeminárium tanára; *Herzfeld Dezső* vezérigazgató; *Horváth Miksa* kormányfőtanácsos; *dr. Izsák Ede* orvos; *Katona Gyula* műszaki főtanácsos; *Kálmán Henrik* vezérig., korm. főtanácsos; *nagyecseri Kánitz Dezső*; *dr. Kahan Nison* ügyvéd; *dr. Kriszhaber Adolf*, a budai hitk. elnöke; *dr. Löw Immánuel*, szegedi főrabbi, a felsőház tagja; *Lukács József* vezérigazgató; *Mauthner Henrik* földbirtokos; *dr. Neumann József* óbudai főrabbi; *dr. Osztern Lipót* ügyvéd; *dr. Oesterreicher Béla* ügyvéd; *dr. Patai József* író; *dr. Perl Ödön* ügyvéd; *dr. Pfeiffer Izsák* ker. főrabbi; *Popper István* mérnök; *dr. Schlésinger Sámuel* debreceni főrabbi; *Spiegl Béla* kormányfőtanácsos; *dr. Spitzer Mór*, a veszprémi hitközség elnöke; *Stern Abrahám* igazgató; *prof. Strausz Adolf* ny. Keleti Akadémiai tanár; *Szántó Jenő* igazgató; *Szegő Béla* igazgató; *dr. Székely I. Imre* kormányfőtanácsos; *Székely Salamon* kísérletügyi főigazgató; *dr. Tardos Dezső*, a békéscsabai hitk. elnöke; *prof. dr. Török Lajos* egyetemi tanár; *dr. Wallenstein Zoltán* pécsi főrabbi; *dr. Venetiáner Jakab* orvos; *dr. Weisz Miksa* pesti főrabbi; *Wolfner József* gyáros.

Szakosztályi elnökök: Keren Kajemet Leisrael: Elnök: *prof. Pfeiffer Ignác* ny. műegyetemi tanár. Alelnök: *Székely Béla* igazgató. — Keren Hajeszod: Elnök: *dr. Friedmann Ignác* kormányfőtanácsos. Alelnök: *dr. Székely I. Imre* kormányfőtanácsos. — Szociális munka (női szakosztály): Elnök: *özü. dr. Bacher Vilmosné*. Alelnök: *dr. Ferenczi Samuné*. — Kultúrbizottság: Elnök: *dr. Patai József* író. Alelnök: *Gerő Ödön* szerkesztő. — Egyetemi szakosztály: Elnök: *prof. dr. Donáth Gyula*. Alelnök: *prof. dr. Török Lajos*. — Könyvtári szakosztály: Elnök: *dr. Heller Bernát* tanár. Alelnök: *Ujvári Péter* író. — Gazdasági és külkereskedelmi szakosztály: Elnök: *dr. Makai Ernő* vezérigazgató. Alelnök: *dr. Nagy Vilmos* igazgató. — Palesztina hivatal: *Beregi Armin* mérnök, *Fried Hermina*.

A közgyűlés utáni banketten a Neiger éttermeiben a megjelentek lelkesen ünnepelték az új vezetőséget. *Dr. Friedmann Ignác*, *dr. Makai Ernő*, *dr. Kiss Arnold*, *Horváth Miksa* kormányfőtanácsos, *dr. Ferenczi Samuné*, *dr. Kahan Nison*, *dr. Schönfeld József* és *dr. Richtmann Mózes* mondtak lelkes felköszöntőket. Az ünnepi hangulathoz méltó keretet nyújtottak a fiatal, alig 20 éves *Herskovics Béla* pesterzsébeti fiatal főkantor pompás énekszámai.

F. Fürth Margit: Beruria siratása *)

(A névtelen nővér írásából.)

Beruria lánya volt Chananja ben Tradjonnak, a Bar Kochba fölkelés leveretése utáni tíz vértanu egyikének. Beruria férje rabbi Méir volt. Egy szombaton, míg rabbi Méir a templomban időzött, meghalt két fiuk. Beruria a havdala után szólt férjének: „Rabbi! valamit kaptam megőrzés és gondozás végett és most visszakérik“. R. Méir felelt: „vissza kell adni“. Beruria bevezette őt az ágyasházba. „Ime, rabbi. Ne sírj, te monád, az Ur adta, az Ur elvette“. (*Midras, Jalkuth.*)

Beruria egyszer így szólt férjéhez: „megszégyenítő rám, hogy hugom, mióta rabságba hurcolták, kéjnek között él“. Rabbi Méir szólt: „ha megőrizte tisztaságát, elhozom“. Elment Rómába, felöltözött katonának és így környékezte meg őt. De az felelt: „most nem fogadhatlak“. „Megvárlak.“ „Ne várj, vannak itt sokan, szebbek nálam.“ Rabbi Méir látta, hogy állhatatos maradt, vesztegetéssel kilopta és kiszabadította őt. Később, mikor kitudódott a szöktetés, rabbi Méir arcképét kiszögezték Róma kapuira: „Ki ezt felismeri, hozza törvény elé“. Rabbi Méir elbujdosott. (*Talmud, Avoda Zara.*)

Beruria, a törvénytudó asszony, gúnyolódott bölcséink eme mondása fölött: „az asszonyok állhatatlanok“. Rabbi Méir szólt: „majd megismered igazságukat“. Intett tanítványának, kísérténé meg Beruriát. Beruria hajlott. De mikor észbekapott, hogy kísértésbe jött, szégyenében megölte magát. Rabbi Méir elbujdosott. (*Rasi ugyanott.*)

*

Az ágyasházban a siratóasszonyok sorjazzák régvolt anyák és testvérek jajjait. A rabbi eltűnt, nincs, ki méltón sirassa, temesse Beruriát. Nehéz éjszaka fekszik a városon, konokan zártak a házak, — vonítanak a kutyák és én itt vinnyogok és szűkölkök: nem én, nem én hoztam a rontást, rabbi! Valami szörnyű végzet lökött a világra, magamnak teher, másoknak nyűg.

Chananja szentapám elhamvadt, a kaddismondó fiakat visszavette az Ur. Rabbi Méir fejére vérdíjat tűztek, szép arkangyal fejére;... ha él-e még? Merre? ... S én, élő egy maradék, itt döngetem öklömmel a halántékom: sikolthatsz már, értsd meg, bárgyu, s ha jajjod az eget ostromolná is, nincs, ki megróna érte...

Az ágyasházban fekszik szép, büszke testvérem kényesen tiszta teste a földön. Siratóasszonyok válogatják a szavakat, melyik illőbb, melyik nem kong... Halálában is félik a Nagyasszonyt... S én is úgy jövök eléd, mint mindig, félősen. Ne, ne mond: mit értsz te ahhoz! — és: mit tudod te! — Most talán már megértsz engem, vérem mégis, Beruria. Meg akarom mondani...

*) A kiváló poétaasszonynak sajtó alatt levő zsidó-tárgyú új novelláskötetéből. A „Beruria siratása“, melyet a költő Beruria kiváltott névtelen nővérének szájába ad, mély lélekanalizissal megírt, szívbemarkoló poéma, amelyet nem lehet „műfaj“ osztályba sorozni. Leginkább: „költemény prózában“. Szerk.

Ó, bocsásd meg mégis, Beruria, hogy római betűket rovok. Hidd el, igazán, kívül való ez, az írásom, evésem, magam ékítésének római módja. Belül a szívem kenetes az olajtól, mely vértanuink testén lángolt a máglyán. Chananja szentapám hitével kenetes a szívem, leperegtek róla az idegen vizek.

És mégis idegenül éltem köztetek. Hogyan is? Húsoatok a húsom, véretek a vérem, éreztem a szenvedéseiteket és tudtam veletek örülni. És mégis. Nem, nem vagyok külön, tudom. Más vagyok. De ez, az idegenség érzésének ez a láthatatlan áramlata nem belőlem indult ki. Mégis volt, bűvös kört zárt körém és hallgattatott, vagy mást mondatott velem, mint amit kellett volna. S amit mondtam mégis, őszintén, oly ostobán kongott ebben a légkörben. Igen, az igazságot csengetted ki, mikor az Írást zúgató félelmes tudásod lengetted, így:

— Mert mi légyen az: tégy engem, mint egy pecsétet a szívedre, pecsétet a karodra? Jel az valóban, örök bélyeg az első szeretés, pecsét a szívem...

Hát igen, Beruria. Magam is keserű tudatában voltam bélyeges, pecsétes voltomnak. De *akkor*, azon az estén, akkor rezdült meg bennem először a dac és igenelve gondoltam a római lupanar alkudozó zsoldosainak válaszoló gazda szavára:

„Ej, ti értetlen állatok, nem a testi érintetlenség a valami. A lelkéhez ha tudtok férkőzni, azt magatokhoz rántani a sárba...”

A rabbi tudta ezt. A rabbi látott engem. A rabbi látott engem akkor is, azon az estén, mint ülök megsemmisülten, lesujtva a Tudás, a Tisztaság bálványaitól. És Méir, rabbi Méir, megmentőm ama szennyes éjszakában, most is világot akart teremteni beborult szívemben, kiemelt a hánykódásból, mert már fuldokoltam, már rángatott a dac: mért hoztál hát ki, nagyszerű testvér, hagtál volna...

Mert már akkor féltettelek téged, Beruria, mikor Rómából megtérőben rabbi Méir a fiakat mesélte. Biztonságos, kemény hited, nagyúri hited mint emelte tudatába a tényt, hogy nincs már gyereked. Hogy az Ur visszavette az ajándékot. Ajándéknak vetted a gyereket, Beruria, ajándéknak. Végiggondoltad vajjon? Bizonyval. Méir mondta, mint pompázol döntéseiddel a Tant forгатók megtorpanásainál. Ajándék. — tulajdon, — tiéd, — tettél vele, amit kényed akart.

Bennem, míg rabbi beszélt a hosszú-hosszú bujdosás alatt (mert már akkor is halálra keresték a rabszöktetés miatt a „Zeüsz-fejű római lovag”-ot), bennem akkor ez „az Ur adta, az Ur elvette” alig hegedt sebeket tépott vérzőre. Én is vártam egyszer fiút, — ó, hogy vágytam rá, — nem ajándékra, — de hogy egyszer adjak, én, akitől mindig mindent elvettek, akit vettek, én —

adni vágytam, ó, talán megváltót a szegény emberiségnek.

Ám én nem adhattam soha. Én tőlem mindent elvettek. Hazát, testvért, otthont s a reménységet is. Nem volt enyém a testem. De a lelkem megmaradt eddig magamnak! S mikor rabbi a fiúkat mesélte, hogy az Ur visszavette ajándékát s Beruria küldte a rabbit, kutatna fel engem hát, hogy az ő vére vele lenne — jaj, nem mertem bevallani, nem mertem jól megnézni a kényelmetlen nyílalást, ami a szívem lezárta. Valami sejtés derengett bennem, hogy nem magamnak akarsz visszaadni, de ajándék kell. Talán agyag, amit kedvedre gyúrhatasz magad alakjára.

Pedig... mikor Rómából kiloptuk magunkat rabbival s csaliton, bozóton át törtük magunkat haza, hazafelé, és később is, a hajón (ó, mi más volt ez, mint mikor *oda*...) a felszabadultság lelkendezésével repestem feléd. Ha tudtad volna, Beruria, hogy vittem kitárva tépott vérző szívemet. A tenyeremen vittem és feléd lobogott tiszta-tiszta lángja, testvér! testvér!

De Méir beszélt. Mi történt, mióta engem elhurcoltak nagyigaz apánk mellől. A fölkelés leverve, szétszórva... A város... Tibériás, ahol fölényes bölcs mosollyal lovagolt szombaton is Elisa ben Avuja. Hitehagyott lett mi igazunkból... De Méir hű szíve kitart mellette rendíthetetlenül és várja, mindig visszavárja, még halála után is, a lelkét... Te, Beruria, nem akarod magadhoz engedni ezt a mosolygós, mindent felülről néző, de görögös módját az életnézésnek és nem veszed a nevét sem ajkadra többé. Achérnak nevezed Elisa ben Avuját.

Ó, kevés szavú voltál mindig, Beruria. De mi lett belőlem, aki nagyigaz apánk redős homlokát a fölkelés idején körülgyöngyöztem a kacagásommal? Belőlem mi lett?

Jaj! ha kitéphetném a szívemet, jaj, nehéz, nehéz, elviselhetetlenül nehéz így élni, így harcolni, Beruria. Te szent asszony, te se bírtad el a szívedet. Te se tudtad feltárni, kivetni belőle a súlyos nagy megszégyenülést. Lezártad egészen. Eldobtad...

S most kiáltsam hát ki, egyszer már hadd kiáltsam ki mindazt, ami a torkomra égett. A vesszőzések kínját, amivel az elnémulásomat megtörni akarták. Mennyi szégyenülés égett szegény hallgató torkomra és az ajkamra. Ezerszer ezer könnyecsepp fagyott, mint pecsét a szívemen...

— Pecsét a szívem...

Folt a testen...

A szív test?...

Mindez, kérdés és felelet ott égett belül a szívemben, forrott a torkomon, tüzelt a kiszáradt nyelvemen és megremegettette az ajkam. De szólni?

Csak hallgattam, hallgattam, ahogy akkor este az asztalnál vitáztál, Beruria, Salamon, a ki-

rály írásai fölött. Bántott, ingerelt talán a hallgatásom? De miért? Te, aki megvetetted a fogadkozókat, a fogadalmat tevőket, Te csak nem vártad, hogy én, aki véred vagyok, akinek a teste egytől hajtott a te mocsoktalan testeddel, akinek a lelke, — ó, hidd el már és ne húzódj! — a lelke is rokon, — hogy én, én leborulok eléd és vallok és gyónok és a mellemet verem, hogy így s úgy, nem tehetek róla, ártatlan vagyok és hála neked, Nagyszasszony és hála neked, Szentasszony és hála és hála, hogy kihoztál, elhozattál a fertőből és itt lehetek nagyságos közeledben s most már lesem az intésed és jó leszek és verem a mellem: én jó leszek...

Nem, nem. Ezt Te nem akartad. Nem akartad úgy, hogy ki is mondhatta volna az a Beruria, aki a megpróbáltatás fájdalmában is tudta ezeket a fenséges szavakat mondani: az Ur adta, az Ur elvette...

Az a Beruria nem is mondta. Nem mondott ki bizony semmit. Sem azt, amit ő szeretett volna, sem azt, amit én szerettem volna. Ez a sok minden, amit ki nem mondtunk, ott terjengett az asztal fölött, gyanakvásokat gomolygatott, szálakat eregetett és végül minden összekuszálódott és nem volt megoldás és nem lehetett már élet az élet...

Nem én hoztam a rontást, hallod a sikoltásomat, Beruria? Jaj, halljad, halljad! Én nem akartam semmit. Te elhozattál a lupanarból és...

Miért, miért vitáztál Méirrel és ama tanítvánnyal ép erről: pecsét-e a szíven az első szeretés? Miért hajtottad és hajtottad a vitát? Nem vetted észre Méir kényszerült hangját, válaszát? Vagy nagyon láttad, hogy röstelli a vitát erről ama kiszemelt tanítvány előtt s nem akarja hajszozni sem a vitát, sem engem. Engem... Megsemmisülten, lesujtva ültem ott és fölöttem, — jaj, nagyon is éreztem, hogy fölöttem, — zúgtak a szavak, a mondások, az ítéletek: pecsét a szíven... folt a testen... lezárt szív... lezárt test... Hogy nyöszörögjem és zokogjam és sikoltsam ide ezt a két keserves szót: lezárt test!...

Méir látta ajkam remegését. Méir látott engem, Méir meglátott engem s talán a Tanítvány is, ama kiszemelt és összevilant értőn a szemük. Én láttam, — láttam, mit akarnak, — jaj, nem tudtam, hogy így fogsz ítélni, Beruria. A levegő sűrű volt, fojtó és terhes a kimondott és ki nem mondott súlyos szavaktól. Ezt a végítéletet nem lehetett előrelátni és nem láthattam én se, mert beburkolt nagy szánó szeretetébe a Méir meleg szeme és:

„tűrj és higj és ne félj!”

ilyenekkel kábított a pillantása és hallgattam. Holott láttam, én láttam, hogy a Tanítvány ama kiszemelt, érti Méirt és mikor Méir csendesen mosolyogva mondja:

— Még talán fogadni is mernél velem elveid

ellenére, Beruria, hogy a te tisztességed minden kísértésnek, nemcsak az erőszaknak, ellenállna?

... Beruria! Beruria! — Te dacosan fölvetetted gögös szép fejed... Beruria, te se láttál már akkor tisztán, mert gomolyogtak a súlyos, nehéz gondolatok és nem láttad a szálakat, nagyon is kuszan villant a Méir szeme rám és Rád és a Tanítványra és a Tanítvány szeme, karbunkulus mély szeme a hosszú pillák alól, rám, loppal, ezer kérdéssel:

— Mi vagy? Ki vagy? Teérted e vita? Én állom! Mindent! Érted! Érted lesz minden! Értsd!

Értettem. És értettem a Méir biztatását is, láttam, hogy míg engem simogat és nyugtat az a jó meleg borostyánszeme, — a Tanítványt tüzei és sarkantyuzza — felém és... Beruria felé. Ez a két férfiember értette egymást. És én is értettem őket, csak Te, Beruria, nem. És én hallgattam, tovább hallgattam és vártam. Vártam...

... Jaj! nem! Nem ezt!

„Mert hogy Méir kimondta:

„... talán fogadást is vállalnál? ...”

újabb szál indult el a gomolyba és gubancolódott és görgött végzetesen...

Te, Beruria, fölvetetted szép gögös fejedet elvakultan:

— Az én apám Chananja ben Tradjon, volt, — áldott legyen igaz emléke, — a férjem, — lelkétől váltan, rabbi Méir, én állhatom a fogadást!

(Szeretted Te, Beruria, igazán szeretted Méirt? Leomlottál-e egyszer is térden a térdére? A kezére... hajoltál-e egyszer is elomló nagy-nagy hálával? Vagy csak... az ő szerelmében is csak felmagasodtál, — fel, — hogy fejed a felhőig emelkedett? A Méir szerelmében... De Te? ...szeretted Te őt? Őt?)

... Kimondtad. Állod a fogadást... S a Tanítvány, — előbb loppal dobott felém, úgy szemzőgből, egy kis cinkos mosolyt, — jaj, hogy dobogott a szívem, hogy remegtem, hogy szorítottam össze a fogam: ne hallják, hogy rezzenti a félelem. A Tanítvány, fellobogó híméhséggel a prédára, fölvetette hosszú szempilláit, fölemelte a szemét, Rád, Beruria...

S Te... lesütötted a szemed... Elpirultál... Aztán... fejededen igazítottál valamit s a kezéd — remegőn — a ruhád csattját igazította, tetszeglőn igazította, — öntudatlan, kislányos mozdulattal. Csak egy, — egyetlen hímpillantás ütődött hozzád és megsebzett.

Nagy-nagy csend támadt hirtelen. Te felnéztél és elkaptad röptében a Méir és a Tanítvány összevilanó mosolyát. A halovány pir égőn, mélyen öntötte el az arcod és sötétpirosra válva terjedt lejjebb és beljebb... aztán hangtalanul felálltál és kimentél.

Csak ne láttam volna át mosolyon és ruhán és ajtófüggönyön!

Méir ajkán elhalt a mosoly, egyszerre halott-

halványan eszmélt rá, hogy most aztán eljátszotta, eljátszotta örökre a Beruria szerelmét. Nagy, szánó jótaakarásában elárulta, mégis csak elárulta az aszszonyát, aki az övé és sohase is volt másé, még gondolatban sem...

S ugyanakkor éreztem; megéreztelek szőnyegajtókon, lepleken át Téged, Beruria. Egy világ omlott össze benned, az Élet értelme, biztonságodnak alapja, a gyönyörű bálvány, az a nagyságos Én, akit, csak Őt és egyedül és féltőn és mindenha szeretett és becsült a Nagy, az Igaz az Igazak között — rabbi Méir. Aki úgy szeretett Téged, hogy Érted, a Te kívánságodért és nem értem, — az életét is kockára tette. S most ez a szikla, rabbi Méir szerelme, ez a megingathatatlan bálvány meg-ingott, megremegett egy férfi pillantásától... és... és... szörnyű... ez talán nem is volt bálvány a Méir szemében... *Hogy a szemében nézni egyszer is? Hogy a tanítvány elé kerülni... és... és... elém... aki ott voltam...?*

S akkor a bénító, fagyott csöndbe berobbant egy szolga, akit amaz Achér, a nagyszerű barát, testált Méirre:

„... menekülj Uram, nyomodban a római...”

Méir felállt. Hátam mögé került, kezét, — ó, áldott kéz! — vállamra tette és rekedt halkan mondta:

— Szeresd Beruriát...

Kábultan ültem ott, süketen és vakon... A szemem mást látott akkor. Átfúrta magát Beruria hálókamrájáig, fenn a tetőn, s akkor egyszerre valami megnevezhetetlen irtózat az Ismeretlentől leszaggattatta velem a nyugozó rettenetet és űzött fel, Hozzád, Beruria. Futottam, futottam, fel a tetőre, kibeszélni, megmondani mindent, kibeszélni, Beruria testvér, tudd meg, Méir elment, rabbi Méir elment, itt maradtunk, ketten... szeretni, szeretni, Beruria...

S akkor... megláttál... Felejtteni, felejtteni ha tudnám azt a rémületet a szemedben, azt a menekülésvágyat...

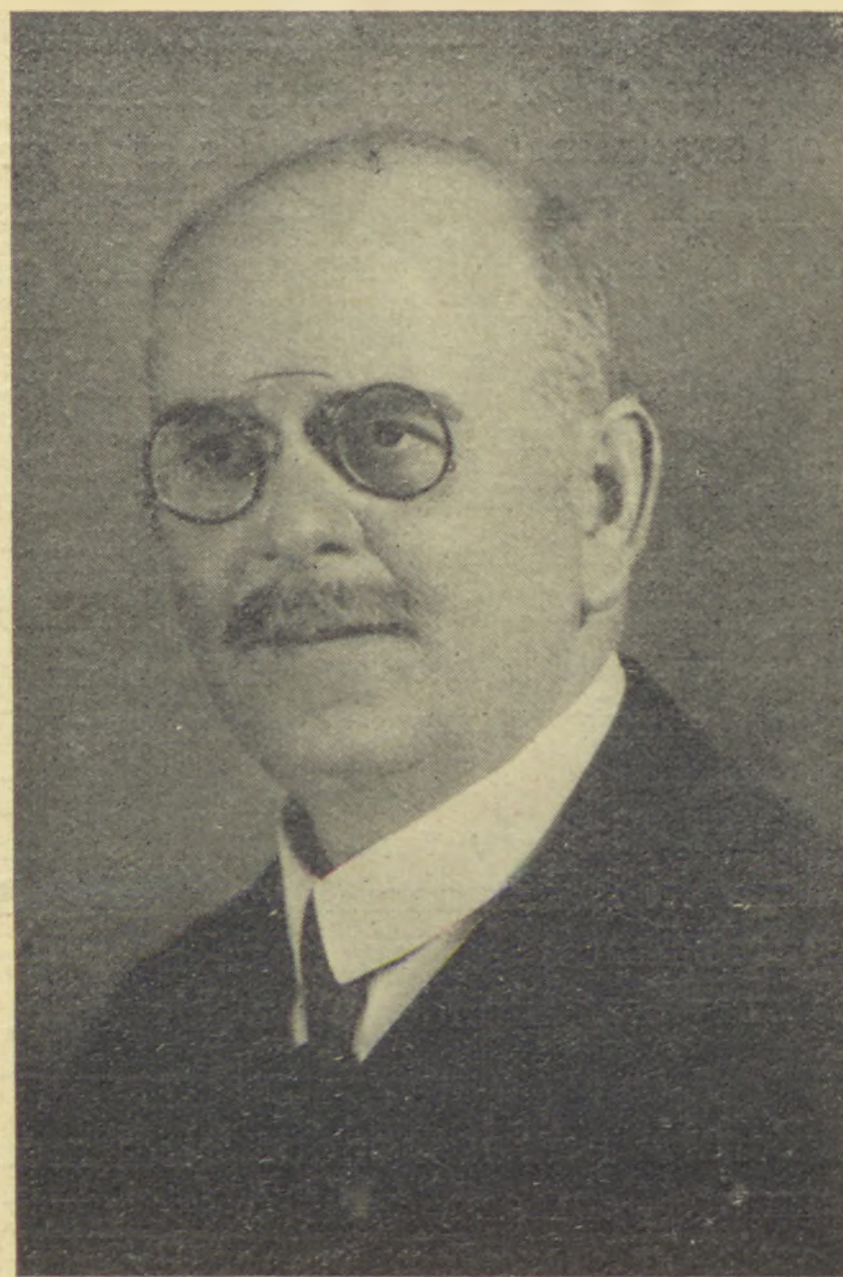
Későn értem fel... vagy korán. Se sikoly, se kiáltás, egy hang se. Kisiklottál, — szörnyű, megfoghatatlan álmom... kisuhantál a tetőre, rám néztél, — vissza... üldözöd?...

a mélységbe kerekült a szemem...

Jaj, szörnyű szörnyűség, ne látnék bár soha, bár ne láttam volna soha inkább, mint Téged, így, lenn, haloványan. S most már így, mindig így.

Enyém a siratás, enyém egyedül. A kaddismondó fiakat magához vette az Ur, — Chananja, Igazapám rég elhamvadt, rabbi Méir bujdosik. — Él-e még? Ha él-e még?

S én, árva egy maradék, itt ülök és öklömmel döngetem a halántékom s a messzeségbe sikoltom: nem én! nem én, Beruria!

Feleki Sándor

Feleki Sándor ama magyar költők közé tartozik, akikkel évtizedek óta a legsűrűbben találkozunk a napi- és hetilapok hasábjain. Ez a körülmény egymaga is igazolja, hogy ennek a költőnek vannak olyan erényszámban menő tulajdonságai, amikkel minden irodalmi viharzások és irányváltozások mellett is a felszínen tudja magát tartani. Verseit szereti a sajtó és szereti a közönség, lírai mondani-valójában mindig van valami, amivel bennünket lefegyverez. Egy tiszta lélek, egy jóságos szív dobogását érezzük és a mi rideg és kegyetlen világunkban úgy csendül bele *Feleki* dalolgatása, mint pacsirtaének a fürgetegben. Ez a mi általános impressziónk az ő költészetéről. Ha elemezzük, úgy megállapításainkat a következőkben sűrűsíthetjük össze róla: egy merengő s a multba szívesen kalandozó lélek, aki a melancholia finom fátylán keresztül nézi a világot, az életet s nem tépelődik, nem lázong, sodró erejével nem görget sziklákat s nem feszíti mellét a viharak, nem perel a teremttel, de áhítatosan meghajlik a dolgok viharzó rendje alatt, míg körülötte a dacos fenyők megtépve, derékbe törve hevernek szanaszét. Egyszóval ő a szelid érzések költője, de olyan tisztán zengő, egyenletesen áradó a melódiája, hogy mindenkor és akármeddig szívesen elhallgatjuk. Ez a titka az ő népszerűségének. Ez a tulajdonsága ad neki disztingvált helyet a magyar költői irodalomban. *Őszi szántás* című kötete, mely a költő legutóbb írt verseit foglalja össze, tisztán adja *Feleki Sándor* értékeit s itt már néhány nagyon szép versében mélyebben zendül a lélek; az ősz halk szele zugatja a húrokat. A költő ráeszmélt a tovasuhanó életidőre s csüggedten dalolja:

Este van. Nem látok. Egybefolynak árnyak,

A sötét lepke egyre nő.

Csak egy kert int még, ahol várva-várnak:

A temető.

Ez a melancholia vonul végig az *Őszi szántás* valamennyi versén. Mintha a késő délutánba hajló nap arany fénytöréseit látnók, amint tündökölve elborítják a völgyet

és a hegycsúcsokat, még ragyog a táj, még énekelnek a rejtőző madarak, de nemsokára öreg este lesz s nagy csöndesség és sötétség nyeli el a világot. Ezt érezzük ki *Feleki Sándor* újabb költészetéből s az ő lelke megtudja nyitni a szívünket s magával ragadva beleringat bennünket a búcsúzkodás fájdalmasan szép hangulataiba. Valóban őszi szántás a költő ez új könyve, belehasít a lélek televényébe, amelyből azután kivirágzik a szépség búzája, virága.

E kötettel egyidőben jelentek meg *Feleki Sándor* Lenau fordításai is egy testes kötetben. *Herczeg Ferenc* szépen méltató előszavával. Ez a munka kétségtelen nyeresége a magyar irodalomnak, mert itt maradéktalanul kapjuk a magyar földön született nagy német lírikus egész överjét. *Feleki Sándor* sokban tart rokonságot Lenauval s ezért fordításai visszaadják mindazt a szépséget és egyéni bájt, ami Lenaut oly magas polcra emelte a német költészetben.

Külön kellene írunk *Feleki Sándorról* az emberről, arról a kivételesen jó lélekről, aki egész pályafutásán és életén keresztül csak barátokat szerzett magának. *Feleki Sándornak* csak barátai vannak és lehetnek-e ennél szebbet és értékesebbet mondani valakiről? Jó ember és jó költő. Ezt fogják mindenkor tudni *Feleki Sándorról*, amikor olvassuk a műveit.

Peterdi Andor.

Feleki Sándor: Almok

*Most, hogy leőröltem már annyi évet,
Almom gyakorta kis falumba téved.*

*Az idő, hej, hogy elszállott felettem!
Hol vannak, akiket egykor szerettem!*

*Elhagytam őket s ők elhagytak engem.
A könnyem hull, hogy egymagam kell mennem.*

*Hányszor tűnik fel a falusi templom!
Féla, tetője már csak puszta, szent rom.*

*A szelid, öreg rabbit látom újra,
Fehér szakállá közt babrál az ujja.*

*Majd cirogat s kérdő, bús a tekintet:
Fiam, miért is hagytál el te minket?*

*Nem volt-e jobb csendes, kicsiny falunkba,
Mint itt; ahol megtört a harc, a munka?*

*Úlj vissza ismét a templomi padba,
Neved még most is be van ott faragva.*

*S felzokogok: Oh, mennék mily szívest én
S imádkoznék ott újra péntek estén.*

*De jaj, most már öreg, törődött lettem
És az imákat mind-mind elfeledtem!*

*S amíg fájó könny gyűl szemembe égve,
Eltűn görnyedt alakja messzeségbe...*

*Majd érzem, mintha lázas homlokomra
Valaki édes, hosszú csókot nyomna.*

*Csak holt anyám lehet. Ki más keresne,
Míg álmatlan vergődöm lázas este.*

*Szól halkan: Fiam, mit keressz te még itt,
Mikor a világ gyűlölségben ég itt?*

*Hogy jobbra fordul, azt hiába várnád!
Jer velem, megvetem neked a párnád!*

*A gondnak, bajnak, mindnek vége lenne...—
S indul velem az örök Végtelenbe.*

Bacher Vilmosné jubileumán

a komoly krónikás objektív hangján illene szólanom, hogy e valóban nagyértékű asszonyi élet 70 évének eredményeit összegezzem. De nehéz elhallgatni a szubjektív érzések szavát, nehéz elfeledni a régi tüzeket, amelyek valaha „Bacher néni” kedves alakját serdülő fantáziánkban megvilágították.

Az emlék él és él a régi szeretet és rajongás, amellyel az állami felső leányiskola egyetlen zsidó tanárnőjét körülvettük. Nem merültek feledésbe a német órák, amelyeken Hermann és Dorothea hajoltak halkan egymás felé a tanári katedra, a tágas ablak fényében, a friss, eleven hang, amely nemcsak tanulásra, hanem érzésre és megérzésre is buzdított. Nehéz elfeledni, hogy egyszer egy hittanóra előtt, mikor túlhangos tereferéjétől visszhangzott az osztály, egy percre megjelent az ajtóban a Bacher néni és nála szokatlan szigorúsággal így szólt: „Miért csináltok ilyen lármát? És hozzá még a hittanóra előtt! Hisz tudjátok, hogy nekünk zsidóknak duplán kell vigyáznunk a jó modorra”. Nem is tudom, miért vésődött ilyen kitörülhetetlenül belém ez a néhány szó? De az bizonyos, hogy attól fogva otthon éreztem magam az iskolában.

Bacher Vilmosné jubileuma még a mai hajszolt időkben is igaz ünnepet jelent. Azok, akik látták életét, a halhatatlan művek sorát alkotó Bacher Vilmos oldalán, akik figyelemmel kísérték pedagógiai működését, akik csodálkozva és tisztelettel nézik, hogy abban a korban, amely másoknál már a pihenés ideje, még teljes energiával vesz részt a zsidó munka minden ágában, igazi örömnépnek érzik ezt a jubileumot. Sokat tanulhatunk ma is Bacher Vilmosnétól: konzervativizmust, mikor értékek megóvásáról van szó és progresszivitást, mikor az új utak egyben helyes fejlődést jelentenek. Így került a Pro Palesztina Szövetség elnöki tanácsába, a Szentföldért folytatott munka középontjába, a maga személyével is hirdelve azt az igazságot, hogy a Palesztina-építés nemcsak hogy nem ellenkezik a hazafias érzéssel, hanem a legtisztább humanizmusban találkozik vele.

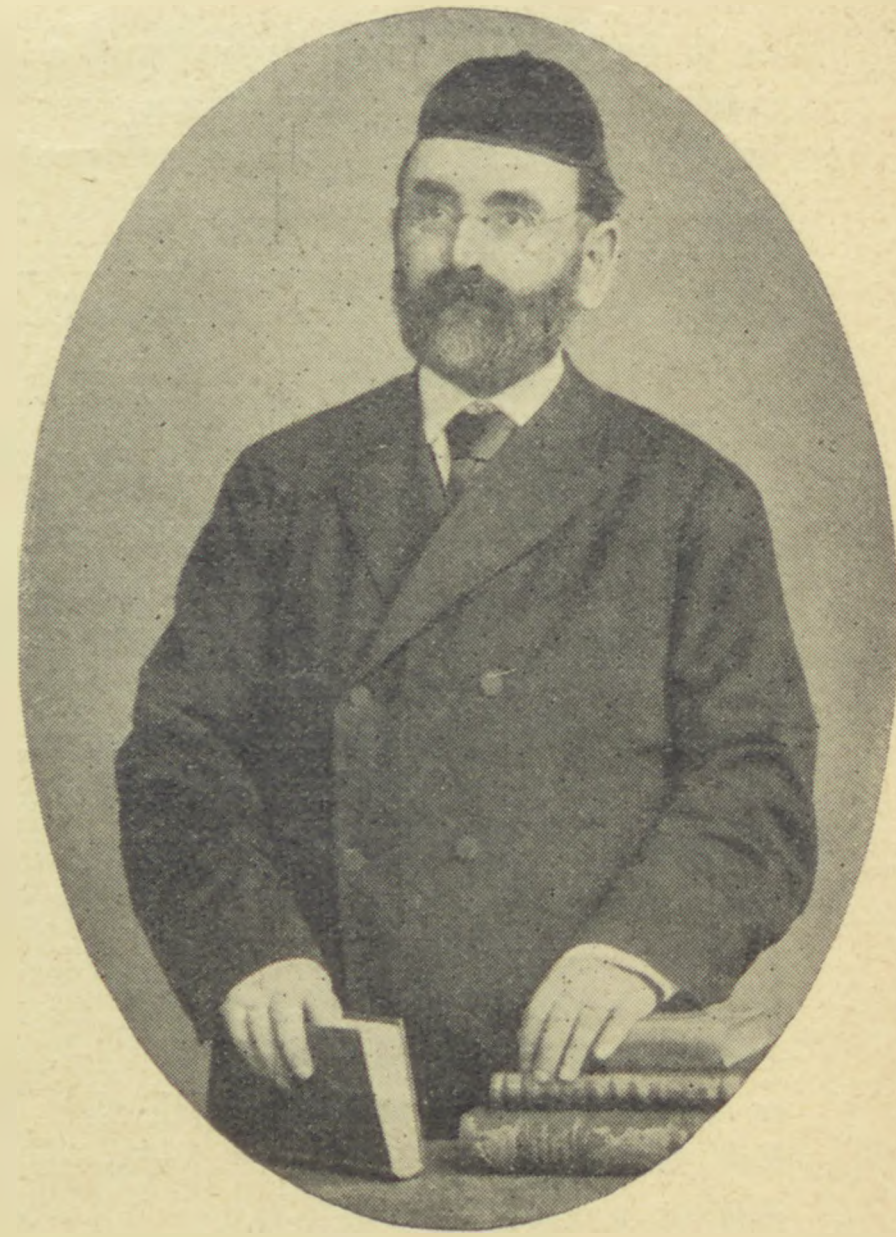
Patai Edith.

Makai Emil édesanyja
a fiatalon elhunyt makói papné

Makai Emil

Makai Emil édesapja
Fischer Enoch, makói rabbi

Makai Emil 60. születésnapja

— Beszélgetés a költő nővérével. —

Hatvanadik születésnapja volt most november 17-ikén a harminc éve elhunyt Makai Emilnek. Ködös, szürke novemberi nap és oly szép volna, ha átsütne rajta a kegyeletnek néhány sugara. Ki gondol ma halott zsidó költőre, kegyeletre, amikor az élőkre oly kegyetlenül súlyosodik a sors és a zsidó hősi halottnak sem bocsátják meg önfeláldozó vitézségét... Makai Emil harminc esztendejét áldozta a magyar poézisnek. Ki fogja a városi költészet úttörőjét a magyar Pantheon vitézévé avatni?

Nincs ünnep, nincs jubileum, nem gyúlnak ki az emlékezés fáklyái. Lapozgatom a könyveit, melyek rég elfogytak és új kiadást nem kapnak, nézem a tömör rövid életrajzot, melyet Sebestyén Károly a poétának és barátának szentelt; átfutom Kiss Arnold költői visszaemlékezéseit, melyek még nem jelenhettek meg könyvben. És elindulok keresni Makai Emil kapcsolatait az élettel. Hol mélyedtek be nyomai a költőnek, aki örökké friss, fehér szekfűvel járta az ifjúság útját és oly ifjan leszakadt, eltűnt, mint virág a töről?

Belvárosi lakásban ülök, szemközt Makai Emil nővérével. Maga is ábrándos, rajongó lelkű, poétikus lény. Róla szól a költő számos verse. Az ő otthonában, az ő karjai között lehelte ki a lelkét harminc évvel ezelőtt a Vörösmarty-utcában. A falakon, az asztalon Makai-képek, Makai-relikviák. A szülők, a „jó öreg pap“, aki nem vált el soha templomától, aki „nem tudott mást, csak szeretni. Ugy, mint még senki és soha.“ Az éleszemű, tüzes tekintetű jámbor makói rabbi:

„Hogy vitte, ugy-e házról-házra
A verset, mit a fia irt!
S odaszorítva ajakára,
Ronggyá csókolta a papirt.
Isten helyett egy szőke lányról
Dalolt a pogány troubadour —
És mégis elolvasta százszor,
És sírt és sírt az öreg úr...“

De a levelesládából előkerülnek az „öreg úr“ intő levelei is abból az időből, mikor seminarista fia még a két küszöb között ingadozott és a makói rabbi jobban szerette volna, ha fia a zsidó tudománynak szenteli életét, mint a pogány muzsának. Csak akkor békült meg, amikor már látta, hogy az a levél, amelyet Emil a bátyjának, dr. Fischer Jakab nagyhirű orvosnak Pozsonyba ír:

Ezeknek a belső küzdelmeknek éveiből való az a levél, amelyet Makai Emil a bátyjának Pozsonyba ír:

„A k. papa is észrevette, ti is észrevettétek, hogy nem nekem való a papi pálya, melynek első lépcsőire valahogy felmáztam. Nem vagyok elég jámbor, nincs elég vallásos meggyőződés, hogy szószerre állhassak őszinte szívvel. Enélkül pedig fagarast se érnek a legjobb vizsgák is. A k. papa, kivel most az egész dolgot megbeszéltem, éppenséggel nem haragudott, amikor fölfedtem előtte szándékomat, hogy átlépek a tanári pályára... a k. papa némileg örült is a kérdés ily gyökeres megoldásának...“

Pedig mennyi reményt fűzött a „jó öreg pap“ fiának papi pályájához! A rabbiképző felső tanfolyamában elmondott prédikációk messze felül-

emelkedtek a „gyakorló beszédeken“. Egyiket el kellett volna mondania a makói templomban is, amikor Pészach-ünnepre nemcsak a szülői ház, de a hitközség is vendégül várta. A levelesládából előkerülnek szónoklat-töredékek, melyekből nemcsak poézis, de vallásosság is árad. Az első lapon fönt *ב"ע"ה* „Isten segítségével“. Nem a jámbor apa kedvéért került ez oda, hanem belső ösztönből. Erről tanuskodik az egész beszéd szelleme. Az egymást követő héber idézetek mindenesetre héber tudásra vallanak. Így csak verzátus ember idézhet. Ezek az ismeretlen beszéd-töredékek, amelyeket *Hameiri* készülő héber Makai-monografiája szempontjából igen értékesnek tartok, azt hiszem, rácáfolnak arra az állításra, mintha Makai Emil a héber költőkből csak közvetítés útján tudott volna fordítani.

A „jó öreg pap“ mellett ott a falon a papné, Makai Emil édesanyjának arcképe. Mint tisztes matróna tekint le. Pedig akkor alig volt több harminc évesnél. „A paróka és a ruha öregíti — szól a nővér magyarázata. — Mikor boldogult anyánk kolerában meghalt, Emil csak két és fél éves volt. Azért ragaszkodott úgy hozzám egész életén át. Az én felköltözésem Budapestre nemcsak serdülő gyermekeim, hanem az ő kedvéért is történt. Emil otthont kapott így és boldogan írta egyik versében (Családi körben):

*„Ha tompul a lárma, ha nyulnak az árnyak,
Van egy háza Pestnek, ahol hazavárnak,
Ahol éjszakára nekem ágyat vetnek
Puha pelyheiből testvérszeretetnek...“*

— Ez az ágy, fájdalom, később betegágya lett Emilnek. A karjaim között halt meg. Reggel, mikor az udvarba hallatszott a szemetes csengetése, Emil komoran szól: „Boldog ember ez a szemetes!“ „Miért?“ — kérdeztem fájdalommal. Emil rezignáltan felelt: „Mert él. Szemetet gyűjt össze, de csengőjével becsilingel az udvarokba, boldog, hogy él. Én meg az én harminc esztendőmmel meg fogok halni“...

— Már régebben tudta szegény, mi vár rá. És intézkedett a temetéséről is. Makóra vigyék a szüleihez, ott akar pihenni, velük együtt a makói temetőben. Pesten ne is értesítsenek senkit. „Nem akarom, hogy az Otthon írók társaságában abba-hagyják a kártyajátékot és azt mondják: no, most el kell menni a Makai temetésére!“ Azt is kívánta, hogy senki ne beszéljen a koporsója fölött. Nem bízott a beszédek őszinteségében. És őt a betegség a tiszta igazság legmagasabb régióiba emelte. Nem félt az elmúlástól. Csak az utolsó órában, amikor a vég már közvetlen előtte volt, döbbent rá teljesen. Én kimerülten feküdtem a szomszéd szobában, miután egész éjjel virrasztottam mellette. Emil ragaszkodott hozzá, hogy keltsenek fel. „Egészséges embernek nem kell aludni“ — mondotta. Odamentem hozzá, karomra dőlt és ijedt hangon

szólt „*Herminkám, úgy félek*“. A következő percben égbe szállt drága lelke. Az utolsó pillanatig eszméleténél volt.

— Az akkor egészen fiatal, de már híres Beregi Oszkár, aki Emilnek jóbarátja volt, sírva szavalta el a koporsója fölött azt a verset, amelyet fivérem egy ujságíró halálára írt. Egyik gyönyörű strófája:

*„Nem őt temetjük, — oh nem! ... része ő
Mindannyiunknak. A neve ezentul
Nyilt seb marad, örökké vérező,
Mint a beteg kar elfonnyad és elhull,
De a helye gyakorta felsajog:
Így ő is él, mert — hiányozni fog.“*

— Még egy gyűjteményt mutatok — mondja Makai Emil nővére — és elővesz egy nagy skatulyát, melyből egymás után kerülnek elő a költő koszorúinak piros szalagjai dédelgető, becéző felírásokkal. És végül egy sárgás nyűtt dolgozókabát, teleírva fekete tintás betűkkel, nevekkkel, mondásokkal. A „Pesti Napló“ szerkesztőségében használt munkakabátja volt, melyet barátai szeretetből telefirkáltak. A kor poétáinak és hírlapíróinak jelmeze él ezekben a kézvonásokban és mondásokban *Gerő Ödön*, az ő egyszerű tömörségével ezt írta rá Makai kabátja elejére: „*A kabátot vagy kigombolva, vagy begombolva kell hordani.*“ Mély szentencia a felemáság ellen, emlyet Makai Emil lelke sem birt elviselni.

A történeti érdekességű dolgozókabát alól előkerülnek régi dedikált fényképek, melyekkel írók, művészek, Makai darabjainak szereplő színészei kedveskedtek az ünnepelt poétának. Mindegyiken valami kedves mondás. „*Étvágya nincs, de szíve van*“ — szól az egyik. Ez már mindenesetre abból az időből, amikor a munka malmában megőrlődtek a költő idegei és már tudta, hogy a Parnasszushoz vezető út tele van hintve tövisekkel. Amikor már a „*Fuit*“ mélységes poézisének a lehelete csapta meg. De a szíve mindig meleg, lágy maradt, szeretetben felolvadó az utolsó dobbanásig.

El kell olvasni azokat a családi leveleket is, amelyek szintén hozzátartoznak a költő jellemvonásainak kiegészítéséhez. „Nagyon szeretem azokat, akiknek születésnapjára gratulálni elfelejték.“ Minden levél tele gyöngédséggel. Nővérének írt leveleiből sohasem marad el: „Ernő, Irma, puszi“. Pedig a gyermek Makai Ernő még akkor nem igen reklamálta volna a költő nagybácsi üdvözlétét.

„Hogy milyen szeretettel és melegséggel megáldott jó ember volt, — mondja ellágyulva Makai Emil nővére, — azt csak mi tudjuk, akik egészen közel voltunk hozzá, akik együtt éltünk vele. De a költészetét ismerni kellene mindenkinek. És én hiszem, hogy el fog érkezni az idő, amikor Makai Emil költészete fel fog támadni és újra élni fog teljes nagyságában.“

P. J.

Kiss Arnold: Az őszi haraszt muzsikál

Egy alkalommal egy fővárosi hitközség vezető-embereitől kapott dr. Klein Mór, a nagybecskereki rabbi igen hízelgő meghívást: foglalná el községük rabbiszékét. Jelenjék meg körükben: bemutatkozása egyúttal installációja lesz. Kivüle más jelölt nem lesz. A nagybecskereki rabbi egy szombati napon vendége volt annak a községnek. Tartott magyar, német hitszónoklatot, talmudi előadást, rendkívüli elragadtatást keltve. A község vezetői fölkeresték s mint papjukat üdvözltek. Aztán értésére jutott több apró csalafintaság. Nem volt igaz, hogy ő az egyedüli jelölt. A község egyik nagyhatalmú vezetőjének volt egy titkos jelöltje. Kisebb értékű ember, de rokoni szálak fűzték protektorához. A vezetők némi szégyenkezés után bevallották a nagybecskereki papnak, hogy formaság ugyan, de jövő szombaton beszélni fog ez a másik jelölt, aki azonban számba se jöhet, vegye úgy dr. Klein Mór, mintha máris megválasztották volna őt. A nagybecskereki pap erre

menten lemondott a jelöltségről. Mindenben, mindenkor egyenes, igaz eljárást követelt. Ferde utaktól irtózott.

Ilyenkor megismerte, hogy Isten mégis csak kegyes volt hozzá, amikor a becskerekai szép, művelt hitközségbe rendelte. Sok gyülekezetben látta az egyéni érdekek hajszáját, műveletlen vallástalanságot, az ő gyülekezetében legalább művelt szellem uralkodott, ha fájdalommal is kellett látnia a vallás nélküli közöny elharapódzását.

Sok öröme volt családjában, gyermekeiben. Ideáljai vallásos lelkületű felesége, gyermekei szíveiben szent, életreszóló örökségképpen éltek. Nem minden zsidó papnak adatik meg ez a boldogság. Asszony és gyermek kénytelen-kelletlen megőrzi az általuk már nem becsült „hitbeli formaságokat“, maguk között látják, a környezetükben a papi családjukat kötelező vallásos élet teljes figyelmen kívül hagyását, sőt gyakran megvetését — s az árral úsznak, a fiúk szombatot, ünnepet nem tartanak, a feleség, a lányok sóhajtvá gondolnak mások „szabad“ életére, s hamar arra a meggyőződésre jutnak, hogy a világ nem dül össze, ha ők is túlteszik magukat az elavult szabványokon. Nem egy zsidó pap családja, fiai, leányai meggyűlölik magát a vallást is, mert egy életen át, az ifjúságukban látniok kellett azt a sok méltatlanságot, szeretetlenséget, hazugságot, rágalmat, kicsinyességet, amely édesapjukat, a tisztalelkű zsidó papot körülvette, látniok kell gyakran az özvegyé vált édesanyjukat, akit nyomorúságos kegybéren hagy tengődni egy élet becsületes, szent munkája után nem hitközségük.

Dr. Klein Mór családjának a szívébe volt vésve az apának mély, igaz vallásossága. Ezt onnan ki nem verhette semmi vihar. A legidősebb fia: pap lett; az édesapjánál látott szentséges hevülés ragadta ellenállhatatlan erővel erre a pályára. Gyönyörű, de végzetes örökség! Szent, de kevés örömet szerző. Rajongásból, olthatatlan meggyőződésből, fájdalomból, csalódásokból, korai emberismeretből van gyakorta keserű kenyérré gyúrva. A zsidó pap nem püspök, ha javadalomról van szó: akkor apostol inkább, akinek értenie kell hozzá az „Isten mannájából“ élni, s a hívek a garas-jövedelmet nem egy kis kileben (lehet az ugyan „nagy és népes“ gyülekezet is) püspök-jövedelemmé harsonázzák. A zsidó pap nem pap olyankor, amikor papi hivatásának jogait kellene gyakorolnia, akkor „nálunk“ nincs hierarchia, sokszor a suszter inkább pap, ha szerepelni kell a vallás képviselőjében, ha kile-potentátor a suszter —, de legyen pap akkor, ha bőjtölni kell, adjon példát a lemondásban, méltatlanságok elviselésében: türelemben; ne legyen pap irányításban, lelki ügyek vezetésében, de legyen pap a könyvei mellett csupán, azoknak előírásait, vallás-szabványait élje ő egyedül, másoktól azt ne követelje, ne intsen,

Nachmanides a kabbalista.
(Középkori metszet után)

ne dorgáljon, szavaljon, próféták már rég ki-
mentek a divatból, lássa be, hogy nem egy zsidó,
fölvilágosodott zsidó kileben látszat és színjátzás
és egyéni önzés az úgynevezett zsidó élet. Egy
életbölcse lehet, a Goethe receptje: „Wonach
soll man am Ende trachten: die Welt zu kennen
und sie nicht verachten“.

A nagybecskereki zsidó pap legidősebb fia
mégis az apja hivatását választotta.

Az apa nem ellenkezett, amikor a fia, már
igen korai gyermekkorban a rabbi hivatásról ábrá-
rándozott, s mikor aztán a gimnáziumi tanulmá-
nyai befejezte után végleg elhatározta, hogy pap
lesz. Nem beszélte le, de egyetlen szóval se beszélte
rá. A fiú édesanyja jobban szerette volna, ha a
fia szabadabb, világibb pályát választ. Amelyiken
a látszatrózsák közé kevesebb valóságos tüske
fonódik. Később, amikor a fiából pap lett:
büszke örömmel látta és hallotta egynéhányszor a
fiát a szószéken — bizonyos azonban, hogy nem
sok okot látott rá, hogy véleményét a rabbi hiva-
tás „kedvességeiről“ megváltoztassa.

Pedig az ő fiának megadatott Isten nagy ke-
gyelméből, hogy kedves, megértő gyülekezetekben
hirdesse ifjúságában az Isten ígését.

Zsolnára került, egy felvidéki bájos városba,
művelt, jólelkű emberek zsidószívű gyülekezetébe.
Meleg, páratlan szeretet és hűség vette körül,
amely feledhetetlenül széppé tette az ifjúságát.

Az öreg úr, a nagybecskereki rabbi, a felesé-
gével nyaranta eljött látogatóba a fiához: Zsol-
nára, ott olyan tisztelet és rajongó bensőséges érzé-
sekkel fogadta a hitközség, hogy a nagybecskereki
pap is második otthonaként szerette meg fia köz-
ségét. Valahányszor Zsolnára jött: templomi szó-
székét kínálta fel a gyülekezet papja édesapjának
s olyan melegséggel ünnepelték a vendégszónokot,
amelynél gyönyörűbb ajándékot zsidó gyülekezet
papnak nem adhat. Áldozatkészségben, figyelem-
ben, megértésben nagy és sokkalta vagyonosabb
gyülekezetek nem érhatték utól.

A becskereki pap fia aztán Veszprémbe került.
Ide is az Isten különös jósága vezérelte: Dunántúli
magyar, ősi zsidó gyülekezet! Ez mindent mond.
Gyönyörű templom, lelkes, művelt hívek, remek
paplakás, fiatalság, rajongó szeretet a pappal szem-
ben. Mintha a zsidó gyülekezetek szokott, furcsa
és kellemetlen és izgága és értelmetlen és vallástal-
anul rosszindulatú elemei teljesen hiányoztak
volna ebből a gyülekezetből! Szedett-vedett, össze-
söpört, szélről sodort, jellegzetes kilealakok nem
éltek benne. Magyar őszinteségű, zsidó lelkesedésű,
szépért, jóért lelkesedni tudó tagjai voltak.

A veszprémi községben is boldognak és meg-
elégedettnek és nagy szeretettel környezettnek lát-
hatta a becskereki pap a fiát. Boldog volt, ha fele-
ségével ellátogatott hozzá, alkonyra hajló éveit be-
aranyozta a veszprémi gyülekezet fiát környező,
s fiát egy életen át kísérő szeretete.

Bizony, nem az a pap igazi boldogsága, ha

külső hírrel övezett nagy gyülekezetben működhe-
tik, hanem az, ha kisebb bár, de belsőseges, hűsé-
ges lélekkel élő hitközségbe vezette a jósa-
gos sors. Ahol egyenletes, háborítatlan, nyugalmas szívvel,
megértés által környezve élhet szent hivatásának.
Ahol lelkének vetése meleg talajú lelkekbe hull, s
nem kopár, szikkadt szirtekre, ahol egy életen át
majdnem mindenki idegen és hideg a pappal szem-
ben, akit „fizetnek“, „megfizetnek“, s nagyobb a
léleksarc, amelyet könnyben és sóhajban csikarnak
vissza a papjuktól. Ahol, ha valakit „szeretnek“
is: az is csak „dafke“ szeretet, hogy másnak fáj-
dalmat szerezzenek, de életben-halálban, jó- és
balsorsban egyaránt mindenkivel szemben halál-
közönyösek. Közönyösek az Istennel szemben,
közönyösek a templommal szemben, közönyösek a
zsidó ideálokkal szemben, sok húhót csapnak, sok-
szor ünnepelnek, lármáznak, szerepelnek — de az
ünneplő szavak és cécók mögött kamcsatkai jegek
dermedeznek, nem szeretnek senkit, még magukat
se. Fiatalon megöregszik ilyen gyülekezetben a pap
— s öregén: keserű lesz. A haja ősz lesz, s a lelke
halál-ig didereg.

(Vége köv.)

Rasi (Régi metszet után)

EGY 14 ÉVES CHALUCA LEVELÉBŐL.

Ez a levél, melyet Avi Shaulnak, a magyarországi származású, kitűnő héber írónak Palesztinába kikerült 14 éves huga írt Gyermekfalvából haza testvéreinek, jobb képet ad a szentföldi új generáció életéről, mint a legszebb irodalmi cikk.

Drágáim!

Leveleteket mindig mohó türelmetlenséggel várom; és gondolatban mindjárt válaszolok is, hisz annyi sok írni-valóm volna. Szeretném ismerni én is a ti érzéseiteket és gondolataitokat. Ugyan éreztem eléggé, mikor köztetek voltam, de azt hiszem, ezmeitek és reményeitek azóta megerősödtek és friss színt öltöttek. Ne hagyjátok soha el-lankadni őket. Hisz nemrég még én is csak álmodoztam arról, hogy kijövök Erecbe és hirtelen, tényleg, mint egy álomból való felébredés jött az egész — már itt is vagyok, már dolgozom és már benne vagyok Erec életében. Most is vannak néha perceim, hogy hihetetlen előttem a keréknek e hirtelen fordulása, de a munka föleszméltet arra, hogy mindez igaz és dolgozom, úgy, mint akármelyik közülünk.

A kvuca-élet sokat változtatott rajtam, úgy külső tevékenységemben, mint gondolkozásmódomban. Eleinte nem tudtam héberül, hallgattam mint a hal és hosszú hónapok teltek el, míg megismertek valóban. Most már mondhatom, hogy vannak jó barátaim. Van egy lány, akit különösen szeretek és nagyon értékes a szememben: Sulamit. Ilyen közvetlen és igaz barátom még nem volt és azt hiszem nem fogok benne soha csalódní. Lassan-lassan ismertük ki egymást és nagyon jól mgeértjük egyik a másikat. Rengeteget beszélgetünk különféle kérdésekről, melyek nagyon hasznosak különösen rám nézve, aki új vagyok az országban. Nagyon okos és egyszerű lány, kinek baratsága sokat ér nekem. Olyan lány, aki nem tartja lehetetlenségnek a somértól megtanulni fegyverrel bánni, éjjel a padeszban aludni, mikor a sakálok üvöltenek közelibe, megtanulni lovagolni a legvadabb lovunkon, biciklizik, úszik. Minden tettében és gondolatában lassú és biztos és minden dolog eléréséhez megtalálja a helyes utat.

Itt a gyerekek általában mások, mint külföldön, itt a gyerekek már komoly dolgokkal is foglalkoznak. Például 13—14-éves gyerekeket érdekel a politika, olvasnak újságot és vitatkoznak rajta. Itt chalucokat nevelnek a gyerekekből, aki meg tudják majd állni a helyüket, ha szükség lesz rájuk. Itt Kfar-Hanoarban, Gyermekfalván a gyerekek is dolgoznak, természetesen korukhoz mérten. A chevrat hajladim-ban, ahol 14—15-éves korig vannak: a kissebbek naponta 5 órát tanulnak (természetesen ez nem jelent 5 órát a padban ülni, hanem torna a szabadban, játék, ének, mese) és 2 órát dolgoznak. A nagyobbak 4 órát tanulnak és 4-et dolgoznak. A Noar-ban 7 órát dolgoznak és 1-et tanulnak. aszerint, hogy az illető milyen ágban dolgozik; például: akik a kertben dolgoznak, azok a kertésszel tanulnak 1 órát az aznapi munkával kapcsolatban való dolgokat. Azonkívül van kétszer hetenként 4 óránk: irodalom, botanika, állattan, gazdaságtan, kémia, anatómia, egészségtan, azonkívül baromfi-, méhtenyésztés. Természetesen könyv nélkül, hisz előttünk minden a természetben. Itt van körülöttünk mező, erdő (a Herzl-erdő), az istállók, a baromfiudvar, a méhészet. Zenét is van alkalmuk tanulni azoknak, akik külön fizetnek ezért. Azonkívül van rádió, gramofon, zongora, könyvtár, sporttelep és úszómedence.

Néha mindnyájan bemegyünk Tel-Avivba megnézni valami érdemes filmet, vagy a „Béth-Haam“-ba, ahol mindig vannak különböző előadások. Nyáron mentünk a tengerbe fürödni, a Jarkonon csolnakázni. Összeköttetésben vagyunk a Tel-Avivi „Noar-Haovéd“-del. Kfar-Hanoar-ban

is van fiókja. A „Noar-Haovéd“ tagjai fiatal fiúk és leányok, akik nappal dolgoznak és este összegyűlnek előadásokat tartani, felolvasnak és közös kirándulásokat rendeznek. Ilyen kirándulást tett Trumpeldor gyásznapiján hozzánk körülbelül 300 főnyi csapat. Tőlünk együtt mentek a „chevrat-hanoar“-ral a felégetett Chuldá-ba és meglátogatták a sírokat. Chulda mellett egy új kvuca fog létesülni a „Noar-Haovéd“ tagjaiból. Azonkívül vannak műhelyeik, ahol a tanulóifjúságnak megadják a lehetőséget, hogy kitanuljon valamilyen szakmát. Van héber nyelvtanfolyam és tanfolyam írni és olvasni nemtudóknak, utóbbit legfőképpen azok a témani (yemeni) gyerekek veszik igénybe, akik nem jártak iskolába, mert már kicsi koruktól fogva dolgoznak és nincs semmi műveltségük. Tel-Avivban van egy iskola: a „Béth-Chinuch“, melynek céljai majdnem egyenlőek a mienkkel. Ott is dolgoznak és tanulnak mint nálunk. Csak nálunk nagyobb súlyt fektetnek a munkára és náluk a tanulásra. Ott úgy van berendezve, hogy reggel jönnek a gyerekek, ott tanulnak, dolgoznak és esznek és este hazamennek. Ott megszokják a közös életet és szociális nevelést kapnak. Van egy kis gazdaságuk, melynek különböző ágaiban, hónaponként váltakozó kvucák dolgoznak, melyek az osztályokon belül vannak és felelősek a munkájukért. A haszon az egyes ágakban, az illető osztályé, amelyiknek tagjai abban a hónapban dolgoztak benne. A pénzen mennek előadásokra vagy kirándulásokat rendeznek. Vannak gyerekek, akiket a Béth-Chinuch befejezése után ideküldenek hozzánk. Azok ingyenesen vannak itt. A „Noar-Haovéd“-ből is jönnek hozzánk, akik földművelők akarnak lenni. Az első, akik Kfar-Hanoar-ban voltak, a kovnói (Litvánia) „gyermekház“-ból jöttek, ahol legtöbbnyire pogromárvák voltak. Minden évben jön egy-egy csoport, most nemrég jött az utolsó csoport és így már a kovnói „Kinder-Haus“ teljesen áthelyeződött ide. Az igazgatójuk: dr. Lehmann már több mint három éve itt van és azóta Kfar-Hanoar igazgatója. Szükség volt Erec Israel-i gyerekekre is, mert nem tudtak héberül és általában nem ismerték a palesztinai életet. Sokan vannak már, akik 2—3 évi ittlét után beléptek kvucákba és tervbe van véve egy új kvuca létesítése a Galil-ban: kvucat Kfar-Hanoar, melynek tagjai lesznek azok, akik befejezték és itt hagyták Kfar-Hanoar-t. Én is készülök oda menni.

Ünnep után megyünk kéthetes kirándulásra az Émek-be és a Galil-ba. Először a mi kvucánknak a fele megy, azok, akik még nem voltak. Azután meg a kvuca b). Csak a pénzt nehéz megszerezni. Nem minden szülő tud fizetni és különböző helyekről kell a pénzt összehozni. Néhány font van a kvuca pénztárában, a szülők is adnak amennyit tudnak. Azután, akik kapnak itt zsebpénzt, azok adják háromhavi zsebpénzüket.

Most nagy felfordulásban vagyunk, az egész Kfar-Hanoar-ban meszelés, nagytakarítás van ünnepre. A mi kvucánk most költözik be az új házba, amelyet egy amerikai zsidó építtetett. Nagyon szép három épületből álló U-alakban épített ház, a középén kert. Az egyik oldalon a fiúk hálósobája, a másikor a lányoké, a középén az ebédlő, reggeli és esti étkezésnek, mert délben a két kvuca együtt eszik a chevrat-hanoar közös nagy ebédlőjében, úgy-szintén péntek este, sőt ünnep előestéjén a chevrat j'ladim is velünk eszik. Az új házunk egész modern, tágas és levegős. A hálósoba, két oldalon a fal végig ablak és azonkívül az ágy magasságában is vannak hosszú ablakok végig a falban. Ez nagyon jó melegben, egyenesen az arcára jön az embernek a szellő éjjel.

Nem akarok írni Erec gyönyörű szépségéről. Azt ugyanis tudjátok. Adja a jó Isten, hogy ti is minél előbb láthassátok...

Miri.

SZÉKELY BÉLA: KÉT JUBILEUM

Két ötvenévesét ünnepli most a zsidó szellemi élet: Vladimir Jabotinsky-t, az író, a szónok, a politikust és Schalom Asch-t, a jidis irodalom talán utolsó, nagy reprezentálóját.

*

Vladimir Jabotinsky harcos politikus, vezére annak a zsidó politikai irányzatnak, amely Palesztinában egy zsidó állam megvalósítását követeli, — megalkuvás nélkül, Herzl Judenstaatjának szellemében. Ebbe a politikai harcba Jabotinsky olyan fegyverzettel vonul, amelynek kivételesen nagy egyéniségeknek adatott meg: megragadó erejű, példátlan hatású szónok s írónak is egészen kiváló, teljesen magábanálló jelenség.

De hiba lenne elválasztani a politikust, az író és a klasszikus vértetű szónokot. Mert ez a három csak megnyilatkozási formája annak a teljes embernek, akihez hasonlót a galut a kétezzer éven át csak keveset termelt ki magából. A zsidóságnak voltak és vannak nagy egyéniségei, de csak nagyon kevesen e nagy egyéniségek között is, akikben az általános emberi oly teljes harmóniában olvad össze az örök zsidóval. Jabotinsky zsidósága nem a galuté, — innen az a különös, fascináló hatás, amelyet minden szava, minden írása kisugároz. Lehet valaki a zsidó politikában Jabotinsky ellen, de akkor is és még így is akaratlanul is: hatása alá kerül. Hisz neki, mert anagy emberek igaz hitének erejét viszi a harcba.

De bennünket itt ennek az egységes és teljes léleknek az a megnyilatkozása érdekel, amelynek formája: a szó, vagy az írás. Jabotinsky sugározóan világos, tiszta szónok, aki megdöbbenő, szinte matematikai pontossággal építi fel tételeit. Szellemes, — de minden demagógia nélkül — okos — bár fantáziája a végtelenbe szárnyal. Minden politikumon túl — egy különös erejű szellemnek megnyilatkozása minden beszéde.

Az író Jabotinskyt látszólag háttérbe szorította — a politikus. De csak látszólag, mert akik ismerik, tudják és vallják, hogy Jabotinsky itt is maradandó értéket alkotott, a zsidó szellemnek olyan alkotását, amelynek már a világirodalom ad keretet. Elsősorban regényére gondolok, — németül *Richter und Narr* címen jelent meg *Altalana* pszeudonim alatt — amelyben Sámson alakját teljesíti szinte époszi magasságba. Mert ennek a regénynek hőse Sámson figuráján át, biblikus történet formájában, de időhöz és helyhez nem kötötten: maga a zsidó nép.

Külön kötetben jelentek meg tárcái, amelyekben inkább az ujságíró nyilatkozik meg. S dokumentum legújabb könyve *Die jüdische Legion* (Jüdischer Verlag Berlin), amelyben az ujságíró, a riporter munkája politikai tetté magasodik. Kevés érdekesebb, izgalmasabb könyvet olvastam, mint ezt a zsidó légióról szólót. A zsidó légió megalakulása — a cionista szervezet, szinte az egész antant-világ zsidósága ellen — látszólag egy fantasztika politikai álma volt, — valójában azonban annak a valóságnak alapja, amelyet a zsidó történelem Balfour-deklaráció néven örökre beírt történelmébe.

Az ötvenéves Jabotinskyt, fiatalságának sámsoni erejében nagy szeretettel üdvözljük s benne annak az új zsidónak első nagy példázóját látjuk, aki már felszabadította magában a galutot, — s ezért népének felszabadítója lehet.

*

Az egyik német irodalmi lap hasábján Stefan Zweig, a nagy német író meleg és meghatott levélben ünnepli az ötvenéves Schalom Asch-t. Megírja benne, hogy milyen különös írói út az, amely a jidis nyelven indul el és ennek a

különös, sokak által lenézett, korcsnak bélyegzett nyelvnek eszközével — a világirodalom nagyjainak élére fut. Mert valljuk be: Schalom Asch a jidis irodalom első világirodalmi jelensége. Kétségtelen: Moris Rosenfeld is az volt. De mert költő: egy kissé még exotikum is. Félre ne értenek, a jidis irodalomnak nem egy olyan nagy alakja van, aki megérdemli, vagy legalább is megérdemelné, hogy világirodalmi értékeknek számítsanak. De hiába: Solem Alechem, Mendelev Mocher Szferim — ha olyan nagyok is, ha talán nagyobbak is mint Asch — megmaradtak a jidisül olvasók vagy legjobb esetben a zsidók írójának. Schalom Asch az első jidis író, aki utat talált a világ nagy olvasótáborához, a nem-zsidóhoz is. Ez az út egy különös sikerű darabjával kezdődött, a *Gott der Rache*-val, amely a zsidó életnek egy darabja — tegyük hozzá: torz darabkája volt. A nagy siker dacára, Schalom Asch még hosszú ideig megmaradt a zsidó olvasók írójának, amikor azután, alig pár éve, hirtelen élre szökött. Nagy amerikai regénye a *Mutter* volt az, amire először igazán felfigyelt a világ. Az amerikai zsidó élet nagyvonalú rajza ez s középpontjában a zsidó anya csudálatosan meleg, nemes és egyszerű figurája. Minden igaz ember szíve összedobban ennek az egyszerű zsidó asszonynak szívével. Mert az örök anya figurája ez.

Az ötvenéves Schalom Asch születésnapjára ajándékkul most fejezte be hatalmas trilógiáját — Petersburg—Warschau—Moskau — amely *Sintflut* címen jelent meg. Egy már elveszett, vagy részben elvesző zsidó világnak epochális rajza ez. Örök dokumentum. A Petersburg-ban a háborúelőtti orosz főváros gazdag zsidó polgárságának életét, problémáit írja meg; a Warschau-nak — a három kötet között ez a legerősebb, leghatalmasabb — a lengyelországi zsidó proletáriátus a hőse s Schalom Asch különösen nagy írói értéke, hogy egy érdekesen megírt regényében maradék nélkül tudja adni ennek a lengyel-zsidó tömegéletnek szociális keresztmetszetét. A Moskau már a háború után játszódik le s témája: miképpen fogadta az orosz zsidóság a bolsevizmust, mely annyi szenvedést zúdított rá. Ha a regényírás kissé régies eszközeivel is: eleven és lüktető életet ad Asch, — igaz életet, szinte krónikás egyszerűséggel és nemességgel. E hármas regény a legerősebb és a legértékesebb éppen ott, ahol krónikássá lesz, népének krónikaírójává. Szépítgetés nélkül, őszinte naturalizmussal éri el Schalom Asch, hogy a világ szemét ebben az irodalmi formában is így nyitja fel arra a fájó valóságra, amelyet a zsidó tömegek élete jelent. Az orosz zsidóság mai szétbomlásának idején jelentkezett ez a nagyszerű krónika. Sajnos, nem tudjuk, de fájva sejtjük, hogy ez a hármas könyv valamennyire halotti beszéd is a megsemmisülésre ítélt, széthulló tömegek felett.

Schalom Asch példátlanul álló világirodalmi sikerének nyitját abban látom, hogy ő az első, aki nem zsidó „népies” irodalmat ír, hanem európai regényt — vagy a *Mutter*-ben amerikai — arról a zsidó népről, amelyé az „egész világ” s amely — sehol sincsen otthon.

Dresda Striesenerstrasse 2 Fröbelintézet.

Penzionátus fiatal leányok részére.
Nyelvek. Zene. Sport.

Zánc, Gymnastika és Mozgásművészeti Iskola

Berlin W. 57. Kurfürstenstr. 19. Schmidt Berthold igazg.
Hivatásos táncképző intézet a legelismertebb pedagógiai módszer szerint. Prospektusok a kiadóhivatalunkban.

TOLLHEGYRŐL

LEVÉL SÁNDOR PÁL ORSZÁGGY. KÉPVISELŐHÖZ

a zsidó vitézkérdésről, néhai mesteremről Katz Mózes nyitrai főrabbról és vitéz modiimi Makkabeus Mátyásról.

Igen tisztelt Barátom!

Legnagyobb sajnálatomra nem lehettem jelen a képviselőházban, mikor a zsidó vitézkérdésben elmondott nagy beszéddel oly elszántan, a tőled megszokott férfias nyíltsággal és bátor fellépéssel szálltál síkra a magyar zsidóság sérelmének orvoslásáért. A te küzdelmed a magyar zsidóság jogaiért respektust kelt azoknál is, akik a zsidóság egyéb kérdéseiben veled nem értenek egyet. Türelmetlenül vártam tehát az újságokat, hogy beszédedet olvashassam. Annál fájdalmasabban érintett hogy zsidóvédő beszédedbe belecsúszott egy mondat, amely mélyen sértő zsidó testvéreidre. Azokra, akik önzetlen lelkesedéssel fáradoznak Cion felépítésében és akik *éppoly tiszta idealizmussal követik a meggyőződésüket, mint Te a tiédet.* És ha Te zsidó vitézek sérelmét tetted szóvá, tudomással kell bírnod arról, hogy a „cionista” között is vannak vitézek, nemcsak Trumpeldorok, akik a Szentföldön áldozták fel életüket a honért, hanem *többszöri tiszti arany vitézségiéremmel kitüntetett szegedi Bach-fiúk, Biedelek és pesti Dömény Lajosok,* akik a magyar haza védelmében vesztették el szemük világát, majd életüket és épúgy érdemelnek felvételt a magyar vitézi székbe, mint a többi magyar zsidó vitéz, kiknek mellőzése oly mély fájdalommal szólaltatta meg a mi Vészi Józsefünket, publicisztikánk büszkeségét, valamint törvényhozásunknak több kiváló zsidó tagját. Ezek közül egyik sem vont határt zsidó és zsidó között. Egyedül téged sodort temperamentumod ebbe a tévedésbe. Az „Isonzó-front leg-hősebb katonája”, ahogy Károly király nevezte a háború után a Szentföldre ment utat törni, építeni. Vajjon ez más bánásmódot érdemel, mint aki Párisba ment dolgozni? Vajjon, *ha Sándor Pál a jó zsidó is különbséget tesz hősök és hősök között, „felekezeti mentalitás” szerint, nem ugyanazon az úton jár-e, melyen Gömbös Gyula?*

Ha Te is azt hiszed, hogy ki lehet rekeszteni zsidókat a recepcióból, a haza fogalmából és meg lehet bélyegezni valakit hazafiatlannak azért, mert „cionista” — csodálkozhatol-e, ha az uralkodó keresztény osztály ugyanezt akarja tenni minden zsidóval azon a címen, hogy bolsevista, szocialista, vagy demokrata, vagy akár Rassay-párti liberális? Mert hiszen végeredményben minden uralkodó párt önmagában látja vagy legalább is hirdeti a haza és hazafiság megtestesülését. Szükség volt-e arra, hogy ebbe a vitába, amely egy zsidósérelmek orvoslásáért folyik, a zsidóság védője is sérelmet ejtsen zsidó testvéreire?

Engem véletlenül nyitrai „teológus” diákkoromból kedves emlékek fűznek ahhoz a Katz főrabbihoz, akinek hazafias érdeméül tudtad be a képviselőházban, hogy „nagy átokkal” sújtotta a cionistákat. Bármennyire fáj is nekem, fel kell hogy világosítsalak az egyszerű tényről, hogy néhai Katz rabbit egyáltalában nem vezethették magyar szempontok, sőt nem is tudott magyarul. De ő vezetője volt annak az orthodox Agudának, amely szintén „világszervezet” és szintén „cionista” munkát végez Palesztinában *orthodox* alapon. Katz főrabbi jószágos ember volt, aki nem szokott *átkozódni*, legfőlebb *szidta*, fedte a vallástalanságot és persze épúgy „szidta” a Sándor Pálokat, Vázsonyi Vilmosokat és az összes neolog zsidókat. Sőt mint a „Trennungsorthodoxie” harcosa, a templomban is hirdette — magam hallottam ezt a prédikációját — hogy *az Uristen legfontosabb világteremtési aktusa az volt, hogy „elválasz-*

totta a vizeket a vizektől”, mert a legnagyobb veszély rejlik abban, ha nem különböztetik meg a vizeket és azt mondják, hogy az orthodox is zsidó, a neolog is zsidó, tehát mindegy, keveredjünk! És Katz főrabbi, Sándor Pál mentalitásával ellentétben, mindig kormánypárti volt, a magyar uralom és a cseh uralom alatt egyaránt. Mert mint vallásos ember ugyanazt vallotta, amit a gróf Apponyiak és a többi magyar arisztokraták, akik a leggyorsabban tették le a hűség- esküt, mondván: „*Minden hatalom Istentől való és így meg kell előtte hajolni*”. A jámbor Katz főrabbi, ha élne, tehát nem helyeselné, hogy Sándor Pál őt ellenzéki beszédben koronatanuként idézte. És bizonyára a túlvilágon sem örvend ennek. Az ő lelkének odafenn csak az lehet üdve és gyönyörűsége, ha idelelni jesivákban, talmudi vitákban, halachikus kérdésekben idézik, amiben nagy volt és nem politikai polémiaiban, amikhez nem is értett.

Azonkívül boldogult Katz főrabbi bölcs rezignációjú és jóhumorú ember volt, aki bizonyára most mosolyogva mondaná (héberül meg németül persze): „*Lomo rogsu gojim?* Miért zúgolódnak a neologok? Nincs más bajuk ebben a rettenetes gondterhes időben? Mit akarnak a vitézi széktől? Közeledik a *Chanuka*, a kétezeréves speciális zsidó vitézi ünnep, hát vigasztalódjanak a zsidók azzal, ha nem is vették fel őket a pár éves új vitézi székbe. És ha nem is avattak vitézzé még egy halott zsidót sem a sokezer zsidó hős közül, akik életüket áldozták a hon oltárán, — mégis csak *van elég zsidó vitéz, sokezeréves magas vitézi ranggal.* Itt van a többszörös szir túlerőt legyőző *vitéz modiimi Makkabeus Juda*, no meg a többi vitéz testvér, *vitéz modiimi Makkabeus Eleázár*, meg hős apjuk *vitéz modiimi Makkabeus Mátyás*, illetve *Matitjáhu*, aki a legmagasabb Dávid-rendet kapta hősi teljesítményéért. De még régebben is voltak már az ötezeréves zsidó vitézi széknek kiváló tagjai. Nemzetes vitéz *Urkaszdimi Ábrahám*, aki éjjeli rajtaütéssel legyőzte az öt királyt abban a harcban, melyben a szidimi mocsaras tavakba szorultak seregeik — négyezer évvel Hindenburg előtt! No meg az oroszánt széttépő *vitéz Filiszteusi Sámson*, meg az elszánt offenzívát irányító *vitéz jezreelvolgyi Gedeon*, hát még maga a góliátverő *vitéz hebroni Dávid*, aki egészen a királyságig vitte! Szóval van zsidó vitéz elég. És azt se lehet mondani, hogy a zsidó vitézeket a nem-zsidók kizárják; mert ime *valamennyi fönt nevezett izraelita vitéz urat befogadták a keresztény katekizmusba is, sőt a keresztény egyház el is dicsekszik velük és legtöbbjüket szentté avatta...*”

Talán nem illik humort keverni ebbe a komoly kérdésbe. De bizonyos, hogy Katz főrabbi nem koronatanu abban, hogy ki hazafi és ki nem. És itt volna végre az ideje, hogy ezt a kérdést egyszer és mindenkorra tisztázzott-nak lássuk. Cionizmus és hazafiság épp oly összeférhető, mint vitézi szék és hazafiság, vagy akár hitközségi előjárói szék és hazafiság. Hogy valaki még *jobb* zsidó akar lenni a jó zsidónál, ez még nem hazafiatlanság. Itt az ideje, hogy végre megszűnjön az a furcsaság, amit Ágai Adolf, a cionizmus első kritikusa felé a maga lucidus zsidó humorával így fejezett ki: „*Zsidó veti izraelitának, hogy héber*”.

Igen helyesen utaltál nagy beszédedben arra, hogy „a magyar zsidóság nem izolált”. Jó ideig bizony igenis izolált volt. Mert vezérei úgy akarták. De most, amikor a magyar zsidóság kezd elszigeteltségéből kiemelkedni és kapcsolatot keres a külföldi zsidósággal, ott bizony túlnyomórészt cionistákkal kerül össze, vagy legalább is olyan nem-cionistákkal, akik a cionistákkal együtt dolgoznak a *Jewish Agency*-ben és így nem lehet odakünn sok örömük abban, hogy a cionizmusról, melynek ők valamennyien áldozatkész munkatársai, ilyen hangon esik szó a magyar parlamentben.

Természetes, hogy átérezni, becsülni tudom ragaszkodásodat a magyar földhöz, melyben — mint mondtad — sok generáció óta pihennek az őseid. De engedd meg, hogy ragaszkodhassam hozzá én is, akinek egyik őse, Koppel Theben, még mint Mária Terézia udvari faktora, a magyar zsidóság ügyvivője, bátor szókimondó védője volt és a zsidók egyenjogósításáért maga ajánlotta fel a magyar zsidóság önkéntes vitézi szolgálatát. És ha Te ki is jelentetted, hogy „nem mégy Jeruzsálembe“, bizonyára boldogságnak érzed, hogy egyszer ott voltál és talán nem csökkentheti előtted hazafias érzésemet, hogy az én apám drága hamvai ott pihennek a bibliai vitézek és próféták szomszédságában, az Olajfák hegyén...

Fogadd igaz tiszteletem és nagybecsülésem kifejezését, mellyel vagyok a régi szeretettel készséges híved

Patai József.

BESZÉLGETÉS SÁNDOR ERZSIVEL.

— Mit vallott Bródy Miksa a viharos tengeren? —

A Zeneakadémia művészsobája valóságos ostrom alatt áll. Az ifjúság az ajtó előtt minden áron autogrammokot akar szerezni a közreműködő művészekről. Sándor Erzsí, az egyetlen magyar kamaraénekesnő alig tud visszajutni a művészsobába. Pedig sietnie kell az Operába, ahol főszerep vár rá. És óvakodni kell a meghülestől is. Elég forró volt a levegő, nemcsak a hangulat ott benn a nagyteremben. Patai József üdvözlő szavai „a nemzet csalogányáról“, aki *nobilis áldozatkészséggel külön időt szentelt a neki idegen héber szöveg pontos elsajátításának is, hogy minél tökéletesebben juttassa kifejezésre a jeruzsálemi operaáriában a héber szavak minden zenei finomságát.* És Sándor Erzsí olyan „valódian“ ejti ki a héber szöveget, melynek fordítását, értelmét is megtanulta. Pedig valamikor azt híresztelték róla, mint egyesek Jászai Mariról is, hogy „antiszemita“. A művészsobba meghitt meleg intimitása és a „lehülési pauza“ az operai előadásra indulás előtt alkalmas ad ennek a kérdésnek tisztázására is Sándor Erzsinek kimélnie kell a hangját. Helyette férje, Bosnyák Zoltán államtitkár, a kitűnő író, a „Sursum Corda“ szerzője beszél.

— Nagy könyvet írok most „Sándor Erzsí és kora“ címen. Ebben szó lesz erről is. Nemcsak egy énekesnő pályájának története lesz ez, hanem az egész kornak a tükré. Egy művésznő, akit még az iskola padjairól hívnak meg a m. kir. Opera legelső szerepeire, persze nemcsak gaudiumot, hanem irigységet is kelt. És a harc nem mindig egyforma fegyverrel folyik. Szamosi Elzát én segítettem be az Operába, a férjét meg a minisztériumba. És mégis velük kapcsolatba került az „antiszemitizmus“ vádja a sajtóba Erzsiről és tán rólam is. Egész cikksorozat jelent meg névtelenül erről annak idején a *Pesti Napló*-ban. Évek múlva összekerültünk Fiumében Bródy Miksával az íróval. Velen-cébe készültünk, de megtudtuk, hogy a rendes hajójárat szünetel. Elhatároztuk, hogy egy kis szállítógőzösön átkelünk. Utközben rettentő vihar tört ki. Azt hittük végünk van. Ebben a félelmetes órában Bródy Miksa letérdelt a feleségem elé és megtörtén mondotta: „Egy régi vétkemet kell bevallanom és bocsánatot kérnem érte. Talán nem kerülünk többé innen partra és szabadulni akarok egy lelki nyomástól. Én írtam azokat a névtelen cikkeket a *Pesti Napló*-ban. Azóta meggyőződtem, hogy félrevezettek. Egy tiszta lelket bántottam meg. Bocsásson meg!!...“

Megdöbbszentő jelenet volt. Nemsokára a vihar lecsendesedett. Kisütött a hold és barátságban úsztunk a tenger legszebb gyöngye, Velen-cé felé.

— Később azt híresztelték — veszi át a szót Sándor

Erzsí — hogy én üldöztem ki Amerikába Rózsa Lajost. Amiből persze egy szó sem igaz. Ellenkezőleg, a legjobb barátságban voltunk azelőtt is, azután is.

— Patai barátom látta nálunk Rózsa Lajos amerikai leveleit — mondja Bosnyák államtitkár. — Ezek a levelek tele vannak áradó hálával és szeretettel irántunk.

— Az érdekes az, hogy ugyanakkor egy bizonyos ébredőcsoport agitációt folytatott Sándor Erzsí ellen, hogy „filoszemita“, aki „nem érti meg az új idők intő szavát“. Még Vass József akkori kultuszminiszterhez is küldöttséget menesztetek ellene, hogy „judaizálás“ címen bocsássa el az Operától. De Vass József energikusan felelt: „Mindenkit elbocsáthatok, de Sándor Erzsit nem“.

— Szóval: zsidónak „antiszemita, ébredőnek „filoszemita“. Művészet és sorsharag. No de, hála Istennek, javulnak az idők. És a művészet mégis kiegyenlít minden ellentétet. Ma senkise mondhatja, hogy az Operánál „felekezeti elfogultság“ uralkodik. Csak meg kell nézni a szinlapokat. Legkedvesebb szomszédom a drága Adler Gyula bácsi, a Szent Egylet elnöke, mondotta egyszer nekem: „Nem lehet minden léleknek elég üdvösséget szerezni“.

— Szívesen énekel-e héber szöveget, méltóságos művésznő — kérjük végül —, mert sokan a zsidó művészek közül sem szívesen teszik, mert nem akarják „magukat exponálni“.

Sándor Erzsí csodálkozva felel:

— Mi különbség, hogy héber, vagy olasz, vagy angol? Nyelv az nyelv és művészet az művészet. A héber nyelv különben is igen alkalmas énekre. Bár csak többet tudnék belőle. És bizony szívesebben mennék egy szentföldi turnére, mint Amerikába.

Sz. G.

ZSIDÓ HUMOR

A GYERTYÁK.

Jánoskának sohasem égett gyertya, csak ha a vilanyszolgáltatás csődöt mondott, ha rövidzárlat volt. Ilyenkor az édesanyja sietett a spájzba gyertyákért...

Jánoska egy délután rokonokat ment látogatni szülei-vel. Péntek este felé járt az idő és az asztalon ott lángolt sárgán, melegen két gyertya. Jánoska komoly képpel fordul édesanyjához:

— Anyukám drága, rövidzárlat lesz?

Tolnai Alfréd.

A KELLŐ IDŐBEN.

R. Avremelet kérde barátja, hogyan megy sorsa? Mire szolidan felel: „Hála Istennek, megvan a kávé és tejeskalácsom a kellő időben, pár pohár borocskám a kellő időben, kis tyukom a kellő időben, kis tepertyüm, derelyém — minden a kellő időben.“ — „Hiszen akkor nagyszerű dolgod van!“ — örvendezik barátja. „Azt nem mondhatnám —

R. Avromelet kérde barátja, hogyan megy sorsa? Mire és tejeskalácsot kapok *Sovuosz*-ünnepre, bort *Peszachra* a széderhez, egy tyúkot *Jomkipur* előtt kaporora, derelyét *Purimra* és egy kis tepertyűt *Chanukára*.“ „S egész éven át?“ „Egész éven át valahogy keresztüléhezik az ember, Isten segítségével.“

KI AZ ÉRTÉKESEBB?

Egy kis hitközség rabbija évődött a feleségével, hogy mennyire fontosabb kettőjük között ő a rabbi, mert hiszen ha ő nem volna rabbi, a felesége nem lehetne rabbiné. Mire a talpraesett asszony így felelt: „Ellenkezőleg, én vagyok az értékesebb. Mert én lehetnék akár a legnagyobb hitközségben is rabbiné, de te nem felelsz meg, csak ennek a kis hitközségnek.“

A PESTI HITKÖZSÉG ZSIDÓKÓRHÁZÁNAK SAJTÓBEMUTATÓJA.

Aféle premier- vagy főpróba-hangulat volt. Az egész sajtó soktekintetű szeme előtt mutatkozott be a Zsidókórház, mely eddig nem kevesebb, mint 130 esztendeje szép csendben végzi a maga nagyszerű emberbaráti munkáját, „felekezeti különbség nélkül“. Ennek megfelelően a sajtó is „teljes számban“ jött el. És a legszélsőbb orgánumok képviselői is meghatottan hallották *Stern Samu* udv. tanácsos elnöki beszámolójából az adatokat, hogy a múlt évben 40 százalék nem zsidó fekvő beteget gyógyítottak a Zsidókórházban és 70 százalék nem zsidó bejáró beteget az ambulancián, teljesen díjmentesen. Most a hitközség kölcsönpénzből kétmillió pengőt költött a kórház kibővítésére és új, modern felszerelésére. És nem volt frázis, mikor *Márkus Miksa* udv. tanácsos, az ujságíró intézmények elnöke a látottak után meghatottan kijelentette, hogy „ha van adósság, melynek kamatairól az Uristen gondoskodni fog, — ez az lesz“. *Frey Kálmán*, intézményi előljáró üdvözlő szavai után *Alapi Henrik* professzor kórházigazgató, *dr. Aczél Dezső*, *dr. Molnár Béla*, *Pollacsek Elemér* prof., *dr. Fejér Gyula* főorvosok és a kórház egész orvosi kara és természetesen *Eppler Sándor* főtitkár és *Bokor Jenő* főgondnok igyekeztek felvilágításaiikkal és magyarázataikkal minél hozzáférhetőbb tájékozódást nyújtani a sajtó képviselőinek. Az új, legmodernebb Röntgen-berendezés adta *Vészi József*-nek a pompás ötletet, hogy „bizony a közélet nem olyan hálás a sajtónak, ha az ő Röntgen-sugaraival világít át rajta“. És röntenezett *Vészi* mester, mikor a szülészeti osztály egyik üres szobája előtt haladtunk el: „A zsidó anyák nem mernek ma szülni“.

De voltak kedélyesebb momentumai is a bemutatónak, melynek komoly oldalaira még visszatérünk. Mikor *dr. Weisz* röntgenfőorvos magyarázta, hogy az új fixírozó-apparátus folytán most már nincsenek kóborsugárzások és az egyik kurzuslap szerkesztője reámutatva a mellette álló *Kóbor Tamásra*, közbeszól: „Bizony van még Kóbor-sugárzás!“ Vagy amikor a sajtóképviselők számára rendezett fényes ebéd hét-nyolcfogásos menüjét megpillantva, jobboldali szomszédom, aki egyébként is erősen „jobboldali“, így szól: „Sohasem hittem volna hogy a Zsidókórházban így kényeztetik a betegeket“. — De a kórház királyi konyhája maga is látványosság. Vagy mikor *Vészi József* felköszöntőjében „a magyarok istenétől és a zsidók istenétől“ kért áldást a kórházra és *Bónicz* apó magyarosan közbevág: „csak egy isten az!“ mire „baloldali“ szomszédom megjegyzi: „Kár, hogy ezt csak a feketekávé alatt mondják mostanában“. — Az asztal egyik sarkán *Nagy Andor* előljáró kifogyhatatlan humorával fűszerezi a kitűnő menüt. Paprikás adomáit hálával fogadja a „bal“ és a „jobb“ egyaránt. Ellenben *Glücksthal Samu*, az Építésügyi Bizottság elnöke és *Vértes Emil* a gazdasági előljáró az ebédnél is megtartják azt az ünnepi komolyságot, mellyel kint jártak a „bemutatón“ a kórház pavillonjai között, boldogan gyönyörködve a nagy műben. Egy optimista hírlapíró levonja a konzekvenciát *Alapy* prof. előadásából, mely szerint: „nincs kórház vagy szanatórium, ahol annyi orvos jut egy-egy betegre, mint itt, a Zsidókórházban“. Mégis csak van valakinek haszna a „numerus clausus“-ból. A zsidó orvosnak nincs alkalma

máshol gyakorolni, tehát több jut belőle a Zsidókórház betegeinek. És persze a nem „zártszámú“ nem zsidó 40 százalék, illetve 70 százaléknak is. És ez nem csekélység, ha meggondoljuk, hogy csak az 1930. év eddigi tíz hónapjában 12.033 fekvő és 78.400 bejáró beteget kezeltek, a laboratórium s Röntgen-intézetben 72.200 vizsgálatot végeztek!

A Zsidókórház humánus munkáját még lesz alkalmunk megfelelő keretben méltatni. De nem mulaszthatjuk el annak megemléstét, hogy a sajtó képviselői, *Csergő Hugó* vezetése alatt a belgyógyászati osztályon, *dr. Lévy Béla* főorvos pavillonjában véletlenül tisztelegtek az ott betegen fekvő *Ujvári Péter* előtt és egy „laikus“ vendég kérdésére *Peterdi Andor* adta meg a felvilágosítást: „Ebben az ágyban a legnagyobb magyar zsidó írók egyike fekszik és mindnyájan kívánjuk szívből, hogy minél előbb gyógyultan fölkelhessen belőle!“

P. J.

A „ZSELLÉREK VAGYUNK“ UJ KIADÁSA.

(Hajdu Miklós legutóbbi munkája.)

Soha jobbkor, — a mi szegényes magyar zsidó irodalmunk egyik legutóbbi terméke, *Hajdu Miklós* „Zsellérek vagyunk“ című kötete, amely a tavalyi őszi ünnepek idején jelent meg a *Múlt és Jövő* kiadásában, elérkezett sikerének megérdemelt állomásához: a szép könyv Chanuka alkalmából második kiadásában jelent meg. Mit mondjunk a „Zsellérek vagyunk“ költői és irodalmi értékéről? Mit mondjunk zsidó értékéről? A *Múlt és Jövő* büszke örömmel kötheti csokorba a zsidó élet visszhangjának virágait: a bírálat és elismerés szavait.

A zsidó szívverés egész orkesztere zeng *Hajdu Miklós* könyvéből — írja *Pap Izsák* (dr. Pfeiffer Izsák) a költő-pap. — A zsidó gondolat harminchat caddikról beszél, akik a világnak gyökerei, lelkük a lelkek táplálója és tápláléka, belőle áradnak minden időkből az életvalóság áramlásai, multak forrásai, holnapok lendületei és ők, — ők maguk sem tudják. Ez a zsidó lélekáramlás csap felém *Hajdu Miklós* könyvéből és boldog vagyok vele. Hiszem, tudom, hogy megtalálja útját a zsidó szívekhez.

Belletrista tolla, *dr. Csermely Gyula* jegyzi fel a könyv olvastán: Könyvének minden lapját is bibliai szellem lengi át: szövétneket gyűjt az éjszakában, világít a tévelygőknek, hogy rátaláljanak a helyes útra, amelyet az áldás fái és bokrai szegélyeznek.

Dr. Widder Salamon, a kiváló hebreista írja: Az író szemébe könnycsepp lopódzik, miközben megrögzíti az elröppenni készülő poétikus multat, az olvasó pedig azon veszi észre magát, hogy az íróval együtt érzékenyül, mert saját emlékeit olvassa. Ez a rezonancia dicséri legjobban a művészt.

Az Országos Izraelita Tanítóegyesület hivatalos lapjában *Bárd Vilmos* írja: Ezt a könyvet oda kell adni a barmicvo fiúnak a felszabaduló tanulónak, az érettségizőnek, a diplomált doktornak, felnőttnek, az ifjú házasnak, mindenkinek, mert ez „tej a gyermeknek, méz az ifjúnak és kenyér az öregnek“.

A *Múlt és Jövő* kiadóhivatalában *Hajdu Miklós* „Zsellérek vagyunk“ című 200 oldalra terjedő remekszép kötete 4 pengőért rendelhető meg.

„TECHIJJA“ Héber - Iskola
LEIPZIG, Pfaffendorferstrasse 4.

A német nyelv megtanulása mellett mód a héber nyelv és irodalom elsajátítására. Prospektus kiadóhivatalunkban.

HALBERSTADT am Harz Eitzstrasse 2.
FIUNEVELŐ-OTTHON Dr. BARTHAUER.

Gyönyörű egészséges fekvés. Nyelvek. Zene. Sport
Minden iskolatípus. Prospektus.

KRÓNKA ÉS SZEMKE

A „MULT ÉS JÖVŐ“ NOVEMBERI KULTUR-ESTJE a szokottnál is melegebb hangulatban folyt le, vagy mint a *Pester Lloyd* írta „ünnepi emelkedettség uralta a Zeneakadémia nagytermét, mely a földszinttől a karzatokig zsúfolásig telt meg“. Az ünnepi momentumokat fokozta *Sándor Erzsé* kamaraénekesnő jubileuma és *Beregi Oszkár*-nak hosszú távollét után való megjelenése. Mindkettőjüket a közönség percekig tomboló tapssal fogadta. *Beregi* bevezetőül elszavalta *Patai József*nek „Zsoltár Jeruzsálem előtt“ című ódáját, *Hegedüs István* orgonakisértével, majd a *Bibliából* a „Teremtés és a kinyilatkoztatás“ fejezetét és végül „Ezekiel látomását a holtak feltámadásáról“ (*Beregi Ármin* fordításában). Megdöbentő hatással volt, amint a „Berészisz boro“ egyszerű iskolai szövegében a szó kifejező erejének legmagasabb csúcsáig emelkedett és a hallgatóság átérezte, mennyi örök poézis rejlik az ilyen érces két szóban, mint „Kezdetben teremtette“... „Legyen világosság“... vagy „Alkossunk embert“... A prófétai vízióban együtt élték át az előadóművészet a látomás minden hatalmát. Amikor pedig *Patai* zsoltárát szavalta, érezni lehetett, hogy a művész saját fájdalomát is zengi a költő szavaival:

„Oh Jeruzsálem, tévelygő fiad idegen utak ösvényeit róttá, Im visszajöttem. Hej, megsebzett, megcsúfolt vén mostohánk, rút Európa, —

Csókkold le arcomról a sebeket és a csúfságot, szép Anyám, Jeruzsálem!...“

Beregi Oszkár ünneplése minden egyes darab után vehemens erővel újult meg. A végén pedig az egész terem felállva hódolt a művészeknek, aki visszatért és megtalálta az utat a szívekhez. A műsor első részében *Hegedüs István* Händel-orgona-allegroja után *Stransky Aranka*, a Városi Színház kiváló művésznője Halévy *Recha* áriáját és Hubay *Cremenciai* dalát énekelte, gyönyörűen csengő szopránjával nagy sikert aratva. (Zongorán kísérte ifj. *Abrányi Emil* karnagy.) *Kiss Margit*, a kiváló előadóművésznő *Morris Rosenfeld*, *Kiss Arnold* és *Patai* verseiből szavalt mély hatással. A második részben, tradícióhoz híven, két fiatal tehetséget mutatott be a *Multi és Jövő*. *Rudolfy Erzsé*, a Bizet-áriában és a *Torna Amore*-ban egyaránt finom muzikalitásról, szépen fejlődő stílusról és meleg érzésről tett tanúságot. A közönség lelkesen megtapsolta. Szintúgy *Farkas Klárit* is, akiben egy új szavalóművésznő indul útnak. Csengő orgánuma, mélyen átértett előadása úgy Várnai Zseni „Zsidó anyja“ című versében, mint *Bialik* héber népdalaiban teljes hatással érvényesült. Nagy feltűnést keltett *Kelemen Erzsé*, aki egy ó-héber zsoltárt, egy jemeni héber népdalt és *Revere* Gyulának egyik *Kiss József* dalát adta elő, *Revere* mester hárfa- és *Hegedüs* orgonakisértével. Egy új énekfenomén bontakozik itt ki, mely a legeslegelső közre fog emelkedni. A nagyszabású kultúrestet méltón fejezte be *Medgyaszay Vilma*, akit a közönség rendkívül meleg ovációkban részesített. *Patai József*nek „A Holttenger vára“ című balladáját mutatta be, melyet *Kelen Hugó*, a modern magyar zeneszerzésnek ez a kiváló mestere zenésített meg. Valóságos vízió hatott, amikor a lesötétített teremben előbb *Kiss Margit* elmondotta a ballada szövegét, a macadai zsidó hősről, aztán misztikus fénnel megvilágítva megjelent *Medgyaszay Vilma*, mintegy megtestesülése a látomásnak, melyet a ballada megénekel. A közönség meleg ovációkban részesítette a szerzőket és a kísértet végző *Kelen Hugóné* zongoraművésznőt, *Medgyaszay Vilma*t pedig nem engedték le a pódiumról, míg el nem énekelte még *Kelen Hugó*nak pompás chaszidikus dalait is.

Sándor Erzsé héber áriáit *Kenéz Lili* zongoraművésznő és *Hegedüs István* orgonaművész kísérték.

A PRO PALESZTINA KEDVEZMÉNYES SZENTFÖLDI TÁRSASUTAZÁSA MÁRCIUSBAN.

A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének alapszabályszerű programjai közé tartozik: kulturális és gazdasági kapcsolatok teremtése a Szentfölddel és e cél érdekében többek között *szentföldi társasutazások rendezése*. Mindenkinek szíve vágya, hogy legalább egyszer életében lássa a Biblia bölcsőjét, a próféták és zsoltárosok szülőföldjét, mely íme a zsidó alkotóerő megújulásának, a zsidó renaissancenak csodálatos színhelye lett. De a szellemi kapcsolatokon kívül most már gazdasági fonalak is szövődnek egyre sűrűbben a Szentföld és a diaszpóra között. És sokan szeretnék saját szemekkel látni a palesztinai új életet, amelynek problémái az egész világot foglalkoztatják.

Ezt akarja megkönnyíteni a Pro Palesztina társasutazás, amelyet, számolva a mai nehéz viszonyokkal, a legkedvezményesebb keretek között rendeznek. A *Lloyd Triestino* a legmesszebbmenő előzékenységgel palesztinai szalongőzöiseinek legjobb helyeit bocsátja rendelkezésre és a harmadik osztályon is a legkényelmesebb kabinokat adja. Ennek következtében lehetővé válik, hogy a három hétig (március 9—30) tartó társasutazás, beleértve az összes utiköltségeket: harmadosztályú gyorsvonat Budapesttől Triestig és vissza, hajójegy és ellátás a hajón Triesttől Jaffáig és vissza, teljes ellátás és összes autótúrák a Szentföldön való tartózkodás egész ideje alatt, összesen 720 pengőbe kerül.

Aki pedig luxusigényeit másodosztályon való utazással óhajtja kielégíteni, az ráfizet a hajójegyre Triesttől Jaffáig 175 pengőt, szintúgy visszafelé is. Az ellátást a Szentföldön az összes résztvevők egyformán a legjobb, megbízhatóan rituális hotelekben kapják.

Márciusban a Szentföld a tavaszi virágzás teljes pompájában tárul zarándokai elé. Ilyenkor a Jordán-völgye a Genezárettől a Holt-tengerig, a Sárón síksága és Galilea hegyei egyaránt a Kelet minden varázsát és illatát öntik. A társasutazás Purim és Peszach közé esik.

A hajójegy azonban visszafelé továbbra is érvényben marad, úgyhogy a Szentföld összes nevezetességeit felölelő program letelte után az ott tartózkodás tetszés szerint meghosszabbítható. Gondoskodás történik ezalatt külön egyiptomi csoportkirándulás rendezéséről is, mérsékelt áron.

A Pro Palesztina felkérésére *dr. Patai József* ezúttal is résztvesz a társasutazásban, hogy bő tapasztalataival és szentföldi ismereteivel méltó irányítást nyújtson.

Jelentkezések minél előbb, de legkésőbb december hó végéig a „Multi és Jövő“ szerkesztőségéhez küldendők. (Budapest, VI., Révay-utca 14.)

KÓRHÁZBA IS

BESZÁLLIT
KÖSZTÖT,
(DIETÁST IS)

HOFMAN

Révay-utca 4. Tel. 238-42

Lohr Mária Kronfusz vegytisztító és kelmefestő

Telefon : József 302—37

Gyár és központ : VIII., BAROSS UCCA 85.

Telefon : József 302—37

ÖZV. SZABÓ JÓZSEFNÉ SIREMLÉKÉNEK AVATÁSA. A Pesti Izr. Hitközség sírkövet emelt özv. Szabó Józsefné, szül. Grauer Jenny-nek, aki úgyszólván egész vagyonát a hitközségnek hagyományozta és végrendeletében bőkezűen emlékezett meg a Pesti Izr. Nőegyletről, valamint Budapest székesfővárosról, amelyre egy ingatlanrészt hagyományozott, fővárosi tanítóknak felekezeti különbség nélkül való segélyezésére. A jótékony hagyományozó sír- emlékét kegyeletes ünnepélyességgel avatták fel. A sírkő- avató ünnepséget *Abrahámsohn Manó* főkantor zoltár- éneke nyitotta meg, majd *dr. Fischer Gyula* főrabbi méltatta az elhunyt jótékony uriasszony érdemeit, aki vagyont már életében úgy tekintette, mint amellyel a Gondviselés a szegények javára ajándékozta meg őt. Ezután *Stern Samu* hitközségi elnök emlékezett meg emelkedett szavakban a nagylelkű hagyományozóról: „Özv. Szabó Józsefné a patricius *Grauer-család* méltó ivadéka volt, az az igazi nagyasszony, akinek ez a köszönet és hála kijár, mert életében az ő jóságáról, bőkezűségéről, nemes szívéből csak a szűkölködők tudtak, de hogy ő bőven gondoskodott hitközségéről, a nőegyletről és valláskülönbség nélkül a székesfőváros tanácsa útján a szegénysorsú tanítók segélyezéséről, — ez csak halála után került a nyilvánosság tudomására. Te nemes és áldott emlékü zsidó nagyasszony. Hitközséged síremléket emelt porladó tested fölé, hogy ezzel adja tanujelét hálás kegyeletének irántad.” A mélyen meghatározó elnöki beszéd után *Fischer Hermanné*, a Pesti Izr. Nőegylet hálás kegyeletét tolmácsolta.

UJ ZSIDÓ LAPOK. *Zsidó Jövő* címen megindult Szatmáron egy ízléses kiállítású havi folyóirat melynek szerkesztője *dr. Frischmann Dávid* korábbi írásaiból és cikkeiből ismert zsidó publicista. Kolozsváron *Zsidó Allam* cím alatt megindult egy revizionista irányzatú zsidó hetilap, *Világ* cím alatt egy másik hetilap, szintén cionista szellemben. *Jüdische Wochenpost* a címe a *Dorfsohn* szerkesztésében Bécsben megjelenő jiddisnyelvű heti folyóiratnak.

A PESTI IZRAELITA HITKÖZSÉG UJ GIMNÁZIUMÁNAK BOKRÉTA-ÜNNEPE. Azoknak a nagyszabású építkezéseknek sorában, amelyeket most a Pesti Izr. Hitközség folytat, november 14-én délben ülték meg a hitközség abonyiutcai új monumentális gimnáziumi építkezésének bokréta-ünnepét. *Lovag Freystädler Antal* nagylelkű alapítványából még a háború előtt indult meg ez az építkezés, amely azonban a háború alatt és után az alapítvány elértéktelenedése folytán kényszerű módon abbamaradt és a gyöngvörű épület, amelyet annak idején *Laita Béla*, a nagynevű építész tervezett, évekig vakolatlan falakkal várta betetőzését. A Pesti Izr. Hitközség most magára vállalta, hogy a monumentális építkezést a maga áldozatkészségével

tető alá hozza és ezzel a munkával *Hegedüs Ármin* műépítész bízta meg olyképpen, hogy egy harmadik emelet ráépítésével ebben az épületben nemcsak fiúgimnázium, hanem a leánygimnázium is elhelyezést nyerjen. Az építkezés a napokban jutott el a bokréta-ünnepig. A hagyományos köszöntőt az egyik kőműves-munkás mondotta és a hitközség előljárósága nevében *dr. Glücksthal Samu* építésügyi bizottsági elnök méltatta az ünnepség jelentőségét, hangoztatva, hogy a hitközség ezzel az építkezéssel a kultúra szolgálata mellett tesz tanuságot. *Stern Samu* udv. tan., hitközségi elnök köszöntötte mindazokat, akiknek az építkezés köszönhető és hálás kegyelettel emlékezett meg a nagylelkű alapítványozóról. *Dr. Hamvassy István* előljáró méltatta azután a Pesti Izr. Hitközség tevékenységét, amely ily monumentális építkezésben teljesíti hivatását a hit és kultúra iránt. *Lukács Lipót*, *Hegedüs Ármin* és *Román Ernő* építészek beszédeivel ért véget a szép bokréta-ünnepség.

LAKODALOM

HOFMANNÁL
BANKETT

A VIVÓ ÉS ATLETIKA CLUB TURISTA SZAKOSZTÁLY a tél folyamán kéthetenként váltakozva művészestéket és turistatárgyú előadássorozatot rendez. Ezen esték megnyitóján, f. évi november 11-én kedden este 7/9 órakor volt a Központi Demokrata Kör, Teréz-körút 7. sz. alatti helyiségében *Hegyi Rózsi*, *Ney Dávid* és *Szentiványi Kálmán* fellépésével. A turistatárgyú előadássorozat belépődíj nélküli lesz.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG VÁLASZTÁSAI. Három választást fejezett be a Pesti Izr. Hitközség legutóbbi közgyűlése. Mindhárom tulajdonképpen csak meglevő állapotot erősített meg. *Eppler Sándor* főtanácsos évek óta tartja energikus kezében a hitközségi ügyvezetésnek úgyszólván összes szálait. És most, hogy a közgyűlés egyhangú lelkesedéssel főtitkárrá választotta, csak új címet adott a régi rangnak és jellegnek — *Dr. Hevesi Ferenc* székesfehérvári főrabbi már hónapok óta Budapesten működik atyja mellett és a közgyűlés, majd ezt követően az ösgyűlés ismét csak szentesítette bizalmával a fiatal rabbihoz fűzött várakozásokat. — *Dr. Munkácsi Ernő*t, a hitközség ügyészét főügyésszé választotta a közgyűlés. Évek óta ő a jogi ügyek elméleti és gyakorlati gestora és szakmájában értékes irodalmi munködést is fejt ki. — A három választás általános meglegedést keltett.

Vállalt kötelezettségeink arra kényszerítenek, hogy készpénzért minden elfogadható áron árusítsunk.

Óriási választék: **Perzsaszőnyegek,**
antik butorok, nemes vitrin-
tárgyak, japán bronzok és
satsumák.

ANTIART RT.

(ig.: Sternberg Z. J.)

VII., Dob- és Kazinczy-utca sarkán

Telefon : J. 463 - 68 és 423 - 59.

Üzletihelyiségünk több b-
évi szerződéssel átadó.

SZEGED SZÓL... A szegedi hitközség, amely nem „izr.”-nek, hanem „zsidó”-nak írja magát, mindig a zsidó emberi önérték lélekemelő hangját szólaltatja meg. A szegedi hitközség volt az első, amely a palesztinai eseményekkel kapcsolatban fölemelte tiltakozó szavát az angol kormány „fehér könyvé”-nek fekete tendenciói ellen. És ezzel mintaképpül szolgált az egész magyar zsidóságnak. A szegedi hitközség elnöke, dr. Biedl Samu megtalálta a méltó hangot az egyetemi zavargások és a zsidó vitézkérdés ügyében is, feltárva „a magyar zsidóság ellen vezetett tervszerű hadjáratnak” egész taktikáját. „Cirkusz porondjára vagyunk bezárva, amelynek minden kijárata el van reteszelve!” Kemény szavakkal szól Szeged, őszintén és szívbe markolóan, minden kertelés nélkül. Nyíltan feltárva a sebeket, amint ilyen vérző tragikus időkben illik...

VÉSZI JÓZSEF AZ IMITBEN. Az IMIT novemberi felolvasóestjét valóságos ünneppé avatta Vészi József előadása. Kóbor Tamás meleg szeretettel köszöntötte a publicistika Nesztorát, aki csak a napokban oly szókimondó nyíltsággal szállt síkra a megsértett magyar zsidóság becsületéért. Vészi Józsefnek felolvasása is mintha folytatása lett volna ennek a zsidó becsületvédelemnek. A távol tengeren túl történt poétikus epizóddal cáfolt reá a zsidó hűtlenség vagy megbízhatatlanság hamis vádjára. A mexikói Schwarz testvérek megható esete, melyet a filmszínész „Pufi” mesélt el Biró Lajosnak, bizonyítéka annak, hogy a magyar zsidóság kizárása nemcsak igazágtalan, de lehetetlen is. A közönség háláját Wertheimer Adolf elnök tolmácsolta az illusztris előadónak. Dr. Szabolcsi Lajos a nemrég elhunyt Lucien Wolf történeti egyéniségét méltatta. Dr. Hevesi Simon a magyar zsidóság általános helyzetét világította meg.

„A MODERN RABBI VÁLSÁGÁRÓL” címen Neumann József dr. főrabbitól közölt cikkünkhöz a cikk megjelenése óta számos hozzászólást kaptunk. Dr. Fleisch Armin mohácsi főrabbi kifejti, hogy nem lát válságot. „Én 43 éve működöm ezen a pályán és még alig éreztem valami sebet, amit híveim ütöttek rajtam. Apróbb kis személyi differenciák pedig melyik pályán nem fordulnak elő? Nagyon sok függ a rabbi egyéniségétől, tapintatosságától, ne akarjon beleavatkozni ügyekbe, mik nem reá tartoznak, ne akarjon parancsolgatni se tanítónak, se kántornak, se előljárónak, hanem a rábeszélés, a baráti szeretet hangján fejtse ki véleményét és soha ellenségeskedés nem jöhet létre. Sohasem sajnáltam meg egy pillanatra sem, hogy Isten erre az ideálisan szép pályára vezérelt, pedig nem is vagyok nagy községben. Fizetésem, ha szerényösszegű is — pontosan házba hozzák és anyagi érdek sohasem szoríthatja háttérbe a rabbi magasztos hivatásának teljesítését.” A cikket további polémia tárgyává tenni nem óhajtjuk.

DR. JUSTUS JAKAB november hó 19-én, Kaszab Aladár és Józsa poliklinikájának bőrgyógyászati rendelésén bemutató délelőtti tartott, amely szakbavágó tudományos kísérleteknek egész sorozatát mutatta be a vendégek nagy érdeklődése mellett.

A BUDAI IZR. NÖEGYLET, mely Baracs Károlyné vezetése alatt új fejlődésnek indult, népkonyhája és „Varga Kató” szeretet-otthon javára nagyszabású művésztet rendezett a Budai Vigadó összes termeiben. Lenkei Henrik prologját és epilógját Zahler Erzszi szavalta el nagy hatással. Fischer Sándor, a Vigaszínház karnagya a Valzer egész fejlődését szemléltető műsort állított össze Bárdi Ödön ren-

dező, a Gyenes fivérek, Engel Iván, Jámor Erzszi, Szarvas Klári, Rella Gabrielle közreműködésével. A kitűnő zenekart Fischer Sándor karnagy vezényelte. A művésztet jelentős erkölcsi és anyagi sikert hozott a Budai Izr. Nőegyletnek.

* FIATAL EMBER VAGY FIATAL LEÁNY, ki Lipcsében (Leipzigben) óhajtja tanulmányait folytatni, minden kényelemmel berendezett lakást, jó ellátást kaphat jó zsidó házban, pedagógusnál. Ajánlatok „Leipzig” jelígre a kiadóhivatalba.

BEKÖTÉSI TABLÁK!

A „MULT ÉS JÖVŐ” 1930-as évfolyamának bekötési táblája és 8-oldalas tartalomjegyzéke már megrendelhető a Mult és Jövő kiadóhivatalában. Budapest, VI., Révay-utca 14. Ára 3 pengő és portó.

BOLDOG HÁZASSÁG

ELSŐ ÁLLOMÁSA
A SZÉP LAKODALOM

HOFMANNÁL legizlésebb!
legolcsóbb!

Szőrmebunda

bevásárlása előtt tekintse meg
a 42 éve közismert

Reitmann

szűcs- és szőrme-áruház modelljeit
ANDRÁSSY-ÚT 17.

Telefon 269—32.

Legolcsóbb és legmegbízhatóbb
bevásárlási forrás.

Csakis képesített szűcsmesternél
vásároljon!

Szombaton zárva.

SIRKÓ

LÖWY-nél

Budán

Fő-utca 88 (saját ház)

leszállított árban

Alapított 1898-ban

TELEFON: AUT. 515—81.

Hajszálakat arcról,

karról utónymok nélkül kiirtja, összes szépséghibák kezelését. biztos sikerrel végzi: Pollák Sarolta, Andrassy-út 38., I. em- (Párisi áruházal szemben). »Miracle« hajeltávolítószer (e téren a legtokéletebb), valamint „Miracle” szépitő-szerek szétküldése utasítással. 25 éves működés. Aranyéremmel kitüntetve. (Prospektus.)

100 X JOBB A MANNÁNÁL

MINDEN
FALAT

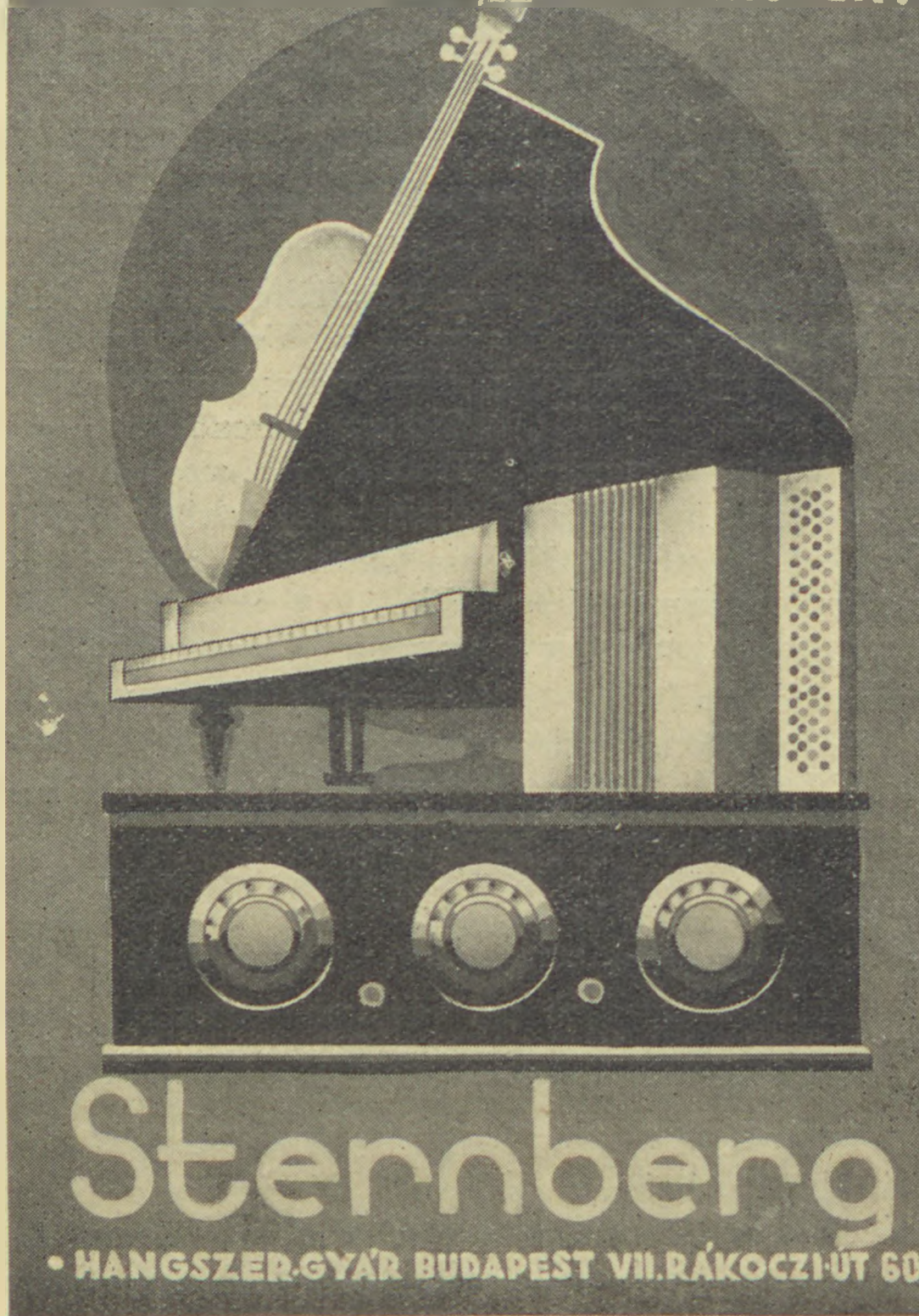
HOFMANNAL

BÁRÓ HATVANY BERTALAN CIKKÉHEZ, mely még a nyár előtt oly nagy visszhangot keltett a *Múlt és Jövő* hasábjairól, még mindig érkeznek a hozzászólások hazai és külföldi olvasóinktól. Ez mindenestre arról tesz tanuságot, hogy a báró *Hatvany Bertalan* által fölvetett gondolatok égető aktualitással bírnak és az érintett problémák igen sokak lelkét foglalkoztatják. Mi részünkről lezártuk a vitát, mert úgy láttuk, hogy a báró *Hatvany* cikkében mély meggyőződéssel és a zsidóság iránt való bensőséges szeretettel megpendített eszméket a polemiák az eredeti iránytól teljesen eltérő vágányra terelik és nem akartuk a kérdések medrét a végtelenbe kiszélesíteni. Épp ezért félretesszük az újabb hozzászólásokat is arra az időre, amikor a kikristálycsodott szempontokat nyugodt tárgyilagossággal összegezhethetjük. Hiszen valamennyi a zsidóság javát tartja szem előtt, épúgy mint a humanításban elmélyülő báró *Hatvany Bertalan*.

„KIDUS HASÉM.” „Isten nevének megszentelése” volt a kispesti zsidó iskola javára rendezett kultúrünnepély, melyen megható jelenet játszódott le. *Deutsch Árpád* szép megnyitója után *dr. Patai József* beszélt a zsidó ifjúság nevelésének feladatairól és a Biblia költészetéről. Utána *dr. Bande Zoltán* főrabbi lépett a pódiumra és kifejezést adott az iskola jelentőségének. „Ki sejtette, hogy a gyöngyöspatai katolikus elemi iskola padjain a magyar zsidóság jövője szellemi vezére ül? De Patán chéder is volt. Ezt is kell pótolnia a mai zsidó iskolának.” Majd felkérte a jelenlévő *Bogdán Gyula* ref. lelkészt, világítsa meg ő nem-zsidó szemmel a zsidó Biblia poézisét. És *Bogdán Gyula* lelkész rögtönözve, gyönyörű képekkel, költői lendülettel magyarázta az ó-testamentum embernevelő hatását, a hallgatóság lelkes tapsaitól kísérve. Ezután *dr. Patai József* kifejezte köszönetét, hogy tanítani jött Kiszpeetre és ime tanulnia adatott alkalom. prófétaí ígéket hallani hivatott ajkáról. A kultúrestén *Fenyő Rózi Kiss Arnold* „Zsidó vagyok” című versét szavalta mély hatással. *Farkas Irén* és *Seidel Sigrid* kitűnő énekszámái és *dr. Bande* főrabbi befejező előadása egészítették ki az érdekes est műsorát.

A MIKÉFE matinéja. November 16-án tartotta a MIKÉFE templomegyesület a Gyáriparosok dísztermében első matinéját, amely sikerrel zajlott le. *Gonda István* bravúrosan interpretálta Liszt egyik rapszodiáját, *dr. Patai József* a Szentföldön talált MIKÉFE-növendékekről beszélt, *Komlóssy Emma* magyar nótákat adott elő, *dr. Hoffer Ármín* tanulságos előadása és *Lóránth László* zsidó versei, amelyeket *Jákó Pál*, a Magyar Színház tagja és *Gyarmathy Anikó* adtak elő, nagy sikert arattak. Kitűnt még *Ungvári Endre* szavalóművész, az új szavalónemzedék legnagyobb ígérete. A konferancier tisztjét *Lóránth László* látta el. (—)

HANGSZER-ZONGORA-RÁDIO-GRAMOFON-
ARJEGYZÉK

A VIZO VITAESTJE. A VIZO magyarországi fiókja *dr. Ferenczi Samuné* elnöklete alatt érdekes vitaestet rendezett a Royal fehérteremben. A vitát *Székely Béla* vezette, aki egyben a modern zsidó álláspontot képviselte és vele szemben állott *Kassák Lajos* a szocialista szempontokkal és *József Attila*, aki mint kívülálló is a legnagyobb megértést tanúsította a zsidó problémák iránt. A másfélórás vitát a jelenlévő hallgatóság nagy érdeklődéssel kísérte.

ÖTVENÉVES JUBILEUM. *Pintér Miksa*, az Országos Egyetértés című népszerű zsidó hetilap főszerkesztője a napokban ünnepelte ötvenéves jubileumát, mely alkalomból számosan keresték fel üdvözlétükkel, köztük a Pesti Izr. Hitközség elnöksége és előljáróságának tagjai, a Cionista szervezet elnöke, valamint vidéki hitközségek és zsidó intézmények vezetői. A felekezeti sajtó orgánumai: az *Egyenlőség*, *Zsidó Szemle*, *Szombat* kollégialis szeretettel méltatták a laptárs és főszerkesztőjének érdemeit.

SZÉKELY JENŐ ÜZLETE

IV., Petőfi Sándor-utca 9.

**Boykabátok,
Gyermek-költőttárúk**
Igen nagy választékban.

NEIGER J. RITUÁCIS ÉTTERME

BUDAPEST, VI, TERÉZ-KÖRÚT 4.

*

UJONNAN ÁTALAKITVA

Lakodalmak és bankettek részére külön díszterem.

Polgári árak.

Abonnement esetén kedvezményt adunk.

Polgári árak.

KÉREM, NE FŐZZÖN

OTTHONI KÉNYELMESEBB, OLCSÓBB

HOFMANTÓL HOZATNI! MENÜ P 2.-

STERN SAMU ELNÖK BESZÉDE a VI-ik templomkörzet ünnepén. A VI-ik templomkörzet szép ünnepséget rendezett Stern Samu udvari tanácsos, hitközségi elnök tiszteletére a körzet arénaúti helyiségeiben. Az ünnepségen Stern Samu elnök hosszabb beszédet mondott, amelynek során meleg elismerését fejezte ki a VI. kerületi nőegyesület iránt, amely a periférián lelkiismeretes és eredményes munkát folytat. Beszéde végén az elnök megemlékezett a kecskeméti nyilatkozatról is: „Az ilyen nyilatkozat, — mondotta — lehet fájdalmas és elszomorító reánk nézve, de az ilyen felfogásokkal szemben véd bennünket öntudatunk és önérzetünk. Hősiesség tekintetében a mi fiaink is méltó helyet foglalnak el a világháború történelmében és az azóta lefolyt tizenkét esztendő alatt az egész magyar zsidóság egyebet sem tesz, csak hősiességet tanúsít, amikor az ilyen elfogult megítélésekkel szemben meg nem szűnő hazaszere-ttel teljesíti kötelességeit.” Az ünnepség nagyszámú közönsége tapssal és tetszéssel fogadta Stern Samu elnök beszédét.

A ZSIDÓ GIMNÁZIUMBARÁTOK EGYESÜLETE társasvacsorán ünnepelte az iskola igazgatóját, Goldberger Salamont kitüntetése alkalmából. Dr. Rosenfeld Viktor, dr. Roth Sándor, dr. Glücksthal Samu, dr. Patai József, tiszasülyi Polnay Jenő, dr. Friedmann Ignác beszédei után Goldberger Salamon igazgató meghatott szavakban adott kifejezést hálájának és bibliai és midrasi idézetek kapcsán kifejtette az igazi zsidó iskola vezetéséről vallott felfogását.

SOROZATOS ESKÜVŐ. A zsúfolásig tele dohányutcai templomban folyt le Hevesi Imre mérnök, dr. Hevesi Simon és neje fiának esküvője Kecskeméti Ancival, dr. Kecskeméti Adolfnak, a Pesti Izr. Hitközség vallásoktatási előljárójának leányával. A szertartást dr. Hevesi Simon vezető-főrabbi végezte. Esküvő után az Erzsébetvárosi Körben gyülekezett a pesti társadalom színe-java gratulációra. Ugyanaznap volt dr. Kecskeméti Adolf fiának, Györgynek esküvője Eiser Edittel Budán, ahol az esketést a vőlegény nagybátyja, dr. Kecskeméti Lipót nagyváradi főrabbi végezte. Néhány nappal előbb pedig volt dr. Hevesi Simon idősebb fiának, Jenő okl. konzulnak esküvője Bécsben, Parnes sajtófőnök okleveles konzul leányával.

* ARANYSZÓKE lesz, ha Eisner-féle Eau Radieuse-t használ, 1 pengő 60 fillér. Barna vagy fekete hajat nyer az Eisner-féle dió kivonattól, 1 pengő 60 fillér. Eisner-drogéria, Budapest, Andrásy-út 37.

Meg van elégedve

azzal a teakeveréssel, amelyet jelenleg fogyaszt? Megfelel-e teljesen az izlésének, helyesen készíti-e el a teát? Milyen hozzávalót használ?

Szeretnénk ezekben a kérdésekben Önnek segítségére lenni, Személyzetünk szakszerű felvilágosítást nyújt, hiszen cégünk

Teaszaküzlet

MEINL GYULA R. T.

HÁZASSÁG. Löwin Blanka Sárvár és Sigmond Stern Wien, novemberben házasságot kötöttek.

ELJEGYZÉS. Friedmann Dezső, a Kendő szövött és kötöttárugyár igazgatója eljegyezte e napokban Bruckner Elzát Budapesten.

Groszberg Lipót, a „Zsidó Ujság” volt szerkesztője, leányát Ráchelt eljegyezte Klein Sándor Tiszabездé—Budapest.

Dr. Fisch Dezső kunszentmártoni ügyvéd eljegyezte Birnbaum Lilikét Miskolcra.

Édlesz Margitka és Weisz József Sátoraljauhely jegyesek.

Kesztenbaum Lilike Michalovce és Schönberger Jenő Michalovce (Sobrance) jegyesek.

Stern Cilike (Mármarosziget) és Fuchs Ferenc (Bereg-szász), a Dunabankchusti fiókjának cégvezetője, november 2-án tartották eljegyzésüket.

Guttmann Rózsika Svalava, Podkarp, Stern Zsigmond Lisevevo-Tek. Sarluhy, Slov. jegyesek.

והשתיה כדת! תחת השגחת ב"ד צדק דקהל יראים בודאפעסט.

HAZAI LIKÓR-, RUM- ÉS SZESZÁRUGYÁR R.-T.

BUDAPEST, VI., FORGÁCH-UTCA 9/B.

Telefon Aut. 913-37, — Aut. 913-42.

A budapesti aut. orth. hitközség rabbiságának legszigorúbb felügyelete mellett

borpárlat kizárva,

feltétlenül megbízhatóan gyártott és párolt összes szeszes italok, pálinkák, likőrök és rumok kaphatók.

DR. DEUTSCH ERNŐ KINEVEZÉSE. A Pesti Izr. Hitközség előjárósága legutóbbi ülésében *dr. Deutsch Ernőt* a Pesti Izr. Hitközség Bródy Zsigmond és Adél gyermek-kórháza fertőző-osztályán a gyermek fertőző betegek kezelésére osztályos főorvossá nevezte ki. *Dr. Deutsch Ernőnek* a zsidó kulturális és jótékonyági mozgalmakban kifejtett működését ismételten volt alkalmunk méltatni.

DR. WEISZ ARNOLD szülész-nőorvos, a Zsidókórház nőgyógyászati osztályának volt alorvosa, magánrendelését Budapest VII., Károly-körút 5, I. em. 9. szám alatt megnyitotta. Telefon: József 388—03.

AZ UJPESTI VENETIANER KÉZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET hetenként tart igen nagy érdeklődés mellett sikeres kultúrestéket a hitközség renovált dísztermében. November 4-ikén *dr. Friedmann Dénes* főrabbi alapos értekezése vezette be az előadásorozatot, november 11-én *dr. Patai József* tartott előadást „korunk héber költészete” címen. Bevezetőül kegyelettel megemlékezett a zsidó költészetért rajongó Práger Ferencről. A közönség köszöntét *Reisz Gábor* elnök tolmácsolta, idézte a főpapi imát, Sáron lakóiért „hogya ne válják a házuk sírjukká” és Práger Ferencné példájára hivatkozva fordult a zsidó nőkhöz: vigyázzanak, hogy a házuk ne válják a zsidóság sírjává. Majd Patainak *Hollán Lili* által nagy hatással szavalt versével fejezte be: „Szentély legyen a házatok — Tűzre, vízre vigyázzatok!” November 18-ikán *dr. Rózsa Ignác* a fajkérdés és zsidóság viszonyáról tartott érdekes előadást, amelyet *Fenyő Rózi* finom szavatai egészítették ki. November 23-án *dr. Hoffer Armin* főrabbi, a rabbiszeminárium tanára mélyhatású emlékbeszéddel méltatta dr. Venetiáner Lajos érdemeit, halálának évfordulója alkalmából.

KOHN DÁVID.

Tisztalelkű, szerény, egyszerű emberként járta végig földi pályáját, melyen egy eszme gyújtott számára ünnepi tüzeket — Palesztina felépítése. Boldogan jelent meg a cionista kongresszusokon, ahol fel is szólalt és gyakorlati eszméket vetett fel és sugárzott az örömtől, hogy egy magasabb ideál hűséges katonája lehet. Temetése nagy részvéttel ment végbe. *Dr. Kálmán Ödön* főrabbi, *Boschan Arthur* hitk. elnök, *dr. Liebermann Mózes* rabbi és *dr. Richtmann Mózes* tanár tolmácsolták barátainak és tisztelőinek mély gyászát.

HALÁLOZÁS. Békéscsabán megrendítő szerencsétlenség áldozata lett a napokban egy tudós fiatal orvos, *dr. Nyitrai Béla*, az O. M. I. K. E. békéscsabai fiókja elnöke.

Templomi himzéseket

készít művészi kivitelben
olcsó árak mellett

HERZ EMMA aranyhimző-műterme
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 3. sz., I. emelet
Telefon: Aut. 856—32.

ZSOLDOS

Előkészít polgári- és középiskolai

magánvizsgákra, érettségire.

Budapest, VII., Dohány-utca 84.

Telefon: József 424—47.

SIRKÖVEK

Városi üzlet:

BUDAPEST, VII., KAROLY-KÖRUT 3/c

Telefon: J. 349—95.

Dob-utca sarok

PFEIFER ÉS HESZKY

KÖFARAGÓMESTEREK SIRKÖRAKTÁRA

BUDAPEST, X. KERÜLET, ÚJTEMETŐNÉL.

TELEFON: Kőbánya 75—71.

Előrehaladott idény miatt leszállított árak.

nek, dr. Révész Fülöp tiszteletbeli megyei főorvosnak veje. A váratlan katasztrófa mély részvétet keltett. A megboldogultat édesanyja, testvére, özvegye és három kis árvája siratja. Végtisztességén dr. Silberfeld Jakab békéscsabai főrabbi tartott nagyhatású beszédet. Az orvosszövetség nevében dr. Vas Vilmos, a Chevra nevében, amelynek orvosa volt, dr. Herzog Henrik elnök búcsúztatta.

Ifj. Weisz Mór, besztecebányai tekintélyes kereskedő elhunyt. Nagy részvét mellett temették.

Steiner Józsefné, szül. Gerber Sarolta, november hó 14-én reggel, életének 43. évében elhunyt. Temetése nagy részvét mellett ment végbe a monori izr. temetőben. Nagy-kiterjedésű család gyászolja.

November 17-én temették a rákoskeresztúri ortodox temetőbe Fodor Ármint, néhai Ehrenfeld Saul, a szikszói rabbi vejét. Dr. Farkas Miklós, a Szentegylet ügyésze apósát vesztette benne. Szuszmán Viktor pesti főrabbi megható beszédben méltatta az elhunyt egyéniségét.

AZ ORSZÁG LEGELŐKELOBB
ORTH. כשר ÉTTERME

HOFMANN

RÉVAY-UTCA 4.

TEL.: 238-42.

PÁLYAZAT.

A Pécsi Izr. Hitközség Elöljárósága pályázatot hirdet titkári állásra.

Pályázhatnak szigorú valláserkölcsei életű egyének, kik a hitközségi adminisztrációban, számvitelben, könyvelésben járatosak, a hivatal vezetésére képesek és hitoktatói képesítéssel bírnak.

A kort, családi viszonyokat és eddigi működést igazoló ajánlatok f. évi december hó 20-ig nyújtandók be az Elöljárósághoz.

A fizetési feltételek kölcsönös megegyezés szerint fognak megállapíttatni. Személyes bemutatkozást csak külön meghívásra kérünk.

A Pécsi Izr. Hitközség Elöljárósága.

Dr. Deutsch Zsigmond

hitk. elnök.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Korvin Testvérek Grafikai Intézete, Budapest,

Felelős nyomdavezető: Polgár J.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

ספרים מלידים Héber és magyar könyvek
 az ország összes iskolái részére is kaphatók.
 Héber könyveket legmagasabb árban vesz
MÜLLER könyvkereskedő, Laudon-ucca 2

RÉSZLETFIZETÉSRE IS
 készpénzáron zongorát

REMÉNYI NÉL

VI., KIRÁLY-UTCA 58.

Sirkövek Budán, Margittánál

59-es villamos végállomás

a Farkasréti zsidótemetővel szemben

Telefon: Aut. 572—59.

Szép, olcsó
zsidótárgyu könyvek

kaphatók

a **REMÉNY** zsidó ifjúsági folyóirat
 kiadóhivatalában

Budapest, IV., Magyar-utca 3. sz.

Kívánatra díjtalan könyvjegyzék.

Szép papírhéju diót à 85 fillér, apró-
 szemű fehérbabot (Zwergel Bohnen)
 legjobb sólethez à 44 fillér.

Szállít postacsomagban utánvétel mellett
MANDL MÁRTON, GYÖNGYÖS.

STRASSER MANÓ

lakberendező, kárpitos és diszító
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-ÚT 9. SZÁM

Telefon: 864—78.

Készít:

egyszerű és iparművészeti lakásberendezéseket,
 valamint javításokat és átalakításokat.

Tábla- és tükörüveg

NAGYKERESKEDÉS

IFJ. WEISS GYULA

TELEFON:

AUT. 101—12 és 101—13.

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 29.

Kóser vargányagomba

napon szárított elsőrendű minőségben P 17.— kg.-ként
 és már 1 kg.-ot szállítok postán utánvétel.

Kormos Mihály Gomba Export-Import Gyöngyös.

EZÜST

disztribútor,
 evőeszközök

gyári árban

Schleifer ezüstárugyár

VII., Kazinczy-utca 10. Telefon: J. 435-28

BUTOR

Hálósobák, ebédlők, uriszobák, szalonok,
 előszoba-, konyhaberendezések
 legolcsóbban.

Rubin Károly

Budapest, VII., Wesselényi-utca 47. szám.
 Erzsébet-körut mellett

BRAUN TESTVÉREK

szűcsmeztérek szőrmeáruhaza

Budapest, VII., Dohány-u. 1/b
 (Zsidótemplommal szemben.)

Megóvó
 intézet.

TELEFONHIVÓ: József 416—18.

Ur. Heinemann-féle leánynevelő-intézet

Tulajdonosa: Schönberger Márta, okl. középiskolai tanárnő.
Frankfurt a/M, Mendelssohnstrasse 84.

Alapítva 1869.

Szakszerű vezetés.

Szigorúan rituális ellátás.

Alapos gyakorlati, tudományos és tár-
 sadalmi kiképzést ad serdülő leányok-
 nak, kiket bármely iskolafaj számára
 is előkészít. Legjobb referenciák bel-
 és külföldről.

Saját villában minden kényelem, sport-
 üzésére legjobb alkalom.

Kívánatra prospektussal szolgálok.

SIRKÖVEK

a legolcsóbb
 árban
 kaphatók,
 מוכרים

ADLER J. sirkőraktárában

Bpest, VII., Károly-körút 7. Tel.: J 364-20.

Szombaton és
 ünnepnap zárva.

Egyedüli szombattartó a

Telefon: 270-14.

Háztól- és házhoz szállítás.

„Favorit“ Gőzmosóda

Vidékre külön póstaosztály.

kelmefestő és vegytisztító (Tul.: Berkovits Lajos)

Budapest, VI., Laudon-u. 12. Üzem: Paulay Ede-u. 51.

Üzlethelyiséggel rendelkező
egyéneknek helyben és vidékre
képviselőket adok.

Az iskolai Idénnyre

a vidéken lakó izraelita szülők, ha gyermeküket
a fővárosban jól akarják elhelyezni, úgy fordul-
janak VIRÁG GYULÁHOZ, hol szigorúan rituális
elsőrangú ellátás, gondos felügyelet és kitűnő
nevelésben részesülhet két-három fiúgyermek.

Az összes középiskolák és a Zeneakadémia
közeliében. A legjobb referenciák

Cím: VIRÁG GYULA, Budapest, VI., Ó-utca 42. II. em

KOLLER CSILLÁRGYÁR

BUDAPEST, VIII., DOBOZI-UTCA 15. SZ.

(az udvarban)

TELEFON: JÓZSEF 313-37.

5 mintaterem. Felújítások, színezés, nikkelezés, ezüs-
tözés és aranyozások.

Igen mérsékelt árak.

Ami a szülőket legjobban érdekli!

Leány- és fiuruha,
Leány- és fiukabát

LITZMANN IRMA

Budapest, VI., Király-utca 18

Bútor hitelre

Megcsodálják lakását, ha berendezését 32 év óta
fennálló bútorgyárunk szállítja. Óriási választék
háló-, ebédlő- és úrniszobákból. Nagyon kedvező fize-
tési feltételek.

SÁNDOR IGNÁC bútorgyára
Budapest, VI., Dessewffy-utca 18-20.
(Saját ház)

Hölgyek jelszava!

Legjobban vásárolhatunk

KLEIN ANTAL

divatruházában

Budapest, VII., Király-utca 53.

(Akácfa-utca sarok)

KITÜNTETVE PÁRIS 1900.

Goldmann Béla

ANGOL ÚRISZABÓ

okleveles amerikai designer

Budapest, V., Wekerle Sándor-u. 14

TELEFON: AUT. 135-03.

Izr. Háztartás-Iskola és Penzionátus

Frau Direktor Bachrach

HAMBURG KLOSTERALLEE 14.

Nyelvek, zene, iskolai oktatás, irodalom.

Elismerten kitűnő intézet.

Referenciák.

Prospektus a kladófiatában.

JAKOBI G. LAJOS

URI SZABÓ

Telefon:

Aut. 153-94.

BUDAPEST, VI.

PODMANICZKY-UTCA 6

A múzeum-körúti eredeti

Csángó bőröndös-cég

megmarad a régi helyén!

Házbéregedmény miatt

még olcsóbban
mélyen a régi áron
alul árusít.

Óvakodjék silány utánzattól, mert készítményeit
csak a Múzeum-körút 5. sz. alatti üzletben
árusítja, a cím fontos, fiktív üzlet nincs,
hasonnevű céggel nem azonos.